



KANT'TA AHLAK VE EĞİTİM SORUNU

Reyhan ÇAKMAK

Yüksek Lisans Tezi

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı

2020

(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE GRUBU EĞİTİMİ BİLİM DALI

KANT'TA AHLAK VE EĞİTİM SORUNU
(The Issue of Morality and Education in Kant)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Reyhan ÇAKMAK

Danışman: Dr. Öğ. Üyesi Esra YILDIZ TURAN

Erzurum
Mayıs, 2020

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Reyhan ÇAKMAK tarafından hazırlanan “Kant’ta Ahlak ve Eğitim Sorunu” başlıklı çalışması 05 / 05 / 2020 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Felsefe Grubu Eğitimi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:	Doç. Dr. Zübeyir SALTUKLU <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır
Danışman:	Dr. Öğ. Üyesi Esra YILDIZ TURAN <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi:	Doç. Dr. Hüseyin AYDOĞDU <i>Erzurum Teknik Üniversitesi</i>	Aslı ıslak imzalıdır

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Mustafa SÖZBİLİR

Enstitü Müdürü

05.06.2020

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kant’ta ahlak ve eğitim sorunu” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

06/ 05/ 2020

Aslı ıslak imzalıdır

Reyhan ÇAKMAK

☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

TEŐEKKÖR

Çalışmamda hiçbir konuda yardımını, desteğini ve rehberliğini esirgemeyen hocam ve tez danışmanım Dr. Öğ. Üyesi Esra YILDIZ TURAN'a, gerek manevi gerek akademik anlamda yardımcı olan sevgili arkadaşım Büşra Betöl ÖZTÖRK'e ve hayatımın her anında yanımda olan, manevi desteğini hiç eksik etmeyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

Reyhan ÇAKMAK



ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ KANT'TA AHLAK VE EĞİTİM SORUNU

Reyhan ÇAKMAK

Mayıs 2020, 96 Sayfa

Amaç: Eserleri ve düşünceleri ile topluma yön veren Immanuel Kant'ın ahlak ve eğitim sorununu incelemeyi amaçladık. Kant'ın günümüz eğitim anlayışına ne gibi katkıları olduğu ve bundan sonra da ne gibi katkılar sağlayacağı konusu çalışmanın amaçları kapsamındadır.

Yöntem: Nitel bir araştırma çerçevesinde hazırlanan bu çalışmada Kant'ın ahlak ve eğitim sorunu ortaya konulmuştur. Çalışmada elde edilen veriler betimsel araştırma deseni ile çözümlenmiştir. Bu araştırma çerçevesinde verilerin toplanmasında yazılı belgelerden yani doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Çalışmanın özünü ortaya koyabilmek amacıyla Immanuel Kant'ın kendi eserleri ve Kant'ın felsefesi üzerine yazılmış kitaplar, makaleler taranmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda çözümlenen ve anlamlandırılan veriler, araştırmanın problemine çözüm önerisi getirilebilecek şekilde sentezlenmiştir.

Bulgular: Kant, ahlak felsefesindeki değerleri eğitim alanına taşımıştır. Ona göre ideal bir eğitim istencin, doğal istek ve arzulara göre değil akla uygun hareket etmesidir. Eğitim, toplumsallaşmayı sağlarken aynı zamanda bireye ileriye dönük değişiklikler yapabilmesi için cesaret vermelidir. Kant insanın geçmişi düşünerek daha yüksek ahlaki düzeye ulaşması gerektiğini savunur. Bu ahlaki düzeye ulaşmasını sağlayan eğitim, insan doğasının mükemmelleşmesinin en büyük sırrını içerir.

Sonuç: Düşünürler geçmişten günümüze her daim eğitimle ilgili sorunlara çözüm bulmak amacıyla farklı öneriler getirmiştir. Ortaya konulan çözümlere bakılacak olursa çözümlerin birçoğu doğrudur fakat uygulama konusundaki aksaklıklar bu çözümleri gölgede bırakmıştır. Kant'a göre eğitimin amacı ahlak yasasına bağlı bir “ahlakileşme” ve “insanileşme” gerçekleştirmektir. Kant insanın özellikle eğitilmesi gerektiği taraftarıdır, eğitilsin, disipline edilsin ki hayvani yönü bastırılabilsin. Topluma uyum sağlayabilmesi de eğitime bağlıdır. Kişi eğitim sayesinde toplumdan yararlanmayı öğrenir. Kant toplumun geleceği ile ilgili taşıdığı endişeyi toplumun ahlaki açıdan yaşadığı yozlaşmaya bağlayarak eğitimin önemini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kant, ahlak, irade, ödev, buyruk, eğitim, fiziki eğitim, pratik eğitim

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

THE ISSUE OF MORALITY AND EDUCATION IN KANT

Reyhan ÇAKMAK

May 2020, 96 Pages

Purpose: We aimed to examine the moral and educational problems of Immanuel Kant, who guided the society with his works and thoughts. The subject of Kant's contribution to today's understanding of education and what kind of contributions he will make from now on is within the scope of the study.

Method: In this study, which was prepared within the framework of a qualitative research, Kant's moral and educational problems were revealed. The data obtained in the study were analyzed with descriptive research design. Within the scope of this research, written documents, namely document analysis were used in collecting data. In order to reveal the essence of the study, Immanuel Kant's own works and books and articles on Kant's philosophy were scanned. The data analyzed and interpreted for the purposes of the research were synthesized so that a solution proposal could be brought to the problem of the research.

Findings: Kant carried the values in moral philosophy to the field of education. According to him an ideal education acts according to mind not natural desires and wishes. Education should encourage the individual to make forward looking changes while ensuring socialization. Kant argues that people should reach a higher moral level by thinking about the past. And education which allows it to reach this moral level, contains the greatest secret of the perfection of human nature.

Result: Philosophers have always offered different suggestions to find solutions to problems related to education from past to present. Looking at the solutions, many of the solutions are correct but problems in implementation have overshadowed these solutions. According to Kant, the aim of education is to realize a "moralization" and "humanization" depend on the moral law. Kant is a supporter of human beings to be trained, educated, disciplined so that the animal's direction can be suppressed. The ability to adapt to society also depends on education. The person learns to benefit from society thanks to education. Kant has exhibited the importance of education by linking his concern about the future of society to the corruption to society.

Keywords: Kant, morality, willpower, task, imperative, education, physical education, practical education

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	i
ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	i
TEŞEKKÜR	i
ÖZ.....	i
ABSTRACT	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ.....	iv
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
Giriş	1
Filozofun Hayatı.....	4
Araştırmanın Amacı	11
Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi	12
Araştırmanın Sınırlılıkları	12
Varsayımlar	13
Terim ve Tanımlar.....	14
İKİNCİ BÖLÜM	18
Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar.....	18
Aydınlanma felsefesi nedir?.....	19
Aydınlanma ve eğitim.	22
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	24
Yöntem	24
Araştırma Yöntemi.....	24
Çatışma Materyalleri.....	25
Veri Toplama Teknikleri/Araçları.....	25
Süreç/ Uygulama.....	25
Veri Analizi.....	26
Araştırmacı Rolü	27
Geçerlik ve Güvenirlik.....	27
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	29
Bulgular	29
Kant'ın Ahlak Felsefesi.....	29
İyi istenç.	31

Ödev.	33
Ahlak yasası.	36
Özgürlük.	46
Kant'ın Eğitim Felsefesi	51
İnsan doğası ve eğitim.	51
Fiziki eğitim.	53
Kültür ve öğretim.	58
Ruhun eğitimi.	60
Ahlak eğitimi.	63
Pratik eğitim.	66
Kant'ta üniversite kavramı.	70
J. J. Rousseau' nun Kant'ın eğitim anlayışına etkisi.	73
BEŞİNCİ BÖLÜM	79
Tartışma ve Sonuç	79
Öneriler.	83
KAYNAKÇA	84
ÖZ GEÇMİŞ.	86

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

AMT	: Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi
ÇEV	: Çeviren
PAE	: Pratik Aklın Eleştirisi
VB	: Ve benzeri
VS	: Ve saire
YY	: Yüzyıl



BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

Felsefe tarihi insanlık tarihinin doğal bir parçasıdır. Felsefe insanlık tarihinin ve eğitim tarihinin başlangıcı olmuştur. Bundan dolayı felsefe tarihi, insanlık tarihi ve eğitim süreçleri birlikte düşünülmese istenilen şekilde değerlendirilemez. Farklı olarak düşünülseydi insanlık tarihi aynı zamanda bir kültür tarihi olarak ele alınamazdı (Küken, 1996, s.18).

Eğitim, düşünürler ve akademisyenler tarafından farklı şekilde ele alınmıştır. Bunun sebebi ise eğitimin dayandırıldığı felsefi görüşlerdir. Eleştiri dönemi olarak görülen Aydınlanma dönemi filozofları eğitimi ele alırken akla değinmişlerdir. Aydınlanma dönemi kendi çağdaşları tarafından bizzat “pedagojik çağ olarak” adlandırılmıştır. Bu da gayet anlaşılır bir şeydir; çünkü akli kullanmayı salık veren Aydınlanma aynı zamanda bu aklın nasıl ve ne için kullanılması gerektiğini de insanlara öğretmek durumundadır. Aydınlanma kendi amacı ve idealini ancak insanları eğiterek gerçekleştirebilir. İnsanın ergin olmama durumunu ortadan kaldıracak şey sadece ve ancak eğitimidir (Kılıç, 2014, s.49).

Aydınlanma düşünürü olarak kabul edilen Immanuel Kant bu dönemi eleştiri dönemi olarak kabul etmiştir. Eleştiri dönemi olarak kabul ettiği bu dönemde ilk olarak akla eleştiri getirmiştir. Ona göre içinde bulunduğu dönemde hiçbir şey eleştirinin dışında kalmaz, buna din de dâhildir. Kant’a göre Aydınlanma, başkalarına muhtaç olmadan kendi aklını kullanabilmesidir. O dönemde “Aklını kendin kullanma cesaretini göster!” parola haline gelmiştir.

Kant’ da Rousseau gibi, insanın doğuştan saf ve iyi olduğu görüşündedir. Ona göre de kötülüğün tek sebebi insan doğasını eğitime doğru sevk edememektir, insanın doğasında kötülük yoktur. Bunun için eğitim yoluyla insanın her zaman iyi olabileceği eğitimle insana mükemmel bir şeklin verilebileceğini söylüyor.

Kant’ a göre kötülüğün ortaya çıkmasının tek sebebi insan doğasını iyi eğitime doğru yönlendirememektir. Eğitim yoluyla insanın iyiye yönlendirilebileceğini düşünen Kant, bundan dolayı eğitime çok önem verir. Filozof “eğitimin, insan doğasının mükemmelleşmesinin en büyük sırrını içerdiğine” dikkat çeker (Kant, 1992, s.7). Ona göre yalnızca eğitim ile doğuştan sahip olduğumuz huylar geliştirilerek en üst seviyeye

getirilebilir. Bundan dolayı, “insanın insan oluşu ancak eğitim sayesinde; eğitim ne yapabildiyse insan işte ancak odur” sözünü kullanır (Kant, 1992, s.6).

Rousseau gibi eğitimin çetin bir iş olduğunu ve küçümsenmemesi gerektiğini savunur. Bu yüzden eğitimcilik görevini üstlenen kişinin bu işi hiçbir şekilde kolay bir iş gibi algılamaması ve eğitimi üstlenen kişi de disiplin ve öğretim eksikliğinin bulunmaması gerekir. Ayrıca eğitim programlarını yapan insanların da eğitimi planlarken geçmişi değil geleceği ele alarak planlama yapması gerekir. Gelecek planlanırken geçmiş tamamen göz ardı edilmemelidir. Eğitimde çocuğa verilecek olan kültür geçmişe bağlıdır; kültür, insanlığın ve zamanın birikimidir. Önemli olan geçmişi de göz ardı etmeden çocuğun geleceği, gelecekteki yaşantısını düşünmesini sağlamaktır. Geleceği düşünürse zihinsel yönden gelişir ve toplumun da gelişmesini sağlar.

Peki, eğitimin zamanı ne kadar olmalıdır? Ömür boyu mu yoksa çocuğun kendini idare edeceği zamana kadar mı? Kant eğitimin ömür boyu olması gerektiği düşüncesine karşı çıkar. Ona göre çocuk kendi aklını, başkasının yönetimi olmadan kullanmayı öğrendiği zamana kadar eğitim almalıdır. Bu da yaklaşık 17 yaşına denk gelir. Ergin olma durumundan kurtulan çocuk artık kendi de eğitim verecek konuma gelecektir. Kant’ın bu görüşünün ne kadar doğru olduğu da tartışılır. Kant’ın yaşadığı dönem bilim ve teknolojinin çok ileri olmadığı bir dönemdir. Günümüz göz önünde bulundurulacak olursa bilimin ve teknolojinin çok hızlı ilerlediğini görürüz bu da öğretimi olmasa da eğitimi sürekli hale getirmektedir.

Kant “eğitime ihtiyaç duyan yegâne varlık insandır. Eğitimle bizim; kültürle birlikte yetiştirmeyi, disiplini ve öğretimi anlamamız gerekir. Buna göre insan bebek, çocuk ve yetişkin süreçlerinden geçer” der (Kant, 1992, s.1). Var olan canlılar arasında gelişmek ve mükemmel seviyeye ulaşmak için eğitime muhtaç olan tek canlı insandır. Kant’a göre insanlar çoğu yönden diğer canlılardan ayrılır. Kant’a göre özellikle insan ve hayvanlar arasında büyük farklılıklar vardır. Örnek verecek olursak Kant’a göre hayvanlar içgüdüleri doğrultusunda belli bir plana göre hareket eder. İnsanlar akıllarına göre hareket eder ve insanları diğer canlılardan ayıran yegâne özelliği akıllı bir varlık olmasıdır. İnsan ve hayvan karşılaştırılacak olursa; insan dünyaya geldiğinde bakıma ve korumaya muhtaçtır ancak hayvanlar kendi başının çaresine bakabilecek durumdadır.

Kant’a göre eğitim,” insanın doğasını disipline etme, medenileştirme, toplumsallaştırma ve ahlakileştirme sürecidir” (Kant, 1992, s.18).

Kant'a göre eğitim insanı;

1. Disipline etmelidir. Toplum içerisinde yaşamak zorunda olan insanı vahşilikten sıyrıp kurallara ve sosyal yaşama uyumlu hale getirmelidir.
2. Kültürlendirmelidir. Bu kültürlenme insanın yeteneğini ortaya çıkarır ve potansiyelini en iyi şekilde kullanmasını sağlar. Yetenek; organizmada doğuştan gelen güç ve kabiliyettir.
3. Ahlaki eğitim, eğitimin bir parçası olmak zorundadır. İnsanın birden fazla amaca sahip olması yeterli değildir, bu amaçlara ulaşabilmek için ilkelerinin de olması gerekir (Kant, 1992, ss.18-19).

Kant eğitimi pratik eğitim ve fiziki eğitim olmak üzere iki kısımda ele alır. Kant “fiziki eğitim insanın hayvanlarla, sadece beslenme ve bakım yönünden ortak olan kısmıdır. Pratik(ruhi) veya ahlak eğitimi, bir insanın özgür bir varlık olarak nasıl yaşayacağını öğreten eğitimidir” (Kant, 1992, s.30). Pratik eğitimi de üç bölümde inceler: okul müfredatı (çocuklarda var olan yetenekleri geliştirmek için önemli), yaşamın uygulamalı olarak öğretilmesi ve karakter eğitimi.

Kant eğitim ile ilgili yazılarında doğada eğitime ihtiyaç duyan tek varlığın insan olduğunu söyler. Eğitim insanın yetiştirilmesi, disipline edilmesi ve kültürlenmesini içeren bir öğretim sürecidir. Yetiştirmeden kasıt çocuğun büyütülmesi ve beslenmesidir. İnsan sadece beslenmesi sağlanarak bırakılacak bir canlı değildir onun aynı zamanda disipline edilmesi de gerekir. Disiplin, insandaki dürtüleri ve içgüdüleri kontrol altına alan bir mekanizmadır. Karakterin değişmesi pek mümkün olmadığı için disiplin küçük yaşlarda verilmeye başlanmalıdır. Kant'a göre karakterin şekillenmesini sağlayan şey disiplindir.

Felsefe çevrelerinde Immanuel Kant, genellikle insanın bilme ve eylemine yönelik yaklaşımları ile bilinir. Onun eğitim düşüncesi bu diğer yaklaşımlarına nazaran çok da üzerinde durulmuş ve tartışılmış konular değildir. Gerçi Kant'ın *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı kitabında insan eylem yönüyle ele alınmış ve insanın eğitimi için bir perspektif sunulmuştur. Onun *Eğitim Üzerine* adlı bir çalışmasının olması bu konunun ayrıca ele alınmasını gerektirmektedir. Ahlak ile ilgili yaklaşımlar ortaya konmuş olsa da bir bireyin o ahlaki perspektife göre nasıl eğitileceği daha çok yöntemle alakalı olduğu açıktır. Bu nedenle bu çalışmada Kant'ın ahlak anlayışının dikkate alınmasıyla beraber onun *Eğitim Üzerine* adlı eseri de merkeze alınarak sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Kant'ın Hayatı

Kant, 22 Nisan 1724 yılında şimdilerde Rusya'ya bağlı olan Königsberg'de doğdu. Kant'ın sekiz kardeşi vardı ve ailenin dördüncü çocuğuydu. Babası saraciye ustası olan Joham George idi. Kant'ın annesi Anna Reuther idi. Kant, annesini 14 yaşındayken kaybetmiştir ve buna rağmen annesi, Kant üzerinde her anlamda etkili olmuştur.

Anna Reuther daha sekiz yaşında olan oğlunun zihinsel niteliklerinin farkına varmış olmalı ki vaiz Franz Albert Schultz'un önerisine uyarak Collegium Fridericianum'a (Frederik Koleji) gönderdi. Kant'ın bu yıllardaki eğitimini vaiz Schultz üstlendi. Bu okulda matematik ve mantık öğrenim olarak yer alsa da yetersiz kalıyordu, doğa bilimleri, tarih dersleri ise tamamen ihmal ediliyordu. Kant sonraki dönemlerinde felsefe ile uğraşmaya başlayınca ilgisini çeken konuların tam da ihmal edilen bu dersler üzerine olmasından ötürü yeterince bilgi birikimi olmadığını farkına varır.

1740 yılına kadar kesintiye uğramadan yedi yıl bu okulda devam etti. Kant, bu okulda Latin şairlerle tanışmıştır. Bu şairlerin düşünme şeklinden ötürü Stoa felsefesi ile ilgilenmeye başlamıştır. Kant, bu okuldaki sıkı disiplinden, ardın arkası kesilmeyen dua ve tapınmalardan, dini kurallara uymaya zorlanmadan dolayı öğrencilerin yalan söylemeye itildiğini gözlemlemiştir. Bu yüzden Kant ileriki dönemlerde verdiği pedagoji derslerinde öğrencilerin eğitimde özgür olmalarını ister (Heimsoeth, 2007, s.15).

Kant, üniversite yıllarında en çok doğa bilimleri ile ilgilenmiştir. Öğreniminin ilk yıllarında matematik, fizik ve astronomi ile ilgilenmiştir. Sonraki dönemlerde Königsberg'de yeteneklerini açığa çıkaran mantık ve metafizik profesörü Martin Knutzen ile tanışmıştır. Her ne kadar Knutzen Kant'ın dehâsını etkilemiş gibi görünse de bu etki düşünce yapısı üzerine olmaktan çok içeriği üzerine olmuştur. Knutzen sonraki dönemlerde bilgiye açık olan ve araştırmayı seven öğrencisinin şahsi kütüphanesinden yararlanmasına izin vermiştir. Knutzen'in belki de Kant'a en büyük katkısı onun Newton fiziği ile tanışmasına vesile olmasıdır. Newton, Kant'ın hayatı boyunca yol göstericisi konumundadır (Cassirer, 1996, s.37).

Kant, 1747 yılında *Fizik Güçlerin Ölçülmesi* yazısı ile üniversiteyi bitirdi. Kant babasının ölümünden sonra maddi anlamda sıkıntılar yaşamıştır. Bundan dolayı istememesine rağmen evlerde özel öğretmenlik yapmıştır. Kant bu dönemde sadece özel öğretmenlik yapmayıp bilimsel araştırmalarına ara vermeden devam etmektedir. 1755 yılında üniversiteye döndü ve on beş yıl boyunca üniversitede doçent olarak çalıştı. Bu göreve getirilmesini sağlayan *Ateş Üstüne* adlı doktora tezi olmuştur. Kant üniversitede öğretmenlik yaptığı dönemde birçok teklif almasına rağmen hepsini reddetmiştir. 1770 yılında Königsberg'de

mantık-matematik ‘ordinaryüs’ profesörü olarak atanmıştır. Königsberg’de çalışmaya başladıktan sonra maddi sıkıntılardan ötürü ek iş olarak kütüphanecilik yapmaya başlamıştır. Bu dönemler Kant’ın araştırmalarını daha rahat yapmasına da yardımcı olmuştur (Cassirer, 1996, ss.60-61).

Kant, bu dönemde mantık, matematik, fizik, mekanik, antropoloji, hukuk felsefesi gibi birçok ders vermiştir. Bu derslerin yanında felsefi araştırmalarına da devam etmiştir. 1760 yılında *Tanrının Varlığını Kanıtlamak İçin Mümkün Olan Biricik Yol* adlı yazısında öncekilerden daha bağımsız düşünceler vardı. Hatta bu yazısı Kant’ın bağımsız filozof olarak anılmasını dâhi sağlamıştır (Heimsoeth, 2007, s.17).

Kant, 1760’lı yıllarda Alman felsefesinde yer alan metafizik anlayışından ayrılmaya başladı. Bunun nedenlerinden biri de her ne kadar Kant bu buyruğa uymuş olsa da o dönemlerde Königsberg üniversitesinde geçerli olan resmi buyruktur. Bu resmi buyruğa göre; üniversite profesörleri akademik dersleri özerk bir şekilde işlemek yerine sınırları belirlenmiş ders kitaplarına bağlı kalmalıdır. Bu buyruk nedeniyle hem öğrencilerin hem öğretim üyelerinin serbestçe hareket edeceği alan sınırlandırılmıştır. Disipline düşkün olan ve düzenlemelerin dışına pek çıkmayan Kant bile bu sınırlamalara karşı çıkmıştır (Cassirer,1996, s.32).

Kant’ın Königsberg üniversitesinde 1755-1770 yıllarında çalıştığı dönemler felsefesinin eleştiri öncesi dönemine denk gelir. Bu dönemlerde *Gökyüzü Nazariyesi*, *Evrensel Doğa Tarihi* adlı eserleri kaleme almıştır. Newton’a göre güneş sisteminin oluşumu, mekaniğin konularıyla açıklanamaz ve Kant Newton’un bu görüşünü eleştirmiş, mevcut gök cisimlerinin bulut kütlelerinin devri hareketiyle meydana geldiğini savunmuştur. Bu kitabın yayıncısı iflas edince Kant’ın bu görüşü okurları tarafından duyulmamıştır. Sonraki dönemlerde Laplace’nin bu konu hakkında yazdığı nazariyesi ile birleştirilip *Kant-Laplace* şeklini almıştır. 1770 yılında profesörlük için yazdığı tez *Duyulur Dünya ile Düşünülür Dünyanın Formu ve İlkeleri Üzerine* onun kendi eleştirel felsefesine bir yolculuk olması bakımından değerlidir. Tam kendi felsefesini ortaya koymaya başladığını düşündükleri anda Kant on bir yıl süren bir suskunluk dönemine girer. Bu on bir yıllık süre boyunca hiçbir şey üretmez. Kimi düşünörlere ve yakın çevresine göre bu suskunluk evresi köşesine çekilip hiçbir şey yapmadığı bir evre değildir. Tam tersine düşüncelerinin olgunlaştığı, felsefesinden emin olduğu bir dönemdir. Nitekim öyle de olmuştur, Kant bu suskunluk döneminden sonra 1781 yılında ilk ses getiren eseri olan *Saf Aklın Tenkidi* adlı eserini yazmıştır. Bu eserden sonra 1789’da *Pratik Aklın Tenkidi*, 1790’da *Yargı Gücünün Tenkidi* adlı eserlerini kitaplaştırmıştır (Gökberk, 1980, ss.393-395).

Görüldüğü üzere Kant, kendisini en çok konuşulan filozoflar arasına sokan yapıtlarını hayatının son zamanlarında vermiştir. Nejat Bozkurt Kant'ın bu dönemde yazdığı eserler için şunları söyler:

Bu yapıtlar, üzerinde çok derin düşünülmüş olmasına karşın, çok çabuk ve belki de bir defa da düzeltilmeden yazılmış gibi bir izlenim uyandırmaktadır. Bu bakımdan dili belirginlik ve kesinlikten uzak ve çok klasik kalmış, genellikle cümlelerin kuruluşunun izlenmesi zaman zaman bir Alman için bile kolay olmaktan çıkmıştır. Yapıtlarında gösterilen işaretler içinden çıkılmaz, karmakarışık bir hal almış, parantezler haddinden fazla kullanılmış, okuyucuya düşünceleri izlemede zahmet verir olmuş, okumayı ve anlamayı güçleştirmiş, çeviriyi de zorlaştırmıştır (Bozkurt,2008, s.19).

1788 yılında Prusya Kralı II. Friedrich-Guillaume tarafından dinle ilgili yazılmış eserlere denetleme kararı çıkar. Bu denetleme Kant'ın dinle ilgili ilk eseri olan *Salt Aklın Sınırları İçinde Din* yapıtına yapılmadı. Bunun nedeninin ise Kant'ın o dönemlerde fazla yaşlı olması ve gereğinden fazla okunmaması olarak görülür. Dinle ilgili ikinci çalışması olan *Din Üstüne Deneme*'nin basımı yasaklandı. Kant yaşının geçmiş olmasına gücünün olmamasına rağmen bu karara itiraz ederek, Königsberg Teoloji Fakültesi Profesörlerinin görüşlerine başvurdu. Profesörler oy birliği ile Kant'ın eserinde yayım yasağı getirilecek cinsten bir sorun olmadığına karar verdiler. Bunu üzerine Kant sansür yasağını çiğneyerek 1793 yılında eserini bastırdı. Prusya Kralı Kant'ın felsefesinin öğretimini yasaklar, Kant ise krala bir mektup yazarak iktidarda bulunduğu süre boyunca dinsel sorunlarla ilgili herhangi bir eser yayımlamayacağını söyler. Kralın vefatına kadar dinsel sorunlara değinmeyen Kant 1798'de kralın vefatıyla birlikte *Fakültelerin Çatışması* adlı yapıtını yazmıştır. Burada inancın karşısında var olan aklın haklarını savunarak krala verdiği sözün artık kendisini bağlamadığını ortaya koyar. Bu inanılmaz başkaldırı sırasında Kant tam olarak yetmiş dört yaşındaydı (Bozkurt,2008, ss.20-21).

1804 yılında hayata gözlerini yuman Kant'ın yaşamı oldukça kurallı geçmiştir. Kurallara ve disiplinli bir yaşama bağlı olan filozof mevsim ne olursa olsun sabahın beşinde kalkar, kahvaltı gibi günlük rutinlerini tamamladıktan sonra o günkü derslerine göz atardı. Dersleri genelde saat ona kadar sürer sonrasında yemeğe çıkan filozof sohbeti seven biri olduğu için yemek yerken yanında biri olursa sohbete dalıp yemeğin süresini uzatabiliyordu. Dersleri bittikten sonra birkaç saat süren rutin yürüyüşüne çıkardı. Filozofun günlük rutinine alışan komşuları Kant, bugün ki adıyla "*Filozof Gezintisi*" adlı caddeye girerken saatlerini üç buçuğa ayarlardı. Bu kadar düzenli ve disiplinli olan filozof uyku zamanını, elbiselerinin kalınlığını, yemeklerin gıda değerlerini hesaplardı. Bu düzen sayesinde hiç evlenmeden uzun bir ömür sürmüştür (Cassirer, 1996, s.45).

Kant 1804'de Königsberg'de vefat etmiştir. Dostlarından birçoğu ölümünden yıllar önce 'Kant'ı Kant yapan çoğu bilginin' onu terk ettiğini söylemiştir. Hatta en yakın dostlarından biri olan Scheffer "Uzun zamandır *end-Kanted* haldeydi, yani Kantlıktan çıkmıştı" der. Kuehn Kant'ın cenazesi ile ilgili şunları söyler:

Bedeni o kadar kurumuştur ki 'sergilenmesi tuhaf kaçmayacak bir iskeleti' andırıyordu. Nitekim öyle de oldu on altı gün boyunca insanlar sırayla gidip naaşını gördüler. Esas neden hava durumu idi. Hava çok soğuktu ve toprak öyle sertleşmişti ki mezar kazmak imkânsızdı. Törene büyük bir kalabalık katıldı. Çoğunluğu Kant'ı çok az tanıyan ya da hiç tanımayan Königsberg yurttaşı idi. II.Friedrich'in ölümünde yazılan oratoryo Kant'a uyarlandı: En büyük Prusya Filozofu, en büyük Prusya kralı için yazılan müzikle onurlandırılmıştı. Königsberg'de tüm kiliselerin çanları çalıyordu. Her ne kadar Königsberg dışındaki filozoflar yenisini arıyor olsa da Kant Königsberg'li olan "filozof kralıydı" (Kuehn,2011, s.24).

Kant'ın son sözü "Est ist gut" (Bu iyidir) olmuştur. Königsberg Katedrali'nin dış kemerleri altına gömüldü ve mezar taşının üstüne Pratik Aklın Eleştirisinden alınmış şu cümle yazılmıştır.

"Üstümdeki bu yıldızlı gökyüzü ve içimdeki ahlak yasası"

Kant'ın 1747-1803 yılları arasındaki eserlerine kronolojik olarak değinecek olursak;

1747 * *Fizik Güçlerin Ölçülmesi*: Kant'ın lisans tezi niteliğindeki ilk yapıtıdır. Bu eserde filozofun genç yaşta serbest düşüncenin devamlılığına olan inancıdır.

1754 * *Dünya Kendi Ekseni Etrafında Hareket Ederken Bazı Değişmelere Uğruyor Mu?*

**Dünya Yaşlanıyor Mu?* Kant'ın her iki yapıtı da kozmoloji ve astro-fiziği içermektedir (Bozkurt, 2008, ss.24-25).

1755 * *Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı*: Kant, bu eserini Prusya Kralı II. Frederick'e sunmuştur. Kant'ın bu eseri astronomi ve kozmoloji tarihi açısından önemlidir. Kant'ın bu eserindeki asıl amacı, "evrenin ve tüm içindekilerin kökeni ve gelişim evreleri ile bunların yanı sıra tüm astronomik sistemlerin uzaydaki dağılımı ve sistematik organizasyonlarına etken olan fizik ilkeleri hakkında açıklamalar getirmektedir" (Cassirer, 1996, s.49).

**Ateş Üstüne*: Kant, bu eserinde ışığın ve ateşin özü olan, düzenli şekilde etrafa saçılan bir madde ile cisimlerin birbirleri ile etkileşim içinde olduklarını savunur.

**Metafizik Bilginin İlk İlkelerinin Yeniden Açıklanışı*: Kant, Latince yazdığı bu eserinde Leibnizci yeter sebep ilkesini ele alır. Her ne kadar Leibnizci metafiziğe

meydan okumuş gibi görünse de bundan çok uzaktır (Güçlü, Uzun & Yolsal, 2002, s.793).

1756 **Fiziksel Monadoloji*: Bu eserinde fiziğin ilkelerini, felsefeye geometrinin usulleri ile tatbik edeceğini ve bu sayede aydınatabileceğini savunur.

**Yersarsıntılarının Nedenleri Üstüne*

**1755 Yılındaki Yersarsıntısının Betimlenişi ve Tarihi*

**Rüzgarlar Teorisinin Açıklanması İçin Yeni Göstergeler*

1758 **Hareket ve Sükunetin Yeni Kavranışı*

1759 **İyimserlik Üstüne Bazı Düşünceler*

1760 **Bay Funk'un Erken Ölümü Üstüne Düşünceler – Annesine Mektup*

1762 **Dört Sillojistik İfadenin Yanlışı Üstüne*

1763 **Felsefeye Negatif Büyüklükler Kavramını Sokmak İçin Girişim*: Bu yazısı ile Berlin Bilimler Akademisi'nin teodise konulu yarışmasına katılmıştır. Kant, bu eserinde ilahi varlığı akli deliller ile ispat etmenin zorluğunu savunmuştur. Bu eseri ile düşüncelerine farklı bir yön verememiştir.

1764 **Ahlak ve Teolojinin İlkelerinin Apaçıklığı Üstüne Araştırma*: Kant, bu eserinde felsefenin matematiği kendisine örnek olması gerektiğini ileri süren Leibnizci ilkeyi eleştirir.

**Baş ağırları Üstüne Deneme*

**Yüce ve Güzel Duygusu Üstüne Gözlemler*: Eserin adı yüce ve güzel duygusu olmasına rağmen Kant bu iki tür güzelliği uzun uzadıya araştırmamıştır ayrıca belirli bir tarif de ortaya koymamıştır.

1766 **Metafizik Düşlerle Aydınlatılan Bir Vizyonerin Hayalleri*: Kant, bu eserin Emanuel Swedonborg'un "Arcana Coelestia" adlı kitabının üzerine geleneksel metafiziği eleştirmek için yazmıştır.

1768 **Uzaysal Uzaklıkların Farklılığının İlk Temellendirilişi Üstüne*: Bu eserinde Leibniz-Wolff metafizik geleneği ile Leonhard Euler'in temsil ettiği yeni tabiat ilimlerini karşılaştırmıştır.

1770 **Düşünce Dünyası ile Duyu Dünyasının İlkeleri ve Formu Üstüne*: Kant, bu yazıda duyulur dünya ve duyu dünyasını birbirinden ayırmıştır. Kant'ın bu eseri bilgi teorisi niteliğindedir (Heimsoeth, 2007, s.52).

1775 *Farklı İnsan Irkları Üstüne

1776 *Deussau'daki Filantopi (İnsanseverler) Enstitüsü Üstüne

1781 * Salt (Katkısız) Aklın Eleştirisi: Kant bu eseri ile rasyonalist bilgi kuramını yeniden ele almıştır. Kant'ın bu eseri olgunluk döneminin en önemli yapıtı sayılmaktadır. Kant, metafiziğin sınırlarını belirlemek için salt aklın eleştirisine başvurur. Kant'a göre asıl sorun, deneyimden bağımsız olan aklın neyi ne kadar bilebileceğidir. Kant'ın bu eseri hem Almanya'da Protestan üniversitelerinde hem de Katolik üniversitesinde tartışılır hale gelmiştir. Eser önsöz ve girişin dışında iki ana bölümden oluşur. Kant bu eseri ile ilk kez felsefeye genel geçer bilimsel bir yapı kazandırmayı denemiştir.

1783 *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Önhazırlık(Prolegomena):

*Schultz'un Töreler (Ahlak) Kuramına Giriş Denemesi Üstüne:

1784 *Dünya Yurttaşlığı Açısından Evrensel Bir Tarih Düşüncesi

*Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt: "Aydınlanma insanın kendi suçu yüzünden içine düştüğü aklının ergin olmayışı durumundan kurtulmasıdır" (Bozkurt, 2008, s.33).

1785 *Ayın Yanardağları Üstüne

*Kitaplara Karşı Olan Tutumun Yasalara Aykırılığı Üstüne

*İnsan Irkı Kavramının Tanımı

*Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi: Kant, bu eserinde ahlak düşüncesinin felsefi temellerini atmıştır. Kant'ın ahlakla ilgili ana kitapları arasındadır. Kant'ın bu eseri yazmaktaki amacı ahlaklılığın yeni bir ilkesini ortaya koymaktır. Kant bu eserinde ilk olarak ahlak felsefesinin kavramlarını ortaya koyarak bunlar arasındaki ilişkileri tespit etmiştir. Bu eser üç ana başlıktan oluşur. İlk bölüm "Ahlaka İlişkin Sıradan Akıl Bilgisinden Felsefi Olana Geçiş" başlığını taşır ve bu başlık altında iyi irade kavramından yola çıkıp ahlak yasası, ödev ve maksim kavramlarını açıklar. İkinci bölüm "Yaygın Ahlak Felsefesinden Ahlak Metafiziğine Geçiş" başlığını taşır. Kant bu bölümünde en fazla ödev kavramına yer verir ve örneklerle ödev kavramını açıklamaya çalışır. Özellikle buyruk kavramını ve çeşitlerini farklı farklı örneklerle ortaya koymaktadır. Üçüncü bölümde ise "Ahlak Metafiziğinden Saf Pratik Aklın Eleştirisine Doğru Son Adım" adını taşır. Bu bölümde de özgürlük kavramı üzerinde durmuştur.

1786 *Doğa Biliminin İlk Metafizik İlkeleri

**İnsanlık Tarihinin Başlangıcı Üstüne Tahminler*

**Kendini Düşüncede Yönlendirmek Ne Demektir?*

1788 **İnsan Bedeninin Felsefi Bir Tıbbi Üstüne*

**Pratik Aklın Eleştirisi:* Kant'ın bu eseri ilk defa 1788 yılında yayımlanmıştır. Kant bu eserinde ahlak yetisini inceler. İlk olarak yasa kavramını maksimlerden ayırır. AMT kitabında olduğu gibi ödev ilkesini tanıtır. Ödev kavramını ahlak yasasıyla bağdaştırarak açıklar. Kant'a göre insan alacağı kararlarda kendi aklını kullanmalıdır. Dışarıdaki geleneksel kültürün ortaya koyduğu anlayışlara boyun eğmemesi gerektiğini belirtir.

1790 **Yargı Gücünün Eleştirisi:* Kant'ın bu eseri III. Kritik olarak bilinir. Bu eserinde insanın yargı bildirme süreçlerini tartışır. Kant, insanın dışarıdan aldığı duyu verilerini nasıl estetik yargılara dönüştürdüğünü ortaya koymaya çalışır. Bu eser rasyonalist bir estetiği ortaya koyma çabasıdır. Eser iki bölümden oluşur ve ilk bölüme “Estetik Yargı Yetisinin Eleştirisi” adını vermiştir. Bu bölümde güzelliği ve yüceliği duyuların verileri ile estetik bakımdan kritiğini yapar. İkinci bölüm ise “Teleolojik Yargı Yetisinin Eleştirisi” adını alır (Heimsoeth,2007, s.165).

1791 **Tanrı İspatında Her Türlü Felsefi Girişimin Başarısızlığı Üstüne*

1792 **Radikal Kötülük Üstüne*

1793 **Katkısız (Salt) Aklın Sınırları İçinde Din:* Kant, bu esrinde dini unsurların akılla bilinip bilinemeyeceğini tartışır. Kant bu eseri ile “aklını kullanma cesaretini göster” ifadesinin zeminini oluşturmuştur. Kant bu eserinde dini, salt aklın sınırları içinde ele almıştır.

**Herkesin Birleştiği Ortak Nokta*

1794 **Genellikle Felsefe Üstüne*

**Ayın Zaman Üstündeki Etkisi Hakkında*

**Dünyanın Sonu*

1795 **Sürekli Barış İçin Felsefi Bir Tasarı:* Kant, bu eserinde “ancak kendi çıkarlarını düşünmeyen yöneticilerin olmadığı bir dünyada savaşların son bulabileceğini savunur.

1796 **Felsefede Yeni Ele Alınan Dikkate Değer Bir Tutum Üstüne*

**Yanlı Bir Anlamadan Doğan Farklı Bir Matematiğin Düzenlenişi*

**Felsefede Bir Sürekli Barış Denemesinin Yeni Bir Sonucunu Duyuru*

1797 **Ahlak Metafiziği*: Kant, bu eserinde insan davranışlarının iki yönünü ele alır. Hukuksal ve ahlaksal yönler kitap “Hukuk Öğretisi” ve “Erdem Öğretisi” olmak üzere iki bölümden oluşur. Bu eserinde ahlakın hipotetik yapılar üzerine değil kategorik yapılar üzerine oturtulması gerektiğini savunur.

1798 **Kitap Endüstrisi Üstüne*

**Fakültelerin Çatışması*

**Pragmatik Açından Antropoloji*

1800 **Mantık*

1802 **Fiziksel Coğrafya*

1803 **Pedagoji (Eğitim Üzerine)*: Kant’ın ahlak üzerine verdiği dersler öğrencilerinin tuttuğu notlara dayanarak basılmıştır. Kant’ın bu eseri altı bölümden oluşmaktadır ve Kant her bir bölümde farklı bir eğitim çeşidini örneklerle açıklamıştır (Bozkurt, 2008, ss.35-40).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Kant’ın eğitim ve ahlak ile ilgili düşüncelerini inceleyerek eğitim anlayışının günümüz eğitime etkilerini ortaya koymaktır. Kant, Aydınlanma dönemine damga vurarak gerek eğitim gerekse de ahlak anlayışı ile birçok felsefeciyeye yol gösterici olmuş, günümüzde dahi tartışılmaya değer görülmüştür. Her ne kadar eğitim anlayışında Rousseau’yu örnek aldığı düşünülse de eğitim anlayışını ahlak anlayışı ile birleştirmesiyle ve akla getirdiği eleştiriler ile diğer filozoflardan ayrılmıştır.

Kant’ın eğitim anlayışının analizini yapabilmek için öncelikle onun ahlak anlayışı ele alınıp incelenmiştir. Onun felsefesinin temelini ahlak oluşturur ve her ne kadar bazı tutarsızlıklar olsa da eğitim anlayışı ahlak felsefesiyle ilişkilidir. Bu yüzden Kant’ın eğitime getirdiği yenilikler özellikle ahlakla bağdaştırması konusu çalışmanın amacı kapsamında yer alacaktır.

Araştırmamızın amacına, aşağıda belirttiğimiz alt amaçlar gerçekleştirilerek ulaşılmaya çalışılacaktır:

1. Kant’ın eğitim ile ilgili görüşleri nelerdir?
2. Kant’ın ahlakla ilgili görüşleri nelerdir?
3. Kant’ın eğitim anlayışının günümüze yansımaları nelerdir?
4. Kant’ın fiziki ve pratik eğitimle ilgili düşünceleri nelerdir?
5. Kant’ın ahlak eğitimi ile ilgili görüşleri nelerdir?

6. Kant'ın Aydınlanma düşüncesine bakış açısı nasıldır?
7. Aydınlanma felsefesinde eğitimin yeri nedir?
8. Kant'ın ahlak felsefesinin eğitim felsefesi üzerinde etkileri nelerdir?
9. Kant' da eğitim sürecinde eğitimcilerin rolü nedir?
10. Kant'ın eğitim görüşü hangi filozofun eğitim anlayışının gölgesinde kalmıştır?

Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Bu çalışma literatür taraması yöntemiyle hazırlanmıştır ve günümüz insanının eğitime daha sağlıklı bir açıdan bakabilmesi için oldukça önemli bir değere sahiptir. Araştırmanın konusunu Kant'ta ahlak ve eğitim sorunu oluşturmaktadır. Eğitim anlayışını daha iyi açıklamak için hareket noktamız ahlak felsefesi olacaktır. Kant'a göre gerçek eğitim insan doğasını disiplin altına almak ve ahlakileştirmektir bu yüzden de onun ahlak anlayışını idrak etmeden eğitim anlayışı anlaşılamaz. Kant eğitim anlayışı ile “İnsan, insan olabilmek için neler yapabilir?” sorusuna cevap vererek günümüz eğitim anlayışına ışık tutmuştur. Akla sahip olan insan, aklını kullanarak kendisinde var olan doğal yetenekleri en üst seviyeye çıkarabilir. Aklını kullanan insanın birtakım aşamalardan geçmesi gerektiğini savunur. Bunların en önemlisinin de ahlaki terbiye olduğunu savunan Kant, insanın iyiyi amaçlayarak eğitilmesi gerektiğini düşünür. Bu da günümüz eğitim anlayışının olumlu ve olumsuz yönlerinin değerlendirilmesi bakımından önem teşkil eder.

Eğitimin tek başına yeterli bir unsur olmadığını savunan Kant'ın incelemesini yaparken görüldü ki etik, özgürlük, disiplin gibi kavramlar eğitimin temel yapı taşları haline getirilirse çocuklar hayattan soyutlanmak yerine eğitimi hayatın parçası haline getirebilirler. Günümüz eğitimcilerine çocuk nasıl eğitilir, eğitimde disiplin ne kadar gereklidir, diğer canlılardan farklı olarak insan neden eğitim görmelidir, eğitim geçmişin mi geleceğin mi yansımasıdır, ahlak eğitimde ne kadar önemlidir gibi soruların cevabını vermek amacıyla Kant'ın ahlak ve eğitim anlayışı araştırıldı.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma nitel bir araştırma olduğundan ilk olarak doküman analizi kullanıldı. İlk olarak başvuru birincil kaynaklar Kant'ın eserleridir. Kullanılan ikincil kaynaklar ise Kant'ın felsefesi üzerine yazılan eserler, tezler ve makalelerdir. Çalışmaya filozofun eserlerinin incelemesi yapılarak başlandı ve sonraki aşamalarda araştırmanın içeriğine karar verilerek ikincil kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Nitel araştırmalarda somut verilere ulaşmak, neden-sonuç ilişkisi kurarak net bilgiler elde etmek zordur. Çalışmanın temelini anlama ve yorumlama gücü oluşturduğundan genellemelerde bulunmak zordur. Genel-geçer bilgilere ulaşmak zor olduğundan bu güçlük araştırmanın sınırlılığını meydana getirmektedir.

Aydınlanma dönemi filozoflarından biri olan Kant'ın ilk olarak ahlak anlayışı ele alınmıştır. Ele alınan düşünceler farklı bir dönemde yaşanan olaylardan yola çıkılarak yazıldığından günümüze uyarlamak sınırlılıklar arasındadır. İnsan çok yönlü, sürekli değişen ve yenilenen bir varlık olduğu için ahlaki açıdan analiz etmek de güçleşmiştir.

Kant'ın eğitim konusu ise çok daha sınırlı bir alana sahiptir. Kant doğrudan eğitimle ilgili bir eser yazmamıştır. Kant niversitede pedagoji dersleri verirken aynı zamanda gözlemlerde bulunuyor, notlar alıyor ve yeni düşünceler üretiyordu. Bu notlar Kant öldükten sonra *Pedagoji zerine Notlar* adıyla yayımlanmıştır. Filozofun bu eseri dışında eğitimle ilgili herhangi bir eseri bulunmadığından, eğitim görüşü incelenirken önemli derecede kaynak sıkıntısı yaşanıldı.

Ayrıca Kant insan doğası, deneyimleme, özgürlük, ölçülülük vb. kavramların çoğunu ele alırken Rousseau'nun etkisinde kaldığından filozofun özgün eğitim anlayışını açığa çıkarmak güçleşmiştir. Kant'ın eğitim anlayışını ele alan yazarlar birincil kaynak olarak *Eğitim zerine* eserini kullandıklarından alıntılar yapılırken ilk kaynağa dönülmek zorunda kalınmıştır.

Varsayımlar

Varsayımlar, sınanmak için oluşturulmamış, doğru olduğu varsayılan önermeler, yargılar ve genellemelerdir. şekil ve ifade bakımından hipoteze benzerler, ancak hipotezler sınanmak için oluşturulurken varsayımlar sınanmazlar. Varsayımların geliştirilmesinin en önemli nedeni, araştırma konusuyla ilgili her şeyin tek bir araştırma içinde incelenmeyecek olmasıdır.

Çalışmamızın temel varsayımı, ortaya konulan ahlak ve eğitim anlayışından yola çıkarak insanın özünü gerçekleştirmesinin, var olan yetenekleri ortaya çıkarmasının, ahlak ve eğitimi bağdaştırmasının ve ahlakın eğitim kurumlarında uygulanmasının mümkün olup olmayacağı sorularıdır.

Çalışmamızın diğer varsayımı ise, bilim ve teknolojinin ilerlemelerine karşı geçmiş dönemlerde ortaya konulan eğitim anlayışlarının teknolojik bir çağda mümkün olup olmayacağı sorusudur.

Ahlaki ve felsefi bir eğitim anlayışının oluşturulması ile öğrenciler özlerini gerçekleştirebilir ve hakiki bir eğitim anlayışı ortaya konulabilir. Kullanılan veri toplama araçlarının Kant'ın ahlak ve eğitim sorununu ölçmede yeterli olduğu varsayılmaktadır.

Terim ve Tanımlar

Autonomi (Özerklik): Kişinin kendi kendini yönetmesi durumudur. Autonomi hem etğin hem de siyaset felsefesinin kavramıdır. Antik Yunan'da bu kelime ilk olarak siyaset alanında kullanılmıştır. Modern felsefeyle birlikte genişlemeye uğrayarak birey için de kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle özerkliğe felsefi söylemde özel bir anlam yükleyen Kant “akıllı faillerin özerkliğini, onların dış güçler tarafından değil de kendi kendilerini belirlemelerinden meydana geldiğini söylemiştir.” Kişilerin kendilerini belirlemelerini kendileri tarafından konulan yasalar veya ahlaki ilkeler tarafından belirlenmesiyle olur (Cevizci, 2011, s.342).

Kant'a göre özerkliğin ilkesi şudur; “ancak ve ancak seçişinin maksimleri aynı istemede aynı zamanda genel yasalar olarak kavranacak şekilde seçmek” (Kant, 2009, s.58). Özerklik ilkesinin ahlaklılığın tek ilkesi olduğu gerçeği ahlaklılık kavramının çözümlenmesi ile ortaya konulabilir. Bu çözümleme ile ahlaklılık ilkesinin kesin buyruk olması gerektiği ve bununla tam özerklik ile mümkün olduğu görülmüş olur (Kant, 2009, s.58).

A priori: Deneyimden bağımsız. Kant'ta kullanıldığı şekliyle deneyimden bağımsız bir kavram anlamına gelir. “Yağmur ya yağmaktadır ya da yağmamaktadır.” Önermesindeki gibi doğruluk veya yanlışlığına deneyimden önce karar verilen ya da deneyimden tamamıyla bağımsız olan yargılardır (Cevizci, 2011, s.38). A priori kelimesi genel de deneyimle kanıtlanmayacak olan metafiziksel olgular için kullanılır. Kant'a göre bilgilerimiz temellendirildiği kadar sınırlandırılmıştır. “Bilgi de a priori unsur olduğu için temellendirilmiş ve bilgi nesnesinde var olmayan hiçbir şeyi özne önceden bilemeyeceği için de sınırlandırılmıştır.” Yani Kant'a göre bilğimiz fenomenlerin bilgisine dayanan bilgiden başka bir şey değildir. Kant'a göre ahlak kavramlarının kaynağı a priori olarak akıldır bu kavramlar deneysel bilgilerden çıkarılamazlar.

Buyruk: Nesnel ilkelerin tasarımı iradeyi zorladığı ölçüde aklın emridir. Bu emrin formülüne buyruk denir. Kant'a göre buyruklar bir şeyi yapmanın ya da yapmamanın iyi olacağını söylerler. Tanrısal ve kutsal irade için buyruklar geçersizdir, çünkü irade zaten kendiliğinden yasayla uygunluk içindedir. Bu yüzden Kant'a göre buyruklar yalnızca birer formüldür. Kant buyrukları iki sınıfa ayırır. Koşullu (hipotetik) buyruklar ve kesin (kategorik) buyruklar (Bozkurt, 2008, ss.202-203).

Kant AMT adlı kitabında buyruğun tanımını şöyle yapar: “İsteme için zorlayıcı olduğu ölçüde nesnel bir ilkenin tasarımına emir, bu emrin formülüne de buyruk denir” (Kant, 2009, s.29). Bütün buyruklar bir “gereklilik” ile dile getirilirler. Kant’a göre buyruklar bir eylemin yapılmasının veya yapılmamasının iyi olacağını söylerler. Yapılmasının iyi olacağını ona gösterdikleri için bunu her daim yapmayan bir iradeye söylerler. Kant’a göre pratik akıl bundan farklı olarak aklın öznel nedenleriyle değil nesnel nedenleriyle iradeyi belirleyen şeydir (Kant, 2009, s.30).

Eğitim: Eğitim kavramı eğitim bilimciler ve diğer bilim dalları tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Sosyologlara göre eğitim, bireyin içinde yaşadığı topluma göre sosyalleşmesi, toplumu benimsemesi, toplumun kültürünü geliştirmesidir. Psikologlara göre, bireyin içindeki yetenekleri, arzuları, ilgileri ulaşabileceği en üst seviyeye kadar çıkarmaktır. Ekonomiyi düşünen kişiler için eğitim, bir üretim işidir. Genel bir eğitim tanımı yapılacak olursa eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla istendik davranışlar meydana getirme sürecidir (Ergün, 2015, s.1). Kant’a göre; “Dünyadaki bütün iyiliklerin kaynağı eğitimidir. İnsanda gizil olarak bulunan bütün yetenekler ve tohumlar daima daha iyi yönde geliştirilmelidir. İnsanın doğasında kötülük yoktur kötülüğün sebebi doğayı kontrol altına tutamamaktır” (Kant,1992, s.15).

Eğitim Felsefesi: Eğitimle ilgili ontolojik, epistemolojik, etik ve politik problemleri tartışan felsefe türüdür. Felsefenin bir yandan belli bir analitik ve eleştirel bir faaliyet olması, eğitim felsefesinin de kendi içinde normatif, analitik ve eleştirel yönelimleri vardır. “Eğitim felsefesinin normatif boyutu, eğitimin nasıl olması gerektiğini ele alıp tartışan klasik eğitim felsefesinde ortaya çıkar.” Eğitim felsefesinde analitik yönelim kendisini analitik eğitim felsefesinde gösterirken, eğitim alanında geçen temel kavramları analiz eder (Cevizci, 2011, ss.149-1509).

“Kilpatrick, eğitim felsefesini eğitim ne yapması gerektiğini belirlemeye çalışan çaba olarak görürken, Brauner ve Burns eğitim felsefesini, felsefi düşüncenin eğitim hareketlerine uyarlanması olarak kabul ederler.” Eğitim felsefesi bir eğitim disiplini olarak görülse de o bir felsefe disiplini değildir. Bu yüzden de felsefenin yöntemlerini kullanır. Deney-gözlem gibi yöntemleri kullanamaz. Genel anlamıyla eğitim felsefesi, insanı özel çevre ve evrensel ölçülerle tanımlayan bilgi alanıdır ayrıca insanlığın tarihsel ve kültürel problemlerini de inceler (Arslanoğlu, 2012, ss.46-47).

Erdem: Ahlaki yetkinlik ya da mükemmeliyetin ölçüsü olan kişisel özellik ya da nitelik. “Erdem, Antik Yunan’da sadece ahlaki yetkinliği değil, aynı zamanda herhangi bir şeyin kendi özsel işlevini yerine getirme açısından yetkinliğine karşılık gelen meziyeti

tanımlamak için de kullanılmıştır.” Erdemi sadece ahlaki yetkinlik bağlamında kullanan filozof Sokrates’tir. Sokrates’in erdem teorisini geliştiren kişi Aristoteles’tir. Modern dönemde ise Kant, erdemi iradenin ahlak yasasını ihlal etme eğiliminin üstesinden gelme, sergilediği ahlaki güç olarak tanımlamıştır (Cevizci, 2011, s.60). Kant, erdemin tanımını şöyle yapar:

Erdemin gerçek yüzünü görmek, ahlaklılığı duyusal olanın kattığı her şeyden ve ödülün ya da ben sevgisinin saf, halis olmayan her türlü süsünden soyutlanmış olarak, serimlemekten başka bir şey değildir. O zaman herkes, erdemin eğilimlere çekici görünen başka her şeyi nasıl gölgede bıraktığını, en ufak ve hiç soyutlama yapmayacak kadar bozulmamış aklının göstereceği en küçük çabayla görebilir (Bozkurt, 2008, s.216).

Kant’a göre erdem ile mutluluk arasında bir bağ vardır. Bu bağ ancak iki yolla olabilir; analitik veya sentetik. Sentetik olursa sebeplilik kanununa uygun olmalı ama analitik olursa özdeşlik kanununa uygun olmalıdır. Bu durumda erdem ve mutluluk arasında sebep sonuç ilişkisi bulunacaktır. Filozofa göre her iki durumda insanı antinomiye götürür (Kant, 2004, s.121)

Etik: Felsefenin değerle ilgili boyutunu oluşturur. Doğru ve yanlışın teorisini ele alıp tartışan felsefe disiplini. Etik üç bölüme ayrılır: betimleyici etik, normatif etik ve metaetik (Cevizci, 2011, s.166). Bir kişi kullandığı ahlaki kavramların gerçekte ne olduğunu araştırmaya, ahlaklılığın unsurlarını tartışmaya, başkalarına aktarmaya başladığında, normal ahlaklılık düzeyini aşır, etik yoluna girmiş olur. Neyin iyi neyin kötü olduğunu araştıran, insan hayatının gerçek amacının ne olduğunu araştıran etiğin temel özelliği, onun sistematik doğası ve iddialarını kanıtlayıp temellendirme çabasıdır. Ahlak, eylemin pratik hali iken, etik eylemin teorisi durumundadır.

Eski Yunan Felsefesi üç bilime ayrılıyordu: Fizik, Etik ve Mantık. Her akıl bilgisi içeriklidir ve bir nesneyi ele alır. Biçimseldir ve nesnelerde ayırım yapmaksızın, anlama yetisi ile aklın yalnız biçimiyle ve düşünmenin genel kurallarıyla uğraşır. Biçimsel felsefeye Mantık denir. Belirli nesnelerle ve bu nesnelerin bağlı olduğu yasalarla ilgili olan içerikli felsefe de ikiye ayrılır. İlk yasalara ilişkin bilime Fizik, diğerlerine ilişkin olana ise Etik denir; ayrıca, ilk bilime doğa öğretisi, ikincisine ahlâk öğretisi de denir (Kant, 2009, s.3).

Felsefe: Varlığın doğası, bilgi ve hayatın yaşanma tarzıyla ilgili, özü itibarıyla akla dayanan önemli ölçüde sistematik ve eleştirel düşünüş biçimidir. Felsefenin konusu, genel olarak varlık, bütün olarak evrenin kendisi ya da insanın eylemlerini, yaşamını etkileyen şeylerdir. Felsefe varlığı varlık olmak bakımından ele alır. İnsanın yaşamını, beşerî değerleri ve amaçları sorgulayıp insan yaşamının ve eylemlerinin kendilerine dayanacağı genel ilkelerin bilgisini ortaya koymaya çalışır (Cevizci, 2011, ss.176-177). Felsefe, başlangıçta

akademik bir bilim dalı değildi bir yaşam biçimiydi yani sadece araştırılacak bir konu değildi uygulama konusuydu. Prof. Dr. Cengiz Uluçay’a göre felsefe, matematikten çıkmıştır, çünkü her ikisi de soyut konuları ele alır.

İstenç (İrade): Eylemlerimizi, arzu, niyet ve amaçlarımıza göre kontrol altında tutabilme gücüdür. Belli bir durum karşısında gerçekleştirilecek olan eylemi, herhangi bir dış zorlama olmadan kararlaştırma gücüdür (Cevizci, 2011, s. 238). Kant’a göre akıl, istencin bütün isteklerini karşılamada her ne kadar yeterli olmasa da iradeyi etkilemesi gereken bir yeti olarak bize verilmiştir. Doğa yetenekleri dağıtırken amaca uygun davrandığı için aklın asıl amacı, başka herhangi bir amaç için araç olarak iyi olanı değil, mutlak biçimde gerekli olduğundan kendi başına iyi bir istenci ortaya çıkarmak olmalıdır. Bu istenç biricik ve tümünden iyi olmayabilir ama her mutluluğa ulaşma istencinin hatta her şeyin bağlı bulunduğu koşul olmalıdır. Kant’a göre, bütün bunlar olurken doğa amaçsız değildir, en büyük belirlenimi iyi istence ulaşmak olan akıl bu hedefe ulaşınca memnunluk duyacaktır (Kant, 2009, ss.11-12).

Maksim: Hayatın akışı içinde temele alınan ilkedir. Kant’a göre insanın kendisine göre eylemde bulunduğu evrensel olarak geçerli ahlaki ilkedir. Kant’a göre maksim aklın eğilimlerine uygun olarak belirlediği pratik kuralı içerir (Cevizci, 2011, s.286). Kant; “maksim, istemenin öznel ilkesidir; nesnel ilke (yani akıl arzulama yetisine tam egemen olsaydı, bütün akıl sahibi varlıklar için öznel olarak da pratik ilke işini görececek ilke) ise, pratik yasadır” (Kant, 2009, s.16).

Pragmatik: Dil ya da göstergelerle kullanıcıları arasındaki ilişkiler üzerinde yoğunlaşan analiz türüdür (Cevizci, 2011, s. 358). Kant’a göre, devletler hukukundan zorunlu yasalar olarak değil, genel refah için alınan önlemlerden kaynaklanan yaptırımlara pragmatik denir. Kant “bir tarih zeki olmayı yani dünyaya kendi yararına daha iyi nasıl sağlayacağını öğrettiği zaman, bu tarih pragmatik bir biçimde yazılmış demektir” (Kant, 2009, s. 33).

Özgürlük: Kişinin kendi kendisini yönetebilme gücüdür. Özgürlük esas itibariyle ahlaki bir kavramdır. Kişinin başka şey ya da kişilerin etkisinde kalmadan kendi kendisini belirleyip yönetmesidir. Diğer bir anlamıyla kişinin alternatif eylem tarzları arasında bir tercih yapma imkânına sahip olmasıdır. Birçok filozofa göre özgürlük kişinin arzu ve istekleriyle ilişkilidir. Kişinin başkalarının hak ve hürriyetlerine zarar vermeden her istediğini yapabilmesidir (Cevizci, 2011, s.343). Kant’a göre özgürlük akıl sahibi varlıkların etkinliğine özgü bir şey olarak görülüp kanıtlanmalıdır. Akıl sahibi her varlığa zorunlu olarak özgürlük idesi yüklenmelidir. İnsanlar özgürlük idesinde ahlak yasasını sadece varsaymış ve onun nesnel zorunluluğunu kendi başına kanıtlayamamıştır (Kant, 2009, s.67).

İKİNCİ BÖLÜM

Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar

Bu çalışmamız nitel araştırma yöntemine dayalı bir inceleme çalışmasıdır. Kant'ın ahlak ve eğitim anlayışının incelenmesi için öncelikle yaşadığı dönemin toplumsal koşullarının bilinmesi gerekir. Kant'ın yaşamı da ahlak ve eğitim anlayışının ortaya konulması için önem arz etmektedir.

Kant'ın ahlak anlayışını hareket noktası olarak eğitim anlayışının ortaya konulduğu doğrudan bir çalışma veya makale bulunmamaktadır. Bunlara kısaca değinecek olursak;

Maboçoğlu (1993)'nin “Kant'ın Eğitim Anlayışı” adlı makalesi bulunmaktadır. Bu makalede ‘Kant'ın Pedagojisi’ adlı eserinden yararlanılarak eğitim anlayışı genel çerçevesiyle verilmiştir. Makalenin büyük bir bölümünü Kant ve Rousseau'nun eğitim anlayışlarının karşılaştırması oluşturmaktadır.

Çilingir ve Küçükali (2004)'nin “Immanuel Kant'ın Eğitim Anlayışı” adlı makalesinde yine Kant'ın eğitim anlayışı bölümlere ayrılarak (Fiziksel eğitim, Ahlaki eğitim) incelenmiştir. Kant eğitiminin temel özelliklerini ortaya koyarak eğitimin nihai hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır.

Yayla (2009) “Kant'ın Ahlak Eğitimi Anlayışı” adlı makalesinde Kant' da eğitim nasıl anlaşılır ve ahlak eğitimine yönelik fikirleri nelerdir ortaya konulmuştur. Kant'ın eğitim hakkındaki düşüncelerinin ahlak felsefesini tamamladığını savunmuştur. Bu makalede de Kant ve Rousseau'nun eğitim anlayışları karşılaştırılmıştır.

Literatür taraması sırasında karşılaşılan tezlerde Kant'ın eğitim ve ahlak anlayışları ayrı ayrı ele alınmış olsa da eğitim ve ahlak anlayışı ayrı düşünülmediğinden yer yer karşılaştırmalar yapılarak yazılmıştır. Kılıç (2014) “Eğitimci Olarak Kant” adlı doktora tezinde İlkçağ'dan Kant'a kadar olan dönemlerde eğitim anlayışını ele alarak tezine başlamıştır. Sonrasında Kant'ın eğitim anlayışını genel çerçevesiyle ele alıp insan eğitimi ve toplum eğitimini karşılaştırmalı olarak işlemiştir.

Kolay (2015) “Kant ve Rousseau'nun İnsan Doğası ve Eğitim Anlayışı” adlı yüksek lisans tezine bakacak olursak Kant ve Rousseau'nun hayatı ve eserleri ayrı ayrı ele alınıp insan doğası ve eğitim anlayışlarının karşılaştırması yapılmıştır.

Görüldüğü üzere Kant'ın ahlak felsefesi bağlamında eğitim anlayışını doğrudan ele alan bir tez, makale bulunmamaktadır. Kant'ın üniversitede hocalık yaptığı dönemlerde derslerinin toplamı sonucu ortaya çıkan ve sonraki dönemlerde kitap haline getirilen *Eğitim Üzerine* orijinal adı *Über Pädagogik* olan kitabını, *Ahlak Metafiziğinin Değerlendirilmesi* adlı yapıtıyla birlikte kaleme aldığı diğer eserleri çalışmamız süresince temel alınacak eserler olacaktır.

Yapılan literatür taraması ile hangi araştırma yönteminin kullanılacağına karar verildi. Yazılan makale ve çalışmalara bakılarak hangi alanda eksiklik olduğu tespit edilip tezin içeriği belirlendi. Konu ile ilgili tüm çalışmalara erişmek ve incelemek mümkün olmadığından en ilgili ve bilimsel olanlara erişilmeye çalışıldı. Yeni çalışmalardan başlanarak geriye doğru yapılan inceleme sonucunda kullanılacak kaynaklar temin edildi. Literatür değerlendirmesinin sonucunda belirlenen başlık kapsamında konunun ne kadar derinine inileceği ve ne tür değerlendirme yapılacağı belirlenmiş oldu.

Yine yapılan literatür taraması sonucunda Kant'ın ahlak ve eğitim anlayışının derinlemesine, karşılaştırmalı olarak ele alınmadığı gözlenmiştir. Etik tarihinde önemli bir yere sahip olan Kant'ın ahlak anlayışı bağlamında eğitim anlayışının ele alınmasının alana katkı sağlayacağı düşünülerek çalışmamızın konusuna karar verilmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak Kant'ın hayatı ve eserleri incelenecek. Eserleri belli dönemlere ayrılarak içerik bakımından ele alınacak. Çalışmanın devamında ahlak ve eğitim anlayışı belli çerçevelerde incelenip son olarak ahlak anlayışı bağlamında eğitim anlayışının karşılaştırılması yapılacaktır. Kant'ın eğitim anlayışı, ahlak anlayışı ile ilgilidir ve ödev ahlakına dayanır.

Aydınlanma felsefesi nedir?

Aydınlanma, ilk olarak kıta Avrupa'sında ortaya çıkmış bir düşünce hareketidir. 1688 İngiliz devrimi ile başlamış ve 1789 Fransız devrimi ile gelişimine hızla devam etmiştir. Aydınlanma çağı, akli kurucu ilke olarak benimsemiş ve bilim ve felsefede ileriye dönük çalışmalar yapılmıştır. Aydınlanma felsefesi sistematik olarak Batı Avrupa'da on yedinci yüzyılda gerçekleşmiştir. İlk olarak İngiltere'de başlayan değişimler sonraki dönemlerde Fransa'da özgürlük hareketi olarak devam etmiştir ve Almanya'da felsefi temelleri sağlamlaştıktan sonra tüm dünyayı etkisine alan bir batılılaşma hareketine dönüşmüştür (Çüçen, 2012, s.234).

“Aydınlanma nedir?” sorusuna, en anlamlı cevabın Almanya'dan Kant'tan geldiğini ve aydınlanma ile ilgili yapılan yorumların çoğunun Kant'ın yanıtı üzerine yapıldığını söylemek yanlış olmaz. Kant insan türünün refahına katkıda bulunmak için kurulan

Mittwochs-gesellschaft derneğinin yayın organı olan Berlinische Monatsschrift'te Aydınlanmanın ne olduğunu dönemin Ansiklopedistçilerinden daha iyi açıklamıştır (Çüçen, 2012, s.242).

Kant ve diğer Alman düşünürlerin Aydınlanma için kullandığı terim, fiilen havanın aydınlanması mecazen uyku halinden bilinçlilik haline geçiş anlamına gelen “aufklarung” terimidir. Tüm Aydınlanma düşünürleri, gerçek aydınlanmanın vahye değil akla dayandığını savunur. Aydınlanma, Aydınlanma düşünürleri tarafından ikili bir hareketle, yani yıkıcı ve kurucu boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu yorumculardan bazıları Peter Gay, Ernst Casirer ve Paul Hazard'tır. Peter Gay, Aydınlanmayı, dine düşmanlıktan ve aklın insanın kendisini değiştirmeyi amaçlayan hayata geçirilecek bir özgürlük ve ilerleme arayışı ya da bir yönüyle eleştirel, bir yönüyle de inşa edici reform hareketi diye tanımlar. Ernst Casirer ise Aydınlanmayı, kamusal alanın inanç veya din tarafından değil de akıl tarafından yönetilmesi, aklın toplumu değiştirmesi ve bireyi otoritenin baskısından kurtarma gücüne beslenen inancı ve nihayet Batı Avrupa'nın bütün bu taleplerine cevap veren entelektüel hareket olarak nitelendirir (Cevizci, 2007, ss.13-15).

Aydınlanma felsefesi temellerini akıl, bağlamında ortaya koymuştur. Doğayı, toplumu anlamada geleneklere ve otoritelere dayanma değil akla dayanmadır. Aklın inançtan bağımsızlaşması olarak görülebilir. İnançtan bağımsızlaşmadan kasıt dine karşılık değildir. Aydınlanmanın karşı olduğu şey dinin akıl üzerindeki otoritesidir. Aydınlanma düşünürlerinin neredeyse tamamı papalara yani Hristiyanlığa karşı savaş açmış ve bu dinin yerine deizmi ya da ateizmi geçirmişlerdir. Aydınlanmanın kilise ile olan çatışması katedraller inşa eden ve haclı seferlerini salık veren burjuva öncesi dine karşı değildir. Filozoflar daha çok özü ortadan kaldıran dine karşı savaşmışlardır. Toplum bazındaki din, mantıksal olarak işlemediği için bağnazlığa dönüşmüştür (Goldman, 1999, ss.75-76).

15. ve 16. yüzyılda Avrupa insanı, dinsel ve geleneksel değerlerin kendilerini geliştirmekte yeterli olmadığının farkına vardı ve yeni değerler arayışına girdi. Dindeki bu reform hareketi ile birlikte katı ve değişmez din yorumu olan Katolik mezhebi eski önemini kaybetti ve yerini daha ılımlı yorumları olan Protestanlığa bıraktı. Böylece insanın kul olarak görüldüğü toplum düzeni yerine insanın birey olduğu bir düzen ortaya çıktı. Bu sayede her şeyin insan için olması gerektiğini savunan Hümanizm anlayışı da bu dönemde kendini göstermiştir. Hümanizm, dünya Tanrı tarafından yaratılmıştır ancak artık insanların elindedir. Bu dönem düşünürleri ilerlemenin insan için olması gerektiğini savunurlar. İnsan, doğal durumunu terk edip toplumsal düzen içine girmiştir. Artık her şey daha çok, bireyin mutlu olmasını sağlayacak olanakların yaratılmasına doğru gitmektedir. Toplum ve devlet birey için

vardır ve onun insanca yaşaması için gerekli olanakları sağlamak zorundadır (Cevizci, 2011, s.89).

Aydınlanma döneminde metafizik merkezli din ve düşünce anlayışı yerine insan merkezli bilim ve düşünce anlayışı ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıldan önce insan, hayatını kilisenin kurallarına, kanunlarına göre devam ettirirken, 18.yüzyıldan sonra kendi aklını kullanarak hayatına yön verebiliyordu. Yeni Aydınlanma Çağı ile birlikte kilisenin insanlar üzerindeki etkisi yok denecek duruma gelmiştir. Bu durum Alman Aydınlanması için söz konusu değildir. Almanya için o dönemde hâlâ dini baskı söz konusu idi (Gökberk,1980, s.391).

Bu dönemde aklı özgür kılmaya, bireyi ön plana çıkarmaya çalışmışlardır. Evrenin sırlarının ancak akıl ile çözülebileceğini ve bu yolla da insanların mutlu olacağını savunurlar. İnsanın kaderini kendi aklına bırakırlar. Cassirer'e göre on sekizinci yüzyılda geçerli olan akıl kesinlikle miras değil bir kazanımdı. Akıllı kazanımla elde eden bu yeni insan kendi aklını kullanma cesaretini gösterebilmelidir.

Alman filozof Kant bunu şöyle dile getirir:

Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, 'insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. Bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür; bunun nedenini de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliğini gösteremeyen insanda aramalıdır. *Sapare aude!* Aklını kendin kullanma cesaretini göster! Sözü imdi Aydınlanmanın parolası olmaktadır (Kant,2015a, s.263).

Kant'a göre doğa, insanları bu yönlendirme durumundan kurtarmasına rağmen onlar tembellik ve korkaklık nedeniyle bütün yaşamları boyunca kendi rızalarıyla erginleşmemiş olarak kalırlar. Bu nedenden ötürü bu insanların başına yönetici olarak gelip onları yönetmek çok kolay olmaktadır. Ona göre bu ergin olmama durumu çok rahattır.

Benim yerime düşünen bir kitabım, vicdanımın yerini tutan bir din adamım, perhizim ile ilgilenerek sağlığım için karar veren bir doktorum oldu mu, zahmete katlanmama hiç gerek kalmaz. Para harcayabildiğim sürece düşünüp düşünmemem de pek o kadar önemli değildir; bu sıkıcı ve yorucu işten başkaları beni kurtaracaktır (Bozkurt, 2008, s.264).

Ergin olmayıştan kurtulmak çok zordur. Başkalarının denetim ve yönetim işini ele alan gözeticiler denetimleri altındaki insanların ergin olmaya doğru bir adım atmalarını engellerler. Bu durumu tehlikeli bulmaları için ellerinden geleni yaparlar. Kant bu durumu şöyle bir eğretilme ile ortaya koyar; "Gözeticiler önlerine koydukları hayvanları önce sersemletirler, sonra bu sessiz canlıların dışarı çıkmalarını kesinlikle yasaklarlar. Kendi başlarına hareket

ederlerse başlarına neler gelebileceğini tek tek gösterirler. İnsanlar bu durumdan korktukları için de yeni denemelere kalkışmazlar. İnsanların kendi aklını kullanmasına asla izin verilmediğinden bir süre sonra bu konuda yetersiz hale gelip bu duruma katlanmak zorunda kalmışlardır” (Bozkurt, 2008, s.265).

Aydınlanma her ne kadar kişinin kendi kendini yönetmesi anlamında bireysel bir çaba olsa da bu durum kişinin başkalarının tecrübe ve birikimlerinden yararlanmasına engel değildir. Aydınlanmanın akılcılığını tamamlayan şey sınırsız iyimserlik olmuştur. İyimserlikten kasıt evrenin her yönüyle rasyonel olduğuna göre onda belli bir düzen vardır. İnsanın bu düzeni anlayabilmesi için yapması gereken şey aklını kullanmasıdır. Bu yüzden insan yalnızca kendisini değil içinde yaşadığı toplumu da geliştirip yetkinleştirebilir (Cevizci, 2007, s.89).

Aydınlanma ve eğitim.

Aydınlanma dönemi çağdaşları tarafından “pedagojik çağ” olarak adlandırılmıştır. Akli kullanmayı salık veren Aydınlanma, aklın nasıl ve niçin kullanılması gerektiğini de öğretmek zorundadır. Aydınlanma ideali ancak insanları eğiterek gerçekleştirebilir. Aydınlanma, bu amacı gerçekleştirebilmek için eğitim programı geliştirmelidir. Aydınlanmacı filozoflar eski skolastik ve dogmatik eğitimden kurtulabilmek için eğitim olgusunu yeniden şekillendirmeye çalışmışlardır. Aydınlanma döneminde eğitimin hedefi, aklın ve ahlakiliğin birlikte gelişmesidir. Akli yön aydınlanma tarafından ele alınmıştır. Ahlak ise pedagojinin alanına girmektedir. Eğitimin nihai hedefi ahlaki mükemmelliktir, bireyin ahlaki açıdan mükemmelliği ise sadece eğitim ile mümkündür. Aydınlanma döneminde artık önemli olan Tanrının ne istediği değil, bireyin kendisi için ne istediğidir (Kılıç, 2014, s.50).

Aydınlanma, aklın görevini “inanma” olarak değil “bilme” olarak belirlemiştir. Böylece inançtan bağımsız bir düşünme tarzı hedeflenmiştir. Aydınlanma her ne kadar dine karşı görünse de onun karşı olduğu şey dinin, aklın nesnel kullanımı üzerindeki otoritesidir. Newton’un bilimsel başarısı Kant dâhil birçok filozofta hayranlık uyandırmıştır. Dinin otoritesi olmadan aklın nesnel kullanımına en iyi örneklerden biridir. 18. Yüzyıl düşünürlerinin birçoğu Newtoncu düşünme tarzının kültürel ilerlemeyi hızlandırabileceğini kabul eder. Kant’ın “Ahlak Metafiziğini” temellendirme çabası, Newtoncu düşünme tarzının, ahlak ve matematik, toplum ve doğa gibi alanları birbirine indirgediğine dair eleştiriler genellikle Kant’a yönelir. Doğanın matematiksel yasalarına benzer bilgisel ilkelerin, ahlak ve toplum alanında da aranması dönemin temel sorunlarını aşma girişimlerinden biridir. Bu sorun aslında insanın bireyselliği ve toplumsallığı arasındaki uyumdur. “Hobbes ile başlayan ve Rousseau ile olgunlaşan “toplumsal sözleşme fikri”, Locke’un “doğal hukuk görüşü”,

Kant'ın “ahlak” ve hipotetik tarih” anlayışı, Hegel'in “devlet” görüşü bu uyum sorununu çözüme kavuşturmak amacıyla ortaya konmuştur (İsbir, 2018, s.209).

Aydınlanmanın eğitim felsefesi açısından temel tezi insanın eğitime muhtaç olduğudur. Özgürlük, otonomi, eşitlik, ilerleme, ergin olma vb. kavramlar Aydınlanma eğitim felsefesinin temel kavramlarıdır. Aydınlanma filozoflarına göre eğitimin temel hedefi “kendine yeten, eleştirel ve sorumlu vatandaş yetiştirmektir. Bu aynı zamanda bir işe sahip olan, disiplinli ve topluma faydalı birey yetiştirmekle aynı şeydir.” Aydınlanmacılar bu amaçları gerçekleştirmek için birçok yola başvurmuştur. Philatropin (insan sevisini temele alan eğitim) ve çiftçi okulları kurulmuş. Geleneksel eğitime yenik düşerek varlıklarını pek uzun sürdürememişlerdir (Kılıç, 2014, s.50).



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yöntem

Araştırmanın üçüncü bölümünde ise kullanılan araştırma yöntemi/ deseni/ modeli, belirlenen araştırma grubu ve bu verilerin hangi tekniklerle oluşturulduğu, veri toplama araçları, çalışmanın hazırlanış süreci ve toplanılan verilerin nasıl analiz edildiği üzerinde durulmuştur.

Araştırma Yöntemi

Araştırmada araştırılması hedeflenen olgular ve görüşler hakkında bilgi ve belgeler toplanarak nitel bir yöntem izlenecektir. Nitel yöntemle ele alınan bilgiler ise betimsel analiz yöntemiyle analiz edilecektir. Kant'ın ahlak felsefesi ve eğitim anlayışı kaynaklarla ortaya konulacak, aralarındaki ilişki incelenerek ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bilindiği üzere nitel araştırma yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. İlk araştırma örnekleri ise sosyoloji ve antropoloji alanlarında görülmüştür. Sonraki evrelerde ise sosyal bilimler alanında nitel araştırma yöntemi kullanılmaya başlanmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e göre nitel araştırma, karakteristik özelliklerinden ötürü doğal araştırma, yorumlayıcı araştırma ve alan araştırması gibi anlamlara da gelebilir. Creswell ise nitel araştırmayı, hayata, insanlara ait problemleri kendine has yöntemlerle anlamlandırma süreci olarak tanımlar. Nitel araştırma daha çok “nasıl ve niçin” sorularına cevap arar ve bu şekilde araştırılan konunun derinlemesine incelenmesini sağlar. Nitel araştırma daha çok problemin süreci ve anlamı ile ilgilenir. Nitel araştırmaya konu olan insan, kurum veya olaylar doğal ortamda incelenir (Işıkoğlu, 2005, s.159).

Ayrıca nitel araştırmalarda kullanılan örneklem modeline de ‘amaçlı örneklem’ denir. Amaçlı örneklemelerde hedef, araştırmaların konusunu oluşturan olay ya da olgu hakkında detaylı bilgi toplamak olduğundan yazılacak olan tez konusuna uygun bulunmuştur. Araştırmamızın verilerinin incelenmesinde sayısal yöntem ve istatistik yöntem kullanmamız söz konusu olmadığından betimsel analiz kullanılmıştır.

Betimsel analiz, araştırmada kullanılan gözlem, görüşme ve doküman (belge) gibi veri toplama araçlarında yer alan soru, konu ya da temalar temele alınarak analiz edilir. Analizlerde, temele alınan soru ya da konu başlık haline getirilerek, başlığa uygun olan verilerden doğrudan doğruya alıntılar yapılarak analizler ortaya konulur. Betimsel analiz, doğrudan alıntılar ile beslenir ya da desteklenir (Ekiz, 2015, ss. 75-76).

Çalışmamızda belirlenmiş olan konunun incelenmesinde deney ve gözlem yöntemleri kullanılmadığından nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Verilerin incelenmesinde herhangi bir istatistiki yöntem veya sayısal yöntem kullanmamız söz konusu olmamaktadır. Kısacası çalışmamızda Kant'ın ahlak ve eğitim sorununa nasıl yaklaştığını açıklamak için betimsel araştırma deseni kullanılmıştır

Çalışma Materyalleri

Bu çalışma betimsel bir çalışmaya örnek olduğundan karşılaştırmalı- yorumlamaya dayalı bir çalışma olacaktır. Doğrudan bir ölçek ve anket geliştirilmediğinden inceleme sahası bakımından evren ve örneklemden ziyade araştırma grubu arz etmektedir. Bu çalışmada ortaya koyacağımız araştırma grubumuz genel olarak Kant'ın şu kitapları üzerinden olacaktır.

Eğitim Üzerine, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, “*Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt*”, *Seçilmiş Yazılar*, *Arı Usun Eleştirisi*, *Pratik Usun Eleştirisi*, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*. Literatür taraması sonucunda ulaşılan tez ve makaleler de çalışmamızın yazımında kullanılacaktır.

Veri Toplama Araçları

Nitel araştırmalarda gözlem, görüşme, doküman analizi gibi yöntemler kullanılmaktadır. Nicel araştırmalarda ise sayısal ve istatistiki yöntemlerden yararlanılır. Çalışmamız nitel bir araştırma olduğundan betimsel analiz yöntemi ile doküman analizi teknikleri kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılarak yazılı materyallerin analizi yapılmıştır. Hangi dokümanların önemli olduğuna ve kaynak olarak kullanılabileceğine karar verildi. Doküman incelemesi yapılırken özellikle dikkat edilen şey konunun hedefinden sapmamak, asıl araştırma probleminden uzaklaşmamak oldu. Hangi dokümanların kullanılacağına karar verildikten sonra bu dokümanların nerden ve nasıl elde edileceği saptandı. Araştırmanın güvenilirliği açısından dokümanların orijinallliği kontrol edilerek kullanılacak kaynaklara karar verildi.

Araştırmamızda filozofun kendi eserleri ve filozofa dair yazılan diğer kaynaklar kullanıldığından doküman analizi yöntemine başvurulmuştur. Araştırmamız nitel araştırma olmasına rağmen gözlem, görüşme, örnek olay incelemesi gibi yöntemler veri elde etmemize yardımcı olmadığından kullanılmamıştır. Araştırmamızda kullanılan ikincil kaynaklar Atatürk Üniversitesi Kütüphanesinden elde edilmiştir. İnternet üzerinden yayınlanmış makaleler de verilerin elde edilmesinde kaynak teşkil etmiştir Kant'ın ahlak ve eğitim felsefesine dair diğer tezlere de Ulusal Tez Merkezinden erişilmiştir. Araştırmada kullanılan birincil ve ikincil

kaynaklardan yapılan alıntılarda bilimsel araştırma yöntemine uygun olarak araştırmanın içerisinde belirtilmiştir.

Uygulama

2019 yılında tez önerisinin kabul edilmesinden sonra gerekli makaleler ve tezler incelenerek tezin kapsamına ve konu başlıklarına karar verilmiştir. Detaylı yapılan bir alan yazın taramasından sonra tez genel hatlarıyla oluşturulup gerekli kaynaklar elde edilmiştir. Basımı olmayan kaynaklar kütüphaneden ede edildikten ve Türkçesi olmayan makaleler gerekli araştırmalar sonucunda elde edildikten sonra tezin yazımına başlanılmıştır.

Çalışmanın yazım sürecinde ilk olarak literatür taraması gerçekleştirilip gerekli kaynaklara (kitap, tez, makale) ulaşıldı. Literatür taraması gerçekleştirirken yeterince veriye sahip olunup olunmadığı ve bu verilerin istenilen sentezlemeyi sağlayıp sağlayamayacağı üzerinde incelemeler yapılmıştır. Tez nitel alanda betimsel analiz tekniği ile yazılan bir çalışma olduğu için filozofun kendi kaleminden çıkan eserler öncelikli araştırma alanını oluşturmuştur.

Veri Analizi

Çalışma nitel bir araştırma olduğu için nitel araştırmalarda kullanılan betimsel analiz tekniği kullanılacaktır. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu yöntemde temel amaç elde edilen bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış biçimde sunulmasıdır (Özdemir, 2010, s.336).

Betimsel analiz yönteminde bulunan dört aşama tezin yazımında kullanılmıştır. İlk aşama olarak araştırma sorularından yola çıkılarak veri analizi için bir çerçeve oluşturuldu. Böylece verilerin hangi temalar altında düzenleneceği belirlenmiş oldu. Ardından daha önceden oluşturulmuş olan çerçeveye dayalı olarak veriler düzenlendi. Bu aşamadan sonra elde edilen veriler mantıklı bir biçimde bir araya getirildi ve bu süreçte gerekli yerlerde doğrudan alıntılara da yer verildi. Son aşama olarak tanımlanmış olan bulgular ilişkilendirme ve karşılaştırma yöntemiyle anlamlandırıldı. İlk olarak Aydınlanma Felsefesi genel hatları ile incelenmiştir. Aydınlanmacı filozofların görüşleri ayrıntılı şekilde incelendikten sonra Aydınlanma-eğitim ilişkisi ele alınmıştır. Aydınlanmanın ne olduğu detaylı şekilde irdelendikten sonra aydınlanma ve eğitimin hangi açılardan ele alınabileceği çözümlenmiştir. Son adımda Kant'ın ahlak anlayışı ve ahlak anlayışındaki kavramlar irdelenip eğitim anlayışına geçilmiştir. Filozofun ahlak anlayışı ile ilgili birincil ve ikincil yeterince kaynak olmasına rağmen eğitim anlayışı ile ilgili ayrıca yazılmış bir eserin bulunmaması

araştırmamızı zorlaştırmıştır. Kant'ın eğitim ile ilgili görüşleri üniversitede verdiği derslerden derlendiğinden diğer eserleri derinlemesine incelenip gerekli yorumlamalar yapılmıştır.

Araştırmacı Rolü

Nitel araştırmalarda araştırmacı genelde araç rolündedir. Araştırma yapacağı alanda araştırmaya konu olan olay veya olgularla ilgili gerekli dokümanları toplar. Verileri okuyarak veriler arasında kategoriler oluşturur ve oluşturduğu bu kodlara ve kategorilere uygun olarak araştırma sonuçlarını ortaya koyar. Nitel araştırmacı gerçeğin birden fazla yorumu olduğunu kabul ederek araştırma sürecine kişisel önyargılarının dahil olabileceğini kabul eder. Olaylara bakış açısı olayların nasıl görüldüğünü de etkiler (Işıkoğlu, 2005, s.160). Bu çalışmanın yazımında da gerekli dokümanlar elde edildikten sonra veriler gerekli kategorilere ayrılıp araştırma sonucu ortaya konmuştur. Çalışmanın içerisindeki bütün atıflar ve kaynakların belirtilmesi bilimsel araştırma ilkelerine uygun kalınarak oluşturulmuştur.

Nitel araştırmalarda araştırmacılar konunun derinliğini anlayabilmek için büyük bir çaba harcamak zorundadır. Bu çabanın yanında konuların doğru şekilde anlamlandırılabilmesi, bilginin isabetli şekilde açıklanabilmesi gibi konularla da ilgilenirler. Gerçeğe uygun şekilde önyargılardan uzak olarak konunun yorumlanması da yine araştırmacının zihnini meşgul etmektedir (Özdemir, 2010, s.339).

Nitel araştırmalarda araştırmacılar, nicel araştırmada olduğu gibi sadece dışarıdan araştırma konusunu gözleyen ve toplanılan bilgileri sayısal analizlerle sunan kişi değildir. Nitel araştırmacı daha çok araştırılan konuyu yakından taramaya ve anlamaya çalışır. Nitel araştırmacılar konuyu karşılaştırma-yorumlama tekniğiyle ortaya koyduğundan tam nesnellik beklenemez. Çalışmanın yazımında da toplanılan bilgiler yorumlama-karşılaştırma tekniğiyle yazıldığından tam bir nesnellik sağlanamadı. Özne olma olumsuz bir durum değildir, aksine bu öznenliğin gerektirdiği sorumluluğu kabul ederek açık bir şekilde konunun özünden uzaklaştırmadan çalışmanın yazımı yapılmıştır. Araştırmada yanlılığın olmaması adına bütün başlıklarda tarafsız yaklaşılmıştır.

Araştırmamızın kaynaklarından yararlanmadan önce güvenilirlikleri kontrol edilmiş ve konuların içeriğine bağlı kalınarak incelenmiştir. Toplanan veriler belirli konu başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma sayesinde konular arasında karşılaştırma kolaylaştı. Böylece konular arasındaki ilişkiler ve farklılıklar daha kolay şekilde işlenmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmamız nitel bir çalışma olduğundan betimsel analiz olarak öncelikle doküman analizi çerçevesinde oluşturuldu. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği de nitel araştırma

ilkeleri ışığında yapıldı. Nitel araştırmalarda güvenilirlikten çok geçerlilik önem kazanır. Güvenirlik araştırmanın sonucunun tekrar edilebilirliği iken geçerlilik sonuçların doğrulanabilmesidir. İyi bir nitel araştırmada geçerliliği ortaya koymanın yolu yanlılığı en az seviyeye indirip veri toplarken, kaydederken ve yorumlarken yanlılıktan uzak aktarmak olduğu için araştırmamızda özellikle birden fazla kaynak taraması yapıp doğru veri elde edilmeye çalışılmıştır.

Geçerlilik iç geçerlilik ve dış geçerlilik şeklinde ikiye ayrılır. İç geçerlilik ve dış geçerlilik nitel araştırmalarda;

İç geçerlik, araştırma sonuçlarına ulaşırken izlenen sürecin çalışılan gerçekliği ortaya çıkarmadaki yeterliliğidir. Dış geçerlilik, elde edilen sonuçların benzer gruplara ya da ortamlara aktarılabilirliğidir. Dış geçerlik araştırma sonuçlarının genellenebilirliğine ilişkindir. Bir araştırmanın sonuçları benzer ortamlara ve durumlara genellenebiliyorsa araştırmanın dış geçerliliğinin olduğu söylenebilir (Karataş, 2017, s. 83).

Nitel araştırmada önemli olan araştırmacının ele aldığı konuyu tarafsız şekilde gözlemleyebilmesi ve yorumlayabilmesi iken nicel araştırmalarda önemli olan sonuçların sayısal verilerle test edilmesidir. Nitel araştırmalarda güvenilirlik de geçerlilik kadar önemlidir. Güvenirlik, bir araştırmanın verilerinin gerçeği yansıtır yansıtmadığı, farklı zamanlarda farklı kişiler tarafından yürütülürse benzer sonuçlar verip vermeyeceği ile ilgilidir (Ekiz, 2015, s.38).

Güvenirlik de geçerlilik gibi iç ve dış şeklinde ikiye ayrılır. Dış güvenilirlik yapılan araştırmaların sonucunun benzer ortamlarda aynı şekilde elde edilip edilmeyeceğine bakarken iç güvenilirlik farklı araştırmacıların aynı verileri kullanarak aynı sonuçları elde edip etmeyeceğine bakar. Dış güvenilirlikte araştırmacı araştırma esnasında kendi konumunu açık hale getirir. İç güvenilirlikte önemli olan kullanılan ölçme aracı başka bir araştırmacı tarafından kullanılırsa yine aynı sonucu verip vermediğidir (Karataş, 2017, ss.84-85).

Kant'ın eğitim ve ahlak anlayışı bulunduğu döneme ve bireylere göre farklılık gösterdiğinden aynı sonucu elde etmeyi beklememeliyiz. Bu yüzden Aydınlanma döneminde yaşamış olan Kant'ın eğitim ve ahlak anlayışının günümüze ne gibi etkileri olduğu ve olacağı ortaya konularak güvenilirliği teyit edildi.

Kant'ın biyografisini yazan birçok filozofun aksine eğitim ve ahlak anlayışı yorumlanırken yanlılıktan uzak durulmaya çalışıldı. Filozofun yaşadığı dönemde ayrı bir eğitim kitabı yazmamasından ötürü (Uber Pedagogik derslerinin toplamından elde edilmiş bir kaynaktır) yüzde yüz geçerli bilgiler elde etmek mümkün olmadığı için konuya farklı açılardan bakılıp, gerekli sorular üzerinde durularak çalışmanın yazımı gerçekleştirildi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bulgular

Kant'ın Ahlak Felsefesi

Kant'tan önce ahlakla ilgili düşüncelerini ortaya koyan filozofların ortak özelliği, “mutluluk” kelimesini temele almaktır. Kant onlardan farklı olarak “herkes tarafından farklı algılanan” bir kavramın temele alınmasını doğru bulmaz. Kant, *Salt Aklın Eleştirisi*’nde, aklın teorik anlamda analizini gerçekleştirmiş, bilginin oluşumu hususunda zihnin kategorilerini ve duyarlık formlarını ele almıştır. Buradaki amaç, bilginin oluşumunu sağlayan yasaları öne çıkarmaktır. Bilgi alanında ortaya koyduğu bu düşünceyi ahlak felsefesi alanına da uygulamaya çalışmıştır (Özlem, 2010, s.74-75).

Kant'ın *Pratik Aklın Kritiği* eseri ahlak felsefesinin özünü oluşturmaktadır. Ona göre, salt aklın Özgürlük, Ölümsüzlük ve Tanrı olmak üzere üç idesi vardır. Kant, *Salt Aklın Kritiği*’nde bu üç ideyi incelemiş ve bunların katkısız teorik akılla bilinemeyeceğini savunmuştur. Bunların bilimsel bir değeri olmasa da ahlaksal değeri olduğunu düşündüğü için *Pratik Aklın Kritiği* eserini yazmıştır. Kant ruh, kosmos ve Tanrı idelerini *Salt Aklın Kritiği*’nin “Transandantal Diyalektik” bölümünde ele almıştır. Özgürlük idesinin değeri üzerinde durmuş ve özgürlüğün insanın akla dayanan davranışlarında gerçekleştirildiğini savunmuştur. Özgürlüğün teorik akılda değil pratik akılda kullanıldığını düşündüğü için özgürlüğü *Pratik Aklın Kritiği*’nde ele almıştır (Öktem, 2007, s.2).

Kant'ın ahlak hakkındaki düşüncelerini ilk yazısı olan *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesinde* bulabiliriz. Bu yazı da tıpkı *Prolegomena* gibi, okunması kolay olan bir giriş olarak düşünülmüştür. İkinci eseri ise 1788’de yazdığı *Pratik Aklın Kritiği*’dir. Bu eser Kant ahlakının temel düşüncelerini ortaya koyar. Kant'ın ahlak felsefesi ile ilgili olan bu eserler yayımlandıktan sonra çağını etkilemiş ve Kantçılık akımının çıkmasını sağlamıştır. O dönemde Kantçılık akımından hayranlıkla söz edenler arasında Karl Leonard Reinhold’ da vardır. Reinhold *İnsanın Düşünme Yetisi Üzerine Bir Teori Denemesi* adlı yazısında Kant'ın felsefi düşüncelerini iletmeye çalışmıştır. İlk Kantçılar bu yapıttan etkilenmiştir (Heimsoeth, 2007, ss.20-21).

Kant *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde etiği “salt” rasyonel ve “empirik” bölümlere ayırmaktadır. Salt bölümü ahlak ilkeleri ile ilgilenmekte empirik bölümü ise kişilerin olması gereken davranışlarıyla ilgilenmektedir. Bu eseri hazırlık olarak düşünen Kant salt aklın davranışlarımız için yasalar koyduğunu göstermek istemiştir. Eserinde

belirttiği üzere felsefe bilgisini deneye dayandırırsa empirik, salt akla dayandırır ve öğretilerini deneyden çıkarmazsa metafizik olur. Burada akla gelen soru ahlak felsefesi olanaklı mıdır, değil midir? İşte Kant’a göre; bu durum ahlak yasalarının deneye değil de doğrudan salt akıl kavramlarına dayanıp dayanmamasına bağlıdır (Akarsu, 1999, ss.66-70).

Kant ahlakı çift başlık taşıyan bir formaliteden başka bir şey değil. Kant dünyanın insana önerdiği farklı empirik amaçların arasında bir seçme yapmasını isteyen özgür iradenin özgürlüğü ile bu amaçlar ve ahlaksallık arasında bir ayrım yapar. Ona göre özgürlük ahlaksallık ise özgür irade ahlaklı olmayı ya da olmamayı seçebilme gücüdür. Yasa koyucu form ile özgürlük birbirleri ile örtüşürler. “Özgürlük”, yasanın “bilgi nedeni” (ratio essendi) iken; yasa da özgürlüğün “birlik nedeni” (ratio cognoscendi)’dir. Ahlaki olarak davranmak demek, ödev bilinci içinde hareket etmek demektir. Töreler metafiziğinin temellendirilişinde Kant, kesin buyruğun üç formüle ediliş biçimini verir:

1. “Öyle davran ki, eyleminin maksimi doğanın evrensel yasasında bulunsun”
2. “İnsan kişiliğine amaç olarak bak, ona araç gibi davranma”
3. “Ereklar krallığında hem yasa koyucu ol hem de yasalara uyan bir yurttaş gibi davran”

Kant’ın söylemek istediği, hayattaki sıkıntılardan kurtulmak için intihara teşebbüs ettiniz. Bu elemi, kederi öne sürerek intiharın meşruiyetini öne sürdünüz. Bu durumdan ötürü sizin intiharı ahlaklı bir davranış olarak görmenize Kant karşı çıkar. Ona göre intihar eden, şahsiyetini bir araç gibi kullanmaktadır. Ahlaki emirde, davranışlarımıza mutlak bir amaç aramamız gerekir. Bu yüzden de bize pratik bir akıl, bir irade gereklidir. İradeyi böyle mutlak olarak belirleyen insandır ve bu durumda onun akıl sahibi bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır. Ülker Öktem’in de söylediği gibi; insanı araç olarak kullanmamaktan kasıt iş alanı için geçerli değildir. İnsandan iş alanında faydalanılabilir ancak bu durum insan onurunu zedelediği sürece, saygı gösterildiği sürece geçerlidir. Kant bu genel kanunlarla, davranışlarımızın ahlaka uygun olup olmadıklarını açığa çıkaracak kriterler vermek istemiştir (Öktem,2007, ss.3-5).

Kant’ın felsefesi incelendiğinde ahlak felsefesi iki ana döneme ayrılır. İlk dönem 1756-1757 yılları arasında süren eleştiri (kritik) öncesi dönem iken ikinci dönem 1757-1770 yılları arasında geçerli olan eleştiri sonrası dönemdir. Eleştiri öncesi dönemde Kant direkt ahlak sorunları ile ilgilenmemiştir. Bu dönemde daha çok doğa bilimleriyle ilgilenmiştir. Bu zaman sürecinde yazdığı yazılarda ahlak felsefesi ile ilgili dikkati çeken nokta, ahlaksal yaşamın, aklın temel ilkelerine dayanması gerektiğidir. Kant’a göre akıl ve duyarlılık karşıt

iki kavramdır bu karşıtlık daha çok ahlakta görülmektedir. Bu durumun farkındalığı Leibniz-Wolff felsefesinin onun üzerinde etkili olmasından kaynaklanmaktadır (Akarsu, 1999, s.51).

1763 yılında Berlin Akademisi'nin düzenlemiş olduğu yarışmada *Doğal Tanrıbilim ve Ahlak İlkelerinin Apaçıklığı Üzerine Araştırma* yazısında ahlakı akıldan bağımsız olarak değerlendirmiştir. Bu yazısına bakılacak olursa Kant yalnız İngiliz ahlak felsefesine bağlı kalmayıp Wolff'dan da etkilenmiştir. Kant İngiliz düşünürlerden farklı olarak “iyi” ve “yasa” kavramlarını araştırmanın merkezine koymaktadır. Ahlakla ilgili ilk ilkeleri ortaya koyarken “iyi” kavramının felsefi olarak açıklanması gerektiğini savunmuştur. İngiliz düşünürler “iyi” kavramını ortaya çıkaran ruhsal öğeleri tanımak istememişlerdir (Akarsu, 1999, ss.51-53).

İyi istenç.

Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı kitabında “Dünyada, dünya dışında bile, iyi bir iradede başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez” sözüyle başlamaktadır. Ona göre iyi istenç kendi başına doğrudan iyi olan, koşulsuz değeri olan bir şeydir. Ona göre iyi olarak kabul edilebilecek başka değerlerde vardır ve bunlar birçok bakımdan değerli olabilirler ama mutlak iyilikleri yoktur, kötü de olabilirler. Bazı özellikler iyi istenç için yararlı olup işini kolaylaştırmasına rağmen, onun kendi özüne ait bir iç değeri yoktur, hep iyi istencin varlığını gerektirirler. İyi irade bu özelliklere verilen değer için mutlak iyi sayılmasına izin vermez, sınırlar. Heyecan, tutkular, ılımlılık, kendine hâkim olma, soğukkanlılık gibi özellikler kişinin özüne ilişkin değer için bir kısmını oluştururlar ve bunları kayıtsız şartsız iyi olarak kabul etmek mümkün değildir. İyi istencin ilkelerine uymazlarsa aşırı derecede kötü olabilirler (Kant,2009, ss.8-9).

Kant'a göre akıl, istencin bütün isteklerini karşılamada her ne kadar yeterli olmasa da iradeyi etkilemesi gereken bir yeti olarak bize verilmiştir. Doğa yetenekleri dağıtırken amaca uygun davrandığı için aklın asıl amacı, başka herhangi bir amaç için araç olarak iyi olanı değil, mutlak biçimde gerekli olduğundan kendi başına iyi bir istenci ortaya çıkarmak olmalıdır. Bu istenç biricik ve tümünden iyi olmayabilir ama her mutluluğa ulaşma istencinin hatta her şeyin bağlı bulunduğu koşul olmalıdır. Kant'a göre, bütün bunlar olurken doğa amaçsız değildir, en büyük belirlenimi iyi istence ulaşmak olan akıl bu hedefe ulaşınca memnuluk duyacaktır (Kant,2009, ss.11-12).

Kant'a göre yararlılık ve verimsizlik iyi istence ne bir şey ekleyebilir ne de ondan bir şey eksiltebilir. Yararlılık sadece onu yeterince bilmeyenlerin dikkatini çeker onu günlük alışverişte daha iyi kullanmalarını sağlar. Kant “iyi” kavramında bir ayrıma gider ve iki çeşit iyiden söz eder: Bunlardan biri amaca ulaşmada araç olarak kullanılan, başka bir değerli olanı

etkilediği için iyidir. Bu “faydalı” olan ile açıklanabilir, değeri de faydasından kaynaklanır. Ya da değeri kendi içinde olan bir başka iyi vardır. Kant bu kendi başına değerli bir şey için “kendinde iyi” tanımlamasını yapar. İşte ahlaki eylemi meydana getiren şey sonucunda değil istencin arkasındaki düşüncedir.

Kant’a göre “iyi irade” izafi bir değere sahip değildir. Filozof bununla ilgili şunları ifade eder:

Kaderin özel bir cilvesiyle bu istenç amacını gerçekleştirmede güçsüz kalıyorsa, harcadığı tüm çabaya rağmen yalnızca iyi istenç olarak kalıyorsa, yine de kıymetli bir taş gibi kendi başına parlar durur. Yararlı ya da verimli olup olmaması bu değere ne bir şey katabilir ne de ondan bir şey eksiltebilir. İyi istencin yararlılığı, denebilir ki, bu mücevheri günlük ilişkilerde daha iyi kullanabilmek ya da onu henüz yeterince tanımayanların dikkatini üzerine çekmek için bir çerçeve olur. Yoksa onu bilenlere değerini gösterip salık vermek ya da gerçek değerini belirlemek için değil (Kant, 2009, s.9).

Kant kendi başına saygı görmeye layık olan iyi istenci geliştirebilmek için, iyi istenci içeren ödev kavramına bakmak gerektiğini söyler. Ödev kavramının iyi istenç kavramını bazı engellerle birlikte içermesine rağmen bu durumun onu saklamaktan çok daha belirgin kıldığını ve daha da parlayıp görünmesini sağladığını savunur. Kant’a göre bir eylem yarar düşüncesini dışta bırakıyorsa ve her türlü özel eğilimlerden arınmış olarak bir yasanın genelliği altında yönlenebiliyorsa, o eylem “ödev uygun” bir eylemdir. Kant, şöyle der:

Ödevden dolayı yapılan bir eylem, ahlaksal değerini, onunla ulaşılabilecek amaçta bulmaz. Onu yapmaya karar verdirten maksimde bulur; dolayısıyla bu değer, eylemin nesnesinin gerçekleşmesine değil, eylemi oluşturan istencin yalnızca ilkesine bağlıdır. Yukarda söylediklerimden açıktır ki, eylemde bulunurken yöneldiğimiz amaçlar ve istememizin amaçları ve güdülleri olarak eylemin etkileri, ona koşulsuz ve ahlâksal bir değer sağlayamaz. Bu değer, eylemden beklenen etkiyle ilgisi bakımından istemede bulunmuyorsa, nerede bulunabilir? İstemenin ilkesinden başka bir yerde bulunamaz, böyle bir eylemle gerçekleşebilecek amaçlar ne olursa olsun. İsteme, biçimsel olan a priori ilkesi ile içerikli olan a posteriori güdülleri arasında, tam ortasında, sanki bir yol ağzında durur. Orada bir şey tarafından belirlenmesi gerektiğinden, onda herhangi bir içerikli ilke bulunmadığından, genel olarak istemenin biçimsel ilkesi tarafından belirleniyor demektir (Kant, 2009, s.15).

Bir eylemin kendi başına iyi olması için herhangi bir eğilimden değil, ödevden gelmesi gerekir. Bir eylem, bir yasaya uygun olarak doğru olduğundan isteniyorsa “iyi” dir. İyi istenç, bir yasaya uymayı istemek ve onu onaylamaktır. “Bu onay, hem bireyin başka bireylerle olan durumu üzerine bir onaydır; hem de aynı süjenin çok çeşitli edimlerinin iç istikrarıyla ilgilidir.” Kant iyi istenç kavramına sadece kendinde iyi olan bir isteme olması açısından dikkat çeker. Örneğin acı veren ameliyatın doğrudan kendisi ile değil, onunla hedeflenen faydalı sonuçla ilgilidir. Sonuç olarak Kant’a göre ödev uygun eylemi ifade eden irade, insandan içten bir kararlılık istemektedir (Cassirer,1996, s. 258).

Ödev.

Kant'ın ödev kavramıyla ilgili düşüncelerine geçmeden önce “ödev” kavramının sözlük anlamına bakalım. Ödev, “ifadesini vicdanda bulan ahlak yasasının, yapmamızı ya da yapmamamızı buyurduğu şey olarak; kişinin insanlığına, yüceliğine, sorumluluğuna bakılarak gerçekleştirmesi istenen eylem ya da eylemler kümesini ve onun arzularının sonucunda yapma eğilimi duyduğu şeyden farklı olarak hayata geçirme yükümlülüğü duyduğu eylem türleri” anlamını taşır (Cevizci, 2011, s.335).

Kant insan eylemlerini, ödevde uygun, ödevden dolayı yapılan ve ödevde aykırı olarak gruplandırır. Kant yararlı olsalar bile, ödevde aykırı yapılan eylemleri bir kenara bırakır. Bu eylemler ödevle çatışabildiklerine göre ödevden dolayı yapılmış olamazlar. İnsanların kendi istekleriyle (doğrudan doğruya hiçbir eğilim duymadıkları) değil başkaları tarafından itildikleri için yaptıkları gerçekten ödevde uygun eylemleri de bir yana bırakır. Ona göre böyle bir durumda ödevde uygun eylemlerin ödevden dolayı mı yoksa bencil bir amaçtan dolayı mı yapılıp yapılmadığı anlaşılabılır. Ödevde doğrudan doğruya uygun olan eylemleri ayırmak ise daha zordur. Kant bu duruma şöyle bir örnek verir:

Bir bakkalın deneyimsiz müşterisini aldatmaması ödevde uygundur; çok alışverişin yapıldığı yerde, zeki tüccar da bunu yapmaz, herkes için değişmez bir fiyat koyar, öyle ki bir çocuk, başka herkes gibi, ondan alışveriş yapar. Dolayısıyla insanlara dürüstçe hizmet edilir; ancak bu, tüccarın bunu ödevden dolayı ve dürüstlük ilkesinden dolayı böyle yaptığına inanmamız için pek yeterli değildir. Çıkarı gerektiriyordu bunu ama ayrıca sevgiden dolayı, birini diğerine fiyat konusunda yeğlemesi için müşterilere doğrudan doğruya bir eğilimi olması gerektiği, burada düşünülemez. Demek ki eylem ödevden dolayı, ya da doğrudan doğruya eğilimden dolayı değil, sırf bencil bir amaçla yapılmıştır (Kant,2009, ss.12-13).

Kant'ın verdiği örneğe bakacak olursak bakkalın müşterilerini aldatmaması ödevde uygun bir eylemdir. Bakkalın eylemlerinin arkasındaki hareket ettirici gücü bilemediğimizden bu davranışı ödevde saygısından dolayı mı yoksa dürüst olduğu için mi yaptığını bilemeyiz. Belki sırf kurnaz olduğundan müşteri çekmek için yapmıştır.

Kant yaşamı sürdürmenin de bir ödev olduğunu ve herkesin bu konuda doğrudan eğilimi olduğunu söyler. Bu yüzden insanların çoğunun yaşamlarını sürdürmek için gösterdikleri korku ve endişe dolu dikkatin hiçbir içeriği yoktur. Kant'a göre bu kişiler yaşamlarını ödevde uygun olduğu için koruyorlar ama ödevden dolayı değil. Tam tersi özelliklere sahip olan kişilere bakılacak olursa talihin kötü bir oyunu yüzünden, umutsuz olan, cesareti kırılmış olan kimse alın yazısına küsmeyip yaşamını ödevden dolayı sürdürmeye devam ediyorsa işte onun izlediği maksimin ahlaksal içeriği vardır (Kant, 2009, s. 13).

Kant'a göre insan doğası gereği sadece mutluluğa yönelmiş olmayacağına göre geriye ödevden başka bir şey kalmıyor. Ödevde aklın sesi dile gelir. Ona göre ancak ödevin belirlediği istenç iyi olarak nitelendirilebilir. Kaynağı ödev olan bir eylemin ahlaki değeri kendisiyle varılmak istenen erekte değil, bu eylemin kararını verdiren maksimdedir. Eylemin iyi olmasının ölçütü, gerçekleştirdiği şey değil dayanağı olan ilkedir. Bu ilke a priori olabilir, eylemin iyi olması için aklın buyruğuna göre belirlenmiş olması gerekir. Burada söz edilen maksim de ödev maksimidir (Gökberk,1980, s.407).

Kant'a göre ödev, yapılabildiği yerde iyilik yapmaktır. Üstelik çıkar ilişkisi olmadan başkalarına iyilik elini uzatmaya meyilli ruhlar vardır. Çevrelerine sevinç saçmaktan, kendi eseri olan başkalarının hoşnutluğundan haz duyarlar. Böyle bir durumda bu tür bir eylem ne kadar ödevde uygun olsa da hiçbir ahlaksal değer taşımaz. Kant bu durumla ilgili şöyle bir örnek verir: Bir an için insan sever bir kişinin kendi ruhsal dünyasının kişisel acılarıyla karardığını varsayalım, başkalarına iyilik yapma şansı olmasına rağmen kendi sıkıntılarıyla başı dertte olduğu için başkalarının sıkıntısı onu hiç duygulandırmaz. Şimdi de tam tersini düşünelim kendini bu duyarsızlıktan hiçbir etki altında kalmadan çekip çıkarsın ve yalnız ödev gereği eylemlerini gerçekleştirsin. Kant'a göre işte ancak bu son durumda ödevden dolayı eylemlerini gerçekleştirdiği için eylemleri ahlaksal değer taşır. Kant, sözlerine devam eder:

Dahası doğa bu insanın kalbine genel olarak pek az duygudaşlık koymuşsa, mizaç olarak soğuksa ve belki de kendi acılarına karşı ona özel bir sabır ve dayanma gücü bağışlanmış olduğundan, aynı şeyleri başka insanlarda da varsaydığı için, başkalarının acılarına ilgisizse; eğer doğa böyle bir insanı, özellikle insan dostu olarak yaratmamışsa; acaba o, yine de, kendine iyilikli bir mizacın taşıyabileceğinden çok daha yüksek bir değer vermesini sağlayacak bir kaynak kendinde bulamaz mıydı? Hiç kuşkusuz! Karakterin ahlâksal olarak ve eşsiz bir şekilde yüksek olan değeri, işte tam burada, yani eğilimden dolayı değil, ödevden dolayı iyilik yapmasında ortaya çıkar (Kant, 2009, ss.13-14).

Kant, mutluluğun güvence altına alınmasını da dolaylı olarak ödev olduğunu belirtir. Kendi durumundan memnun olmayan biri kaygı ve endişelerden kaynaklı olarak ödevi çığneme eğilimine girebilir. Mutluluk kuralının öyle özellikleri vardır ki, bazı eğilimlere zarar verir. Kant, damlalı bir hastanın, sevdiği yiyeceklerin tadını alarak yemesini ve sonucu ne olursa olsun acı çekmeyi seçmesine şaşmamalı çünkü o sağlıklı olmakta bulduğu mutluluk ümidini şimdiki anın sağladığı hazdan yoksun bırakmak istememektedir der. Böyle bir durumda bile mutluluğa yönelen eğilim iradesini belirleliyorsa ve yine kendi hesabına göre sağlığın onun için önemli bir yeri yoksa diğer durumlarda olduğu gibi burada yine bir yasa kalır: “Eğilimden dolayı değil de ödev gereği kendi mutluluğunu koruma yasası” işte ilk kez böyle bir durumda o insanın davranışının ahlaksal değeri vardır (Kant, 2009, s.14). Kant'a

göre erdem ile mutluluk arasında bir bağ vardır. Bu bağ ancak iki yolla olabilir; analitik veya sentetik. Sentetik olursa sebeplilik kanununa uygun olmalı ama analitik olursa özdeşlik kanununa uygun olmalıdır. Bu durumda erdem ve mutluluk arasında sebep sonuç ilişkisi bulunacaktır. Filozofa göre her iki durumda insanı antinomiye götürür (Kant, 2004, s.121).

Filozof ödevi, yasaya saygı gereği yapılan bir eylem olarak görür. Kant, yaptığımız eylemlerin nesnesine karşı eğilimimiz olabileceğini ancak bunun hiçbir zaman saygıdan kaynaklanmadığını savunur. Ona göre o iradenin bir etkinliği olmaktan çok sonucudur. Kant ister benim olsun ister başkasının olsun eğilime saygım olmaz der. Eğilim eğer benimse onaylarım ya da başkasının ise ve benim çıkarıma uygun ise sevebilirim (Kant, 2009, s.15).

Kant’a göre eylemler yasaya uygun olarak doğru olduğu için isteniyorsa iyidir. Ahlaksal eylemi belirleyen ölçüt, yasa karşısındaki saygı duygusudur. İnsanlar çoğu zaman eğilimlerine dayanarak eylemde bulunurlar. Zihnimizin bir tarafında yasalara karşı, saygılı olmamız gerektiğini biliyoruz. Böylelikle Kant, en geride kalmış insanlarda dâhi içgüdüsel olarak ahlak bilincinden söz edebiliriz der. Kant’a göre sıradan insan sadece ahlak yasasına dair bilince sahip değil aynı zamanda iyi istenç, ödev bilinci ve saygı duygusuna da sahiptir. En eğitimsiz insan dâhi ahlaki sorumluluklar hakkında bir bilince sahiptir. Eğitimsiz insan bile neyin iyi neyin kötü olduğunu anlayabilecek durumdadır. Ona göre pratik akılla yapacağımız şeyler, mutluluğumuzu artırmak yerine iyi istenci gerçekleştirmekle ilgili olmalıdır (Çilingir, 2005, s.48).

Yapılan bir eylemin ahlaksal değeri; ondan beklenen etkide bulunmadığı gibi eylemin herhangi bir ilkesinde de bulunmaz. Bütün bu sonuçlar başka nedenlere bağlı olarak da ortaya çıkabilir. O zamanda akıl sahibi canlının iradesine gerek kalmaz. İradeye koşulsuz olarak iyi denebilmesi için onu belirleyecek bir yasa tasarımına gerek vardır. İrade için ödev hayal ürünü olmayacaksa ilke işini görmesi gereken yasaya uygunluktur; insan akli pratik yargılamalarında uygunluk içindedir ve bu ilkeyi daima göz önünde bulundurur. Kant, şöyle bir örnek verir: “Sıkıntı içindeyken dara düştüğümde tutmama niyeti ile söz verebilir miyim?” O anki sıkıntılı durumdan kaçmak için yalan yere verilen söz sonraki dönemlerde daha büyük bir tatsızlığın çıkmasına neden olabilir. Kant, bu duruma şöyle bir soru ile değinir: “Başkalarının güvenini bir kez yitirmem benim için kaçınmaya çalıştığım durumdan çok daha zararlı olabileceğinden, acaba sözünde durmak koşuluyla söz vermeyi alışkanlık haline getirmek daha zekice bir davranış olmaz mı?” Kant, böyle bir durumda dahi sözünde durmamanın getireceği sonuçlardan dolayı eylemde bulunduğumuzu söyler. Ödevden dolayı sözünde durmak ile sonuçlarının doğurduğu sıkıntılardan dolayı sözünde durmak arasında

ayrım olduğunu söyler. Ona göre ödev ilkesinden ayrılmak kesinlikle kötüdür (Kant, 2009, s.18).

Kant’a göre ödevin kaynağı bizim kişiliklerimizdir. Duyulur ve düşünülür dünyaya ait olan insanın özü ödev ile belirlenmiş olan yasaya saygıda ifadesini bulur. Kant, bu noktada şöyle bir soruya yönelir: Bir eylemin iyi olarak nitelendirilebilmesi için isteği belirlemesi gereken şey nasıl bir yasa olmalıdır? Gündü ve eğilimlerimiz istek üzerinde doğrudan etkiye sahip değiller kötü olana meyil etmek ise güdülerin ahlaki düzenini tersine çevirmektir. Eylem istemenin öznel nedenidir. Kant’ın öznel maksimin karşısına koyduğu şey pratik aklın nesnel ilkesidir. Canlı bir varlık yalın bir durumda “neden ve etki “ilkesine göre davranır. Nedenden kasıt organizmanın ihtiyacı veya eksikliğidir. Ödevden dolayı bir eylemde bulunduğumuzda yaptığımız iş yasa karakterine bürünür. Aklını kullanabilen insan sadece içgüdüsel olarak değil düşünceleriyle de var olabilen bir güce sahiptir. Hayvanlar ise belli güdülerle hareket eder. Sadece aklını kullanabilen varlıklar ilgilerine göre eylemde bulunabilirler (Çilingir, 2005, s.48).

Eylemler akıllı bir varlık tarafından gerçekleştiği için güdüden ayrılır. Bir eylemi gerçekleştirmek istiyorsam ona uygun bir maksim belirlemem gerekir. Örneğin ben bir evimin olmasını isteyebilirim o halde bu duruma uyum maksim şu olur: “Kendime ait bir ev satın almak istiyorsam para biriktirmem gerekir.” Bu bir güdü olarak değil, tersine benzer durumlarda kullanabileceğim bir ilke haline gelir. Her ne kadar bu maksimler ilke haline gelse de başlangıçta ahlaki olarak ortaya konulduğu anlamına gelmez. Benim için bir anlam taşıması yeterlidir ve bu şekilde o, eylemin öznel ilkesi olur, ahlaki maksimler salt bir eğilim üzerine inşa edilemezler. Maksimler duysal eğilimler üzerine dayanırlarsa, deneysel ya da a posteriori maksimler olarak adlandırılırlar ve bunlar deneyimden türeyen arzularımızın ürünü olan maksimlerdir. Duyusal eğilimlere dayanmayan maksimler ise a priori veya biçimsel maksimler diye adlandırılırlar. Kant’a göre ödevden dolayı yapılan bir eylem biçimsel bir maksime göre gerçeklik kazanmış bir eylemdir (Çilingir, 2005, ss.89-90).

Ahlak yasası.

Kant, ahlaksal değer söz konusu olduğu zaman sorunun gördüğümüz eylemlerde olmadığını, eylemlerin kendi iç ilkelerinde olduğunu belirtir. Ödev uğruna davranarak ahlak yasasına duyulan saygıdan kaynaklanır ve ahlak yasası fizik yasaları gibi evrenseldir. Bir insanın eylemleri ahlaksal değer taşıyacaksa yasaya saygıdan yerine getirilmelidir (Copleston, 1996, s.168).

Filozof ilk olarak kendinden önceki ahlak öğretilerini eylemlerin öznel amaç uğruna yapıldığını savunduklarından dolayı eleştirmiştir. Ona göre öznel amaçtan ötürü gerçekleştirilen eylemler koşullu buyruklar tarafından yönlendirilmelidir. İkinci eleştiriye de bunun üzerine yapmış ve koşullu buyrukların yönlendirmesi ile yapılan eylemlerin ahlaki olmayacağını belirtmiştir. Son olarak da yapılan eylemlerle amaçlanan hedeflerin kişiden kişiye değiştiğini bu yüzden evrenselliğin mümkün olmadığını bu öğretilerin bireysel bir yapıda olduklarını belirtir. Kant'ın tüm bu eleştirilerinden yola çıkarak onun ahlaki eylemlerinin koşullu, deneysel ve amaçsal temellere dayanmaması gerektiğini savunduğunu söyleyebiliriz. Kant ahlaki eylemlerin dış etkenlerin müdahalesinde kaldığını bu yüzden insanın ahlaksal yaşamının kendisine rastlantısal olarak etkide bulunan şeylerin değişkenliği üzerine temellendirmenin mümkün olmadığını savunur. Bu yüzden ahlak, insanın duyularca belirlenmeyen düşünülür dünyaya ait doğası üzerine şekillendirilebilir. Burada da görülüyor ki Kant'ın insan doğası ile ilgili düşünceleri İngiliz psikoloji geleneğinden çok Rousseau'nun etkisine dayanır. Rousseau Kant'ın felsefesini zihinsel değerlendirmelerden kurtarıp yeniden eylem sorununa çeken kişidir. Kant, Rousseau'yu okuduktan sonra şöyle yazar: “Bu körelmiş yol ortadan kalktı; insana saygı duymayı öğrendim ve genel şeylerle uğraşan biri olarak, bu yoldaki çalışmaların tümünün insan haklarının yerleşmesi açısından bir değere sahip olmadığını anladığım anda da kendimi sıradan bir insan olarak gördüm” (Cassirer,1996, ss.248-249).

Kant, ahlak ilkelerinin değişmez, zorunlu ve genel ilkeler olduğunu savunur bu yüzden ahlak ilkelerinin deneyimden değil ancak akıldan türetilebileceğine değinir. Saf akıldan türetilen bir ahlak yasasının temelini atar. Bizim bilimizin, a priori ilkeleri anlama yetimizin kendi kendine ortaya çıkması gibi ahlak yasası da tecrübi olaylara dayanmaz (Erişgil,1997, s45).

Kant'a göre deneyde ahlak yasasına uyulduğunu gösteren herhangi bir örnek olmadığını kabul etsek de a priori olarak bilincinde olduğumuz yasa, saf aklın olgusudur. Bu konu ile ilgili bir örnek vermek gerekirse; “yalan söylememelisin” ifadesini ele alalım, ben sevgisi ilkesine dayanırsa şöyle bir anlam çıkabilir, yalan söylemek sana zarar verecekse söylememelisin ama yarar sağlayacaksa söyleyebilirsin. Bunu ben sevgisine değil de ahlak duygusuna dayandıracak olursak yalandan nefret edecek kadar ahlak duygusuna sahip olmayan biri yalan söylemekte sakınca görmeyecektir. Bunların dışında akıl ilkesine dayandıracak olursak hangi koşulda olursan ol yalan söylememelisin. Buradan da görülüyor ki ahlak yasası deneyimden değil akıldan türetilir. İnsan aklın buyruğu olarak görülen zorunluluğa, doğal yapısında bulunan eğilimlerden dolayı karşı gelebildiğinden sentetik bir

önermedir. Bu durumda ahlak yasasını sentetik a priori bir önerme olarak kabul ettirmiştir. Kant'ın bunu yapmasındaki asıl amaç ahlak metafiziğini bir bilim olarak ortaya koymaktır. Kant'a göre bir alanın bilim olabilmesi için doğa bilimlerinde olduğu gibi sentetik a priori önermeleri içermelidir (Kant,2003, s.23).

Ahlak yasasının diğer bir özelliği de kendisini imperatif (buyruk) biçimde dile getirmesidir. Kant'a göre buyruk, eylemlere ahlaksal değerini veren ve insana ödevinin ne olduğunu buyuran ilkedir. Kant, AMT adlı kitabında buyruğun tanımını şöyle yapar: “İsteme için zorlayıcı olduğu ölçüde nesnel bir ilkenin tasarımına emir, bu emrin formülüne de buyruk denir.” Bütün buyruklar bir “gereklilik” ile dile getirilirler. Kant'a göre buyruklar bir eylemin yapılmasının veya yapılmamasının iyi olacağını söylerler. Yapılmasının iyi olacağını ona gösterdikleri için bunu her daim yapmayan bir iradeyle söylerler. Kant'a göre pratik akıl bundan farklı olarak aklın öznel nedenleriyle değil nesnel nedenleriyle iradeyi belirleyen şeydir. Kant, eğilim, ilgi ve irade kavramlarının birbiri ile olan bağlantısını şu sözleri ile açıklar:

Arzulama yetisinin duyumlara bağımlılığına eğilim denir; bu da her zaman bir gereksinimi gösterir. Rastlantısal olarak belirlenen bir istemenin aklın ilkelerine bağımlılığına ise, ilgi denir. Bu da her zaman kendiliğinden akla uygun olmayan bağımlı bir istemede olur; tanrısal isteme için hiçbir ilgi düşünülemez. İnsanın istemesi de bir şeye ilgi duyabilir, ama ilgiden dolayı eylemde bulunmayabilir. İlki, eylemdeki pratik ilgi anlamında, ikincisiyse eylemin nesnesine olan tutkusal ilgi anlamındadır. İlki, istemenin aklın kendi başına ilkelerine bağımlılığına, ikincisiyse eğilim uğruna aklın ilkelerine bağımlılığına işaret eder. İkinci durum da akıl, eğilimin gereksinimlerinin nasıl karşılanacağı konusunda pratik kurallar verir, ilk durum da beni ilgilendiren, eylemdir; ikincisinde ise eylemin nesnesidir. Birinci bölümde gördük ki, ödevden dolayı yapılan bir eylemde nesneye olan ilgisine değil de sırf eylemin kendisine ve akıldaki ilkelerine olan ilgisine bakmak gerekir (Kant, 2009, s.30).

Bu durumda her bakımdan iyi olan irade nesnel yasalara yani iyyinin yasalarına bağlıdır. Kant'a göre kutsal bir irade için buyruklar kesinlikle geçersizdir. Kant iradenin kendiliğinden yasayla uygunluk içinde olduğunu savunur. Kant tüm bunlardan dolayı buyrukların “formül” den ibaret olduğunu söyler. Kant'ın “formül” ile ilgili düşüncelerini kendi ifadesi ile söyleyecek olursak:

“Bir eleştirici bu yazıyı yermek üzere bir şey söylemek isterken, niyetini aşacak bir isabetle, “eserde yeni bir ahlâklılık ilkesi değil, ancak yeni bir formül ortaya konuyor” dedi. Yeni bir ahlâklılık ilkesi önermeyi, üstelik o ilkeyi uydurmuş görünmeyi kim istiyordu ki? Sanki ondan önce dünya, ödevin ne olduğunu bilmiyormuş ya da tam bir yanılgı içindeymiş gibi. Bir sorunu çözmek için neyin yapılacağını tam olarak belirleyecek ve yanılgıya meydan bırakmayacak bir formülün matematikçiye ne ifade ettiğini bilen kişi ödev konusunda aynı işi görecektir bir formülü önemsiz, onsuz edilebilir bir şey saymayacaktır” (Kant, 2004, s. 8).

Kant'a göre buyruklar hipotetik(koşullu) ve kategorik (kesin) olarak ikiye ayrılırlar. Koşullu buyruklar, insanın ulaşmak istediği başka bir şeye araç olarak olanaklı eylemin zorunluluğunu ortaya koyar. Kesin buyruğa bakacak olursak, bir eylemin kendisi için başka bir amaçla ilgi kurmadan, nesnel zorunlu olarak sunan buyruktur. Kant'a göre bütün buyruklar iyi olan bir iradenin ilkesine göre özne için zorunlu olan eylemi belirleme formülleridir. Kant'a göre bir eylem sırf başka bir şey için araç olarak iyi olacaksa, buyruk koşulludur. Kendi başına iyi, dolayısıyla da kendiliğinden akla uygun gelen iradenin ilkesi olarak zorunlu bulunuyorsa kesin buyruktur. Buyruk, bizim aracılığımızla mümkün olan hangi eylemin iyi olacağını söyler ve pratik kuralın, iyi olduğu için bir eylemi hemen yapmayan bir istemeyle bağlantısını ortaya koyar. Böylece koşullu buyruk eylemin, gerçek bir amaç için iyi olduğunu söyler. Başka bir amaç gütmeyen, eylemi kendisi için nesnel zorunlu olarak ifade eden kesin buyruk pratik bir ilke olarak geçerlidir. Kant'a göre ilkinde bu buyruk problematik, ikincisinde ise onaylayıcı pratik bir ilkedir (Kant, 2009, ss.30-31).

Kant'a göre bütün bilimlerin, bir amacın bizim için mümkün olabilmesi için gerekenleri içeren ve bu amaca ne şekilde ulaşılabileceğini söyleyen buyruklardan oluşan, pratik bölümü vardır. Kant, bu buyruklara beceri buyrukları adını verir. Kant, böyle bir durumda önemli olan amacın akla uygun olması değil, amaca ulaşma için neyin yapılması gerektiğidir der. Kant kişilerin yaptığı eylemlerin amaçlarını tam olarak gerçekleştirmeye yaradığı ölçüde aynı değerde olduğunu belirtir. Örneğin, hastasını iyi etmek için reçete yazan bir doktor ile birini öldürmek için ona zehir verecek kimsenin izlediği yollar, kendi amaçlarını gerçekleştirmeye yaradığından aynı değerdedir. Kant'a göre anne-babalar çocuklarının gençliğinde hangi amaçlara yöneleceğini bilmediğinden onların çeşitli şeyler öğrenmelerini sağlarlar ve eğittikleri insanın ileride gerçekten amacı olup olmayacağını belirleyemedikleri için onların herhangi bir beceri kazanmaları için çaba sarf ederler. Kant, anne-babaların bu kaygılarının büyük olmasından ötürü çocukların amaç haline getirebilecekleri şeylerin değeri konusundaki yargılarını bir yana bıraktıklarını söyler (Kant,2009, ss.31-32).

Kant, mutluluğu geliştirmenin aracı olarak eylemin pratik zorunluluğunu ortaya koyan koşullu buyruğun onaylayıcı olduğunu söyler. Kant, bu buyruğu emin bir biçimde ve a priori olarak her insanda varsayabileceğimiz bir amaç olarak ortaya koyabileceğimizi ve o amacın insanın özüne ilişkin olduğunu savunur. Kişinin kendisinin en iyi durumda olmasını sağlayan araçların seçimini sağlayan şey zekâdır ve zekânın verdiği emir hep koşulludur. Kant, zekânın tanımını şöyle yapar:

'Zekâ' sözcüğü iki anlama gelir: bir anlam da cerbezenin, ikinci anlam da ise özel zekânın adı olabilir. İlki, bir insanın başkalarını kendi amaçları için kullanmak üzere etkileyebilme becerikliliğidir. İkincisi, bütün amaçları kendi

sürekli yararı için birleştirme yeteneğidir. Sonuncusu aslında öyle bir zekâdır ki birincinin değeri bile ona indirgenir ve birinci türden zekâyâ sahip olmayan bir insan için şöyle demek daha iyidir: O açık göz ve kurnazdır, yine de bütünlüğünde zeki değildir (Kant, 2009, s. 32).

Kant, son bir buyruğun varlığından söz eder. Başka bir amacı koşul olarak temele koymadan bu eylemi doğrudan doğruya emreden buyruk kesindir. Kesin buyruk eylemin içerik veya sonucuyla ilgili değildir, onun biçimi ve onu meydana getiren ilke ile ilgilidir. Bu buyrukta eylemde sonuç ne olursa olsun önemli olan niyettir. İşte Kant, bu buyruğa ahlaklılık(töresellik) buyruğu adını verir. Kant, iradenin eylemine göre ortaya farklı farklı buyrukların ortaya çıktığını söyler. Bunları şöyle adlandırır; beceri kuralları, zekâ öğütleri ve ahlaklılık emirleridir. Yalnızca yasa, koşulsuz ve genel geçer zorunluluk kavramını birlikte getirir. Ona göre emirler, uyulması gereken yasalardır ve öğütlemeye de zorunluluk vardır ancak bu zorunluluk sadece rastlantısal koşullarda geçerli olabilir. Kant, kesin buyruğu sınırlandıracak herhangi koşul olmadığını ve pratik bile olsa, mutlak zorunlu buyruk olarak ona emir denilebildiğini söyler. Kant, ilk buyruklara teknik sanata ilişkin buyruk, ikincilere pragmatik toplumsal yarara ilişkin buyruklar, üçüncülere de ahlaksal yani ahlaka ilişkin buyruklar adını verir.

Kant, bütün bu buyrukları ortaya koyduktan sonra şöyle bir soru sorar: “Bütün bu buyruklar nasıl mümkün(olanaklı) oluyorlar?” Kant’ın bu soru ile bilmek istediği, buyruğun yapılacak olanla dile getirdiği iradeyi zorlamanın nasıl düşünülebileceğidir. Kant, beceri buyruklarının mümkünliğünün özel bir açıklama gerektirmediğini söyler. Bu önerme istemeye ilgisinde analitiktir. Kant, koşullu buyrukların sadece beceri buyrukları olduğunu savunur. “Belli bir amaca ulaşmak istersen şu şekilde hareket etmelisin” burada önemli olan düşünüş değil, yalnızca amaçtır (Akarsu, 1999, s.105).

Kant’a göre mutluluğun belirli bir kavramını vermek kolay olsaydı, zekâ buyrukları da beceri buyrukları ile aynı şekilde çözümleyici olurdu. Ne yazık ki mutluluk kavramı belirsizdir. Her insan mutluluğa ulaşmayı diler ancak hiç kimse kesinlik ve tutarlılıkla ne istediğini söyleyemez. Kant bunun nedenini şöyle açıklar: Mutluluk kavramına ilişkin unsurların hepsi empiriktir, mutluluk idesi için bir bütünlük şimdiki ve gelecekteki her durumda da esenliğin, refahın en büyüğü gereklidir. Her şeyi yapabilen ancak sonlu bir varlık olan insanın ne istediğinin belirli bir kavramını kurması olanaksızdır. Örneğin; insan zenginli mi istesin? Servet, onu boğazına kadar nice kaygılara sürükleyebilir. İnsan çok bilgi mi istesin? Beki bu da şimdiye kadar farkında olmadığı kötülükleri önüne serecek. İnsan uzun ömür mü istesin? Bu uzun ömrün sefalet ve eziyetle geçip geçmeyeceğini kim bilebilir? Kısaca insan, neyin onu gerçekten mutlu edeceğini esin şekilde belirleyecek durumda

değildir. Bu durumda mutlu olmak için, belirli ilkelere göre değil deneyin öğrettiğine göre eylemde bulunmak gerekir. Zekâ buyrukları, eylemleri nesnel bir biçimde pratik zorunlu olarak sunamazlar onlara aklın emirleri gözüyle bakılmalıdır. Akıl sahibi bir varlığın mutluluğunun nasıl sağlanacağı tamamen çözümlenemez bir sorundur. Mutluluk aklın bir ideali değildir, hayal gücünün idealidir (Kant, 2009, ss.34-35).

Kant’a göre ahlaksallık buyruğunun mümkünlüğü çözüm gerektiren tek sorundur. Bu buyruk koşullu değildir. Kant kesin gibi görünen buyrukların örtük bir biçimde koşullu olabileceği ihtimalini gözden kaçırmamak gerektiğini vurgular. İradenin başka bir güdü olmaksızın sırf yasa aracılığıyla belirlendiği kesin şekilde gösterilemez. İradeyi etkileyen dış etkenler (kaygı, korku) vardır. Böyle bir durumda da ahlaksal diye adlandırılan koşulsuz görünen buyruk, pragmatik bir buyruk olur (Kant, 2009, s.36).

Kant kesin bir buyruğun (kategorik imperativ) mümkün olup olmadığını a priori olarak araştırmamız gerektiğini vurgular. Kant’a göre sadece kesin bir buyruk pratik bir yasa olduğu izlenimini uyandırıyor geri kalanların hiçbiri yasal değildir. Koşulsuz emir sadece iradeyi kendi haline bırakmaz o yüzden de koşulsuz emir bir yasadaki belediğimiz zorunluluğu kendinde barındırır. Kant koşullu bir buyruk düşündüğümde, neyi içerdiğini, koşul bana verilene kadar bilmiyorum ama kesin bir buyruk düşündüğümde, neyi istediğimi hemen biliyorum der. Kant’a göre bu durumda kesin buyruk bir tanedir ve şudur: “Öyle bir maksime göre hareket et ki, aynı zamanda onun genel bir yasa olmasını isteyebilirsin” (Kant,2009, ss.36-38).

Kant tek olan kesin buyruğu, kastettiği şeyin ve ödevin gerçek anlamını ifade etmek için farklı söylemlerde bulunur. Bundan dolayı Kant AMT adlı kitabında konuyu genişletmek amacıyla bazı formüller türetmiştir. Genel ödev buyruğu şöyle dile getirir:

1. *“Eylemin temel kuralı, sanki senin isteminle genel bir doğa yasası olacaktı gibi eylemde bulun.”*

Ve Kant bazı örneklerle bu formülünü somut olarak açıklamaya çalışır. Birinci örneğinde felaketlere uğradığı için umutsuzluğa düşmüş biri intihar etmek isterse, bu eylemi ahlak yasasına aykırı mıdır? Eylemin maksimi şudur: “Yaşamım uzun süre düğünde, felaketler getirecekse eğer, ben sevgisinden ötürü onu kısaltmayı ilke ediniyorum.” Geriye bu maksimin genel doğa yasası olup olmadığı sorusu kalıyor. Burada açık bir şekilde görülüyor ki; belirlenimi yaşamı geliştirmek olan duyusla, ona kıymanın yasa olduğu bir doğa en üstün ödev ilkesiyle çelişir.

Kant ikinci örneğinde ise; kişi borcunu ödeyemeyeceğini bildiği halde borç para verilmesi için yalan yere söz veriyor. Kendisine şu soruyu soruyor: Zor bir durumda yalana

başvurmak yasak ve ödeve aykırı değil mi? Şimdi burada eylemin maksimi şu olur: “Zor durumda kaldığını düşünen herkes, tutmama niyeti ile yapmayacağını bildiği bir şeyin sözünü verebilir” gibi bir yasa olsaydı, söz verme ile amaçlanani imkânsız kılar. O yüzden böyle bir genel doğa yasasının varlığı olanaksızdır.

Üçüncü örneğinde; geliştirilirse çok fazla işe yarayacak yeteneklere sahip bir kimse bunu yapmak yerine zevk ve eğlence peşinde koşmayı tercih eder. Bu kişi doğa vergisi yeteneklerini göz ardı etme maksiminin ödeve uygun olup olmadığını kendisine sorarsa. Hiç şüphe yok ki genel bir kanun olarak mümkün olsa da genel bir doğa yasası olmayacağını görür. Kant’a göre akıl sahibi her varlık, kendisine verilen bu yetenekleri yararlı olduğunu bildiği için geliştirmek isteyecektir.

Son verdiği örnekte ise; yardım edebileceği halde sıkıntıda olan kişiye yardım etmeyen ve “bana ne! bir başkasının mutluluğu veya sıkıntısı beni ilgilendirmez; ben kimseden hiçbir şey istemeyeceğim için kimseye imrenmeyeceğim, güç durumda olanlara yardım etmeyi de arzu etmiyorum!” diye düşünen kişinin düşüncesi genel bir doğa yasası olamaz. Buna karar veren irade, kendiyle çelişir. Başkasının sevgisine ve ilgisine ihtiyaç duyulan birçok zaman vardır ve insan böyle bir durula karşılaştığında kendi iradesinden çıkan doğa yasası yüzünden bu durumdan mahrum kalmış olur.

Kant’ın verdiği örneklere bakacak olursak ilk iki örnekteki maksimlerin genel bir doğa yasası olması imkânsızdır çünkü maksim olma bakımından hem çelişki içerir hem de ahlaki sayılmayan durumlardır. Son iki örneğine bakacak olursak da bu eylemlerin doğa yasası olarak genişletilmesini istemek olanaksızdır. Kant’ın da belirttiği gibi akıl sahibi her varlık yeteneklerini geliştirmek isteyecektir ayrıca sevgi ve ilgiye gereksinim duyan insan başkalarını görmezden gelemmez. Kant’a göre şöyle düşünülebilir: “Özgür bir varlık olarak kendimi bu ilkenin dışında bırakırsam kendi irademle çelişkiye düşmüş olurum” (Kant, 2009, ss.38-41).

Kant bu örneklerden sonra kesin buyrukların anlamını genişletmek için sorunu farklı bir bakış açısıyla ele alır. “Eylemlerini her daim genel bir yasa olmasını kendisinin arzuladığı maksimlere göre yargılamak her akıl sahibi varlık için pratik olarak zorunlu bir yasa mıdır?” sorusunu soran Kant’ın öğrenmek istediği şey kategorik imperatife uymanın insanlar için zorunlu olup olmadığıdır. Kant’a göre burada akıl sahibi varlıkta mevcut olan irade devreye girer. İrade için kendini belirlemede nesnel görevini yerine getiren şey, amaçtır. Bu amaç saf akıl tarafından veriliyorsa, tüm akıl sahibi varlıklar için geçerlidir. Akıl sahibi varlığın kendi eylemlerine koyduğu amaçlar görelidir, bu yüzden de zorunlu genel ilkeler yani pratik yasalar sağlayamazlar. Bundan dolayı bütün görelî amaçlar sadece koşullu buyrukların nedenleridir.

Kant ‘a göre ahlak yasası da mutlak değeri olan nesnel bir yasa olduğu için kendi başına amaç olma özelliğini taşır. Kant, buradan yola çıkarak şunları söyler:

İnsan ve genel olarak her akıl sahibi varlık, isteme için rastgele kullanılacak bir araç olarak değil, amaç olarak vardır ve gerek kendine gerekse başka akıl sahibi varlıklara yönelen bütün eylemlerinde hep aynı zamanda amaç olarak görülmelidir. Eğilimlerin yöneldiği bütün nesnelerin ancak koşullu bir değeri vardır; çünkü eğilimler ve bunlara dayanan gereksinimler olmasaydı, nesneleri değersiz olurdu. Gereksinimlerin kaynakları olarak eğilimlerin kendilerinin ise, o kadar az mutlak bir değeri vardır ki, kendileri için dilenemezler, öyle ki onlardan tamamen kurtulmak, her akıl sahibi varlığın genel dileği olmalı. Demek ki, eylemlerimizle sahip olunacak her nesnenin değeri her zaman koşulludur. Varoluşları bizim istememize değil de doğaya dayanan varlıkların, akıl sahibi olmayan varlıklar olunca, yine de araç olarak görel bir değeri vardır, bu yüzden onlara şeyler denir; oysa akıl sahibi varlıklara kişiler denir (Kant, 2009, s.45).

Bundan sonra Kant kişinin mutlak değeriyle ilgili ikinci formülüne ulaşır:

2. *“Öyle davran ki, insanlığa kendi kişiliğinde olduğu gibi başka herkesin kişiliğinde de sadece araç olarak değil, aynı zamanda amaç olacak şekilde eylemde bulun!”*

Kant bu formülü ile insanı bir araç olarak değil bir amaç olarak betimlemiştir. Daha önce verdiği örneklere bağlı kalarak ikinci formül bazında yeniden değerlendirmede bulunur. İlk örnekteki intihar etmeyi kafasına koyan kişinin, bu eyleminin insanlık idesi ile bağdaşp bağdaşmadığını kendisine sorması gerekir. Kişi kendi varlığına zarar veremez çünkü insan bir “şey” değildir.

O yüzden araç olarak kullanılmak yerine kendi başına amaç olarak göz önünde tutulmalıdır. İkinci olarak yalan yere söz vermek niyetinde olan kişi, başka bir insanı araç olarak kullanır ve o insanın kendi başına bir amaç taşıdığını görmezden gelir. Üçüncü örneğe gelecek olursak yeteneği olmasına rağmen bunu kullanmayan kişinin ahlak yasasına göre hareket etmiş olması için eylemin kendi başına amaç olarak kişiliğindeki insanlığa aykırı olmaması yeterli değildir. Bu yetenekleri geliştirmek ödevlerimiz arasında yer alır. Dördüncü örnek başkalarına yardım edecek durumda olmasına rağmen buna aldırmayan kişi ile ilgiliydi. İnsanların doğal eğilimi he zaman kendi mutluluklarıdır. Başkasının mutluluğuna kasıtlı olarak müdahale edilmezse insanlık varlığını sürdürebilir ve başkalarına yardım etmemek insanlık idesi ile olumlu olarak uyuşmaz. Kendi başına amaç olan öznenin amacı olabildiği kadarıyla benim de amacım olmalı (Kant, 2009, ss.46-48).

İnsanlık ve genel olarak da her akıl sahibi varlığın kendinde amaç olması ilkesi deneyden değil katkısız akıldan çıkmalıdır. Bundan da iradenin pratik akılla uyuşmasının koşulu genel yasa koyucu bir irade olarak her akıl sahibi varlığın iradesi idesi çıkar. Bu ilkeye

göre istencin yasa koyma özelliğine uymayan bütün maksimler reddedilir. Kant’a göre irade sadece yasaya bağlı değil yasaya bağımlı görülmelidir. Bu ilke kesin buyruk haline getirilebilir. Kesin buyruk şöyle dile getirilmiş:

3. *“İradenin maksimleri aracılığıyla kendini genel yasa koyucu olarak görebilecek şekilde eylemde bulun!”*

Burada akıl sahibi varlık kendine amaç koyarak öteki varlıklardan ayırır. “Kendi kendine yasa koyucu olma” özelliği otonomi (özerklik) kavramında açığa çıkar. Kant ahlaklı eylemlerden söz edebilmek için iradenin özerk olması gerektiğini belirtir. Ona göre özerk irade ile ahlak yasaları altında olan irade bir ve aynı şeydir. İrade, bütün eylemlerde bir yasa koyucudur. Hatta Kant ahlaklılık kavramını da eylemlerin istencin özerkliği ile olan ilişkisi olarak tanımlar. Özerk irade ahlak yasası tarafından belirlenmiş bir iradedir. Filozof, istencin ahlak yasasıyla belirleniminde önemli olan şeyin: İstencin özerk olarak, sadece duygusal dürtülerden uzak olarak değil aynı zamanda bu tür “itkileri” geri çevirerek ve ahlak yasasına aykırı olan eğilimleri engelleyerek sadece yasa ile belirlenmesi olgunun altını çizerek (Kant, 2009, ss.49-50).

Kant ahlaklılık ilkesini göstermek için üç türetilmiş formülünün temel formül ile bağlantılarına değinmiş. Ona göre bu formüllerden her biri öteki ikisini içine alır. Aralarında nesnel değil öznel farklılıklar olduğunu belirtir.

- a. Her maksimin genellikle ibaret olan bir biçimi vardır. Maksimler öyle seçilmeli ki genel doğa yasaları gibi geçerli olsunlar.
- b. Her maksimin bir amacı vardır. Maksimler de sadece kişisel seçmeye bağlı ve her amacı sınırlayan koşul olmalıdır.
- c. Tüm maksimler tam bir belirlenimi şu formül ile dile getirirler: “Kendinde amaç olarak insan varlığının, düşüncenin ahlaki anlamda yasa koyan akli irade düşüncesiyle birleşmesi bizi amaçlar krallığı düşüncesine götürür.”

Peki, Kant amaçlar krallığı derken neyi kastetmiştir? Kant’a göre araçlar düzeni doğal nesneler düzeni ile bir arada iken; amaçlar düzeni akıl sahibi varlık ile bir aradadır. Kant “krallık” derken akıl sahibi varlıkların, ortak yasalar aracılığıyla kurduğu sistematik birliği kasteder. Akıl sahibi varlıklar diğer akıl sahibi varlıklara (buna kendileri de dâhil) araç olarak davranmamalıdır kendi başlarına amaç olduklarının farkına varmalıdır. Bundan da akıl sahibi varlıkların ortak yasalar aracılığıyla kurduğu krallık ortaya çıkar. Kant’a göre akıl sahibi varlığın bu krallığın üyesi olabilmesi için krallıkta hem genel yasa koyucu olmalı hem de bu yasalara kendi de uymalıdır. Akıl sahibi varlığın krallığa baş olması için bağımsız bir varlık olmalı ve gereksinimleri olmayıp istemesine uygun sınırsız güce sahip olmalı. Kant’a göre bu

yasa koyma, akıl sahibi varlıkların istemesinden çıkmalıdır. Bu istemenin ilkesi de. “Genel bir yasa olmayla bağdaşabilen maksimden başka hiçbir maksim ile eylemde bulunmama.” Ve Kant’ a göre bu maksimler genel yasa koyucunun nesnel ilkesiyle uyumuyorsa bu eylemin zorunluluğuna “ödev” denir. Kant ödevin amaçlar krallığında sadece baş olanda değil her üyesinde bulunması gerektiğini vurgular (Kant, 2009, ss.51-52).

Kant’ın amaçlar krallığı doğadaki krallıkla analogi içinde düşünülür. Burada insanın kendisinin koyduğu yasalar varken, doğada nesnel yasalar vardır. Aradaki fark ise, amaçlar krallığında yasallık bir ideali yani imkânı temsil ederken, doğadaki yasallığın bir zorunluluğu vardır (Cevizci,2007, s.383).

Kant’a göre amaçlar krallığında ya her şeyin fiyatı vardır ya da değildir. Kant fiyatı olanın yerine eşdeğer olarak başka bir şey konulabilir eşdeğeri olmayan değerlidir. Kant, fiyat -değer karşılaştırmasını şu sözleriyle yapar:

İnsanların genel eğilimlerine ilişkin şeylerin piyasa fiyatı; bir gereksinimi varsaymaksızın belirli bir beğeniye, yani ruhsal yapımızın yeteneklerinin amaçsız bir oyunundan duyulan hoşnutluğa uygun düşenlerin duygu fiyatı; bir şeyin kendisinin amaç olmasının tek koşulunu oluşturan şeylerin ise yalnızca göreceli bir değeri, yani fiyatı değil, iç değeri vardır. Akıl sahibi bir varlığın kendisinin amaç olabilmesini sağlayan tek koşul ahlâklılıktır; çünkü ancak onunla bu varlık amaçlar krallığında yasa koyucu bir üye olabilir. Böylece ahlâklılık ve insanlık, aynı şeyi sağlayabildiklerine göre, değerli olan tek şeydirler. Beceri ve çalışkanlığın bir piyasa fiyatı vardır; şakacı, nüktedan olmanın, canlı bir hayal gücüne sahip olmanın duygu fiyatı vardır; buna karşılık sözünde durma ilkelerden dolayı iyilikli olmanın iç değeri vardır. Bunlar olmayınca ne doğanın ne de sanatın bunların yerine koyacağı bir şey vardır; çünkü bunların değeri, onlardan çıkan etkilerde, sağladıkları faydada değil, niyette bulunur (Kant, 2009, ss.52-53).

Kant bu krallıkta her bireyin birbirine eşit olduğunu söyler. Ona göre ahlak yasası insana dışardan verilen bir şey değildir insan aklının varlık yapısından gelmektedir. Ahlak buyruklarının temeli akıl sahibi varlığın kendi içinden gelir. Kant aklın yönettiği iradenin kendisini yönetmesine autonomi der. Bunun karşısı heteronomidir yani iradenin dıştan gelen yasalarla yönetilmesidir. Heteronom mutluluk eğilimlerinin yönettiği bir istemedir. Amaçlar krallığındaki her birey birbirine karşı aynı durumdadır. Ahlaklı irade, akıl sahibi varlık olma onuruna dayanır. Autonom olması kendi yasasını kendi koyması anlamına gelir (Heimsoeth, 2007, ss.131-132).

Kant bizi harekete geçiren, iten şeyin ne olduğunu sorar. “Bizi içimizden iten, harekete geçiren ancak saygı duygusu olabilir” der (Kant, 2009, s.85). Kant duyguların maddi olan isteklere bağlı olduğunu savunur hatta acıma duygusunun dışardan gelen etkidenden doğduğu için kuşku ile bakılması gerektiğini söyler. Kant’a göre hayranlık, saygı duygusuna yakın bir

duygudur. Örneğin; göğ, bir insana sevgi ya da korku hayranlık konusu olabilir ancak saygı konusu olamazlar. Saygı duygusu ve hayranlık birbirinden farklı duygulardır. Hayranlık duygusu gibi haz duygusundan da farklı olduğunu belirtir (Kant, 2009, s.85). Saygının özel bir duygu olduğunu çünkü temelini a priori olarak bizim kendi hakkımızdaki bilgide bulunduğunu söyler yani saygı duygusunun kaynağı bizim içimizdedir. Kant’a göre saygı tam anlamıyla bir ahlak duygusudur. Saygı “ahlaklılığın öznel bir hareket geçiricisi olarak görülmelidir.” İnsanın her iyi eylemini doğuran, kendi içindeki ahlak yasasına karşı duyduğu saygı olduğundan, eylemlerinde başka insanları da hesaba katmalıdır. İnsanlar eylemde bulunurken ahlak yasasının bir süjesi olduğu için ahlak yasası saygı duyulacak bir yasadır. Kant’a göre şeyler bir araç olarak görüldüğü için kullanılırlar ancak kişiler en yüksek saygının objesi olmalıdır. “Bir maxim olan, insanlara karşı saygı duymak ödevine göre, hiç kimseyi amaçlarımın bir aracı derecesine indirmemeliyim.” Kant’ın insandan herkesin insanlığına saygı duymasını isteyen bu ahlak yasası içi boş, soyut bir yasa olamaz. Kant’ın ikinci formülünde amaç kavramı geçer. Burada kişiler objektif amaçlar olarak gösterilmektedir. Her kişi kendi başına bir değerdir (Heimsoeth, 2007, ss.128-130).

Tüm bunlardan da görülyor ki Kant’ın ahlak yasası içi boş bir kavram değildir. Yaşlılık döneminde ahlak metafiziğinde ödevler teorisi kurar ve ödevleri amaçlar krallığından alıp sınıflandırır:

1. İnsanın insanlara karşı ödevleri
 - a. Kendisine karşı ödevleri
 - b. Başkalarına karşı ödevleri
2. İnsanın şeylere karşı ödevleri

Kant ahlak yasasından insana şekil veren birbirine bağlayan; evrenin duyular üstü bir evresi diye söz eder. Kant ahlak yasasını din kitaplarında rastlanılacak kadar derin bir duygu ile ele alır. İnsanın kendi buyruğundaki kesinliği, bu buyrukların insanın bütün eğilimlerinden sıyrılıp, koşulsuz kendisini vermesini ve insanın buna nasıl teslim olduğunu anlatır. İnsanın “ahlak yasalarının görkemine hiçbir zaman dayanamayacağını” ve insanın ahlak yasalarını içinde hissetmesi onu yücelttiğini söyler (Heimsoeth, 2007, s.132).

Özgürlük.

Özgürlük kavramı felsefe tarihi boyunca üzerinde düşünölen ve fikir üretilen bir kavram olmuştur. Ahlak felsefesinin de temel şartı konumundadır çünkü bir eylemin “iyi” olması için özgürlüğü amaçlaması gerekmektedir. Özgür bir birey hiçbir dış faktöre bağlı kalmadan, kendi iradesiyle yönünü belirleyebilir. Ahlaki yasaklar vicdanımızın sesinin belirlenimi olmazsa özgür sayılmazlar. Felsefe tarihi boyunca özgürlüğü ele alırken sorulan

sorular şunlar olmuştur: insan özgür müdür değil midir? Özgürlük var mıdır yok mudur? Bunlara ek olarak ahlak felsefesi de özgürlük konusunda birçok soruya cevap bulmak zorundadır. Vicdan özgürlüğünde kendini bulan ahlaki özgürlük bir yanılsama mıdır? İnsan iradesini belirleyen ölçütlerin özgürlükle söz konusu mudur? Sınırsız bir ahlaki özgürlüğe karşın, sınırlı bir eylem özgürlüğünden söz edilebilir mi? Kant, bu sorulara doğrudan bir cevap verilemeyeceğini değinir ve bütün bu sorulara cevap verebilmek için ilk olarak “özgürlük nedir?” sorusuna cevap verilmesi gerektiğini söyler (Kant,1999, ss.16-17). Kant’ın özgürlük sorunu bizi *Salt Aklın Kritiği*’nin sınırları dışına yani *Pratik Aklın Kritiği*’ne götürür. Kant aklın idelerini ortaya koyarken ruh, evren, tanrı yerine tanrı, özgürlük, ölümsüzlük de der. Kant bu kavramlara aklın zorunlu olarak sahip olduğunu savunur (Heimsoeth,2007, s.107).

Özgürlük kavramı, filozofun etik görüşünün değil, bilgi felsefesinin ya da Heidegger’in söylemiyle Kant’ın “fundamental ontoloji” sinin temel kavramıdır. Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*’nde özgürlüğü salt aklın bir kavramı yani kendi deyimiyle “ide” si olarak öne sürer. Evrenin bir parçası olan özgürlük sorununun bu idelerin en önemlisi olduğunu savunur. Özgürlük ide olduğu içinde deney dünyasında bulunmaz.

Özgürlük idesi, yalnız ve yalnız, etki olarak görünüşün nedeni olarak düşünsel olanla ilgisinde bulunur. Bundan dolayı, uzamını onunla doldurduğu son bulmaz eylemine bakarak bu eylem bir iç ilkedен gelse bile maddeye özgürlük yükleyemeyiz. Aynı şekilde saf anlama yetisi varlıklarına, örneğin eylemi içkin olan Tanrı’ya, uygun düşen bir özgürlük kavramı da bulamayız. Eylemi belirleyici dış nedenlerden bağımsız olsa bile, onun öncesiz-sonrasız aklında ve Tanrısal doğasında belirlenmiştir. Ne var ki, bir eylemle bir şey başlayacaksa, böylece de etki zaman dizisinde ve dolayısıyla duyular dünyasında bulunacaksa o zaman “nedenin kendisinin nedenselliğinin de mi başlangıcı olması gerekir?” ya da “nedenselliği başlamaksızın bir neden bir etkiyi başlatabilir mi?” sorusu ortaya çıkar. İlk durumda bu nedenselliğin kavramı doğa zorunluluğunun, ikincisinde ise özgürlüğün kavramıdır (Kant,1999, s.98).

Pratik Aklın Eleştirisi’nin önsözünde bu durumu betimler: İnsanda pratik ve teorik olarak iki ayrı yetinin varlığından söz edilemez. Akıl farklı alanlarda farklı uygulamalarla karşımıza çıkmasına rağmen bir ve aynıdır. Bu yüzden biri için geçerli olan doğru bilgi öteki için de geçerli olacaktır. Pratik aklın teorik akıldan farkı ise; pratik akıl hem kendi geçerliliğini hem de kavramlarının gerçekliğini eylemlerle kanıtlar. “Özgürlük sorunsal bir idedir, çünkü saf akıl ide olarak özgürlüğü anlamlandırmaya kalkıştığında çözümsüz bir ‘hem-hem de’ antinomisiyle karşı karşıya kalır” (Kant, 1999, s.3).

İnsanın anlama yetisi hep koşullar içinde ve bunlara bağlıdır. Buna göre olaylar, kendinden önce gelenlerin nedensel sonucu olarak görülecek ve onlara bağlanacaktır. Akıl sadece bunlarla yetinmek yerine hiçbir koşula bağlı olmayan son şeyleri soracaktır. Buradan

da iki karşıt tez ortaya çıkar. Birincisi nedensellik ilkesinin mutlaklığını ileri sürer. Buna karşı olan tez ise neden-etki dizisinin bir başlangıcı olduğunu savunur. Kant koşula bağlı olmayan bu nedene “özgürlüğün nedenselliği” adını verir (Heimsoeth, 2007, s.108).

Kant *AMT* kitabının üçüncü bölümünde insanın istencinin duyulur dünya tarafından belirlenmesine heteronomi adını verir. Akıl sahibi bir varlık olan insanın iradesi özgürlükten gelen bir nedenselliğin ürünüdür. Duyular dünyasının dış etkilerinden bağımsız olma özgürlüğün ta kendisidir. Kant özgürlük idesine özerklik kavramını ve özerklik kavramına da ahlaksallığın genel ilkesini bağlar. Bu durumda özgürlük idesi ile ahlaksallık ilkesi arasında sıkı bir bağ vardır. Kant özgürlük ve ahlak yasası arasındaki bağlantıyı şu sözleri ile açıklar:

Burada özgürlüğün, ahlak yasasının koşulu olduğunu söyledikten sonra, yazının devamında, özgürlüğün bilincine varabilmemizin koşulunun her şeyden önce ahlak yasası olduğunu söylediğimde, kimse bu noktada bir tutarsızlıkla karşılaştığı kuruntusuna kapılmasın diye sadece şu kadarını hatırlatacağım ki özgürlük gerçi ahlak yasasının ratio essendisi (varlık düzeni)dir, ama ahlak yasası da özgürlüğün retio conescendisi (bilgi düzeni)dir. Ahlak yasası daha önce aklımızda açıklıkla düşünülmüş olmasaydı, özgürlük diye bir şeyi varsaymakta kendimizi hiçbir zaman haklı göremezdik. Özgürlük de olmasaydı, içimizde karşılaşılabileceğimiz bir ahlak yasası bulunmazdı (Kant, 1999, s. 2).

Kant’a göre özgürlük aynı zamanda, her ne kadar kavrayamazsak da imkânını a priori olarak bildiğimiz tek idedir. Tanrı ve ölümsüzlük ideleri ise ahlak yasasının koşulları değildir, sadece aklımızın pratik kullanımının koşullarıdır. Bu yüzden bu idelerin gerçekliğini hatta olup olmayacağını dahi bilemeyiz. Kant’a göre her ne kadar teorik olarak bilinmeseler de imkânları pratik açıdan kabul edilmelidir. Tanrı ve ölümsüzlük idelerinin nesnel gerçekliğini özgürlük kavramı aracılığıyla bilebiliriz. Kant “Tanrı, ölümsüzlük ve özgürlük idelerini, aklın ahlak alanındaki kullanımında arayalım, temellerini aklın bu kullanılışı üstünde kuralım” der (Kant,1999, s.4). Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*’nde özgürlük kavramının kendinden önceki filozofların ele alış şeklini eleştirir. “Birçoklarının bu kavramı sadece psikolojik açıdan ele alması ve onun mümkün olduğunu açıklamakla övünmesi şaşılacak bir durum. Özgürlük kavramını daha öne transandantal açıdan ele almış olsalardı kavranamayacak bir kavram olduğunu görürlerdi.” Kant, özgürlük, bütün ampiristlerin ayağının takıldığı engeldir der. Eleştirici ahlakçılar için en yüce pratik ilkelerin anahtarıdır. Zorunlu olarak akılcı bir yol izlemeleri gerektiğini özgürlük kavramıyla görürler (Kant, 1999, ss.4-6).

Kant şu soruyu sorar: “Koşulsuz pratik olanla ilgili bilgimiz özgürlükten mi yoksa pratik yasadan mı başlar?” Kant’a göre özgürlük deneyden çıkarılamadığı ve bilincine doğrudan varılamadığı için bu bilgi özgürlükten başlayamaz. Bizi doğrudan özgürlük kavramına götüren şey ahlak yasasıdır. Kant kişisel deneyimlerimiz yoluyla da farkına

varabileceğimiz bir olguya işaret eder. Kant, özgürlüğün bilincine varma ile ilgili şu örneği verir:

Varsayalım ki, birisi, arzu ettiği nesne ve fırsat karşısında olduğu zaman, haz eğilimine karşı koyamadığını bir özür olarak öne sürsün. Acaba bu fırsatın bulunduğu evin önüne bir darağacı kurulmuş olsa ve bu kişi bu hazzı tadar tatmaz asılacak olsa, eğilimini baskı altına alamaz mıydı? Ne cevap vereceğini bulmak için uzun uzadıya düşünmeye gerek yok herhalde. Prensi onu aynı gecikmeyecek ölüm cezasıyla tehdit ederek, bir bahane uydurup ortadan kaldırmak istediği şerefli bir adamın aleyhinde yalancı tanıklık etmeye zorlarsa, acaba, yaşamaya olan sevgisini ne kadar büyük olursa olsun yenmeyi olanaklı görür mü? Kant’a göre, bu sevgiyi yenip yenmeyeceğini kesin bir biçimde söylemeye cesaret edemeyecektir belki; ama yenmesinin olanaklı olduğunu duraksamadan kabul etmek zorundadır. Demek ki, belirli bir şeyi yapması gerektiğinin bilincinde olduğu için, onu yapabileceği yargısına varır ve kendisinde, ahlâk yasası olmasaydı bilemeyeceği özgürlüğün olduğunu görür (Kant, 1999, ss.34-35).

Kant’a göre iradenin dış nedenlerden, arzu ve eğilimlerden etkilenmemesi negatif özgürlüktür. Bu yüzden de özgürlüğün özünü anlamak için yetersizdir. Filozofa göre nedensellik kavramı, sonucun ortaya çıkmasını sağlayan “yasalar” kavramına dayanıyor. Özgürlük kavramı da yasadışı değil aksine özgürlüğün değişmeyen yasalara dayanan bir nedenselliği olması gerekir. Kant özgür irade ile ahlak yasasına bağlı olan iradenin bir ve aynı olduğunu belirtir. İradenin özgürlüğü kabul edilirse özgürlük kavramının yalnız çözümlenmesinden kaynaklanır. Kant’a göre irade kavramının açıklanmasıyla onun maksiminin özelliğini bulmak olanaklı değildir (Kant, 2009, ss.64-65).

Kant, *AMT* kitabında şöyle bir başlıkla özgürlük kavramının çözümlemesine devam eder: “Özgürlük bütün akıl sahibi varlıkların iradesinin bir özelliği olarak kabul edilmelidir” (Kant, 2009, s.66). Kant’a göre mademki ahlaklılık sadece özgürlüğün özelliğinden çıktığına göre özgürlüğü de bütün akıl sahibi varlıkların iradesinin özelliği olarak görmek gerekir. Özgürlüğü insanın doğal yapısının bazı deneylerinden hareket ederek göstermek olanaksızdır, özgürlük irade ile donatılmış akıl sahibi varlıkların faaliyeti olarak kanıtlanmalıdır. “Özgürlük idesi” altında hareket eden akıl sahibi her varlık pratik bakımdan özgürdür. Akıl sahibi bu varlıklara özgürlük idesinin zorunlu olarak yüklenmesi gerektiğini savunur. Kant, “kendi bilinci ile başka bir yerden yönetilmeyi kabul eden bir akıl düşünülemez, düşünmek olanaksızdır” der ve devamında şu açıklamayı yapar:

Şimdi, yargılarında başka herhangi bir şeyden yöneltilmeyi kabul eden bir akıl düşünmek olanaksızdır çünkü bu durumda özne, yargı gücünün belirlenmesini aklına değil, dürtülerine yüklerdi. Akıl ilkelerinin yapıcısı olarak, kendini yabancı etkilemelerden bağımsız görmelidir dolayısıyla o, pratik akıl ya da akıl sahibi bir varlığın istemesi olarak, kendisi tarafından özgür olarak görülmelidir; yani böyle bir varlığın istemesi, ancak özgürlük idesi altında ona özgü bir isteme

olabilir, bundan dolayı da pratik bakımdan bütün akıl sahibi varlıklara yüklenmelidir (Kant, 2009, ss.66-67).

Kant, eğer biz varlığı akıl sahibi olan ve kendi nedenselliğinin farkında olan ayrıca irade sahibi bir varlık olarak tasarımılamak (betimlemek) istiyorsak özgürlük idesini kabul etmek zorundayız. Peki, neden akıl sahibi varlıklar kendilerini bu ilkeye bağımlı kılsınlar? Ona göre çünkü bu olması gereken bir iradedir, aklın onda engellerle karşılaşmadan pratik olması şartıyla geçerli bir istemdir. Burada aklın diyalektiği ortaya çıksa bile özgürlük yaptıklarımız ve yapmadıklarımızda akli kullanmamızı sağlayan tek şeydir.

Kant kategorileri ikiye ayırır; matematiksel kategoriler ve dinamik kategoriler. Matematiksel kategoriler yani büyüklük ve nitelik kategorileri her zaman türdeş olanın sentezini içerir. Bu sentezde uzam ve zamanca koşullu olanda koşulsuz olan bulunamaz hep koşullu olması gerekir. Dinamik kategorilerinde türdeşliğe gerek yoktur. Burada koşullu nesnenin var oluşunun koşulun var oluşuna, anlama yetisinde ona bağılı olarak nasıl eklendiğini tasarımılamak gerekir. Bir eylem duyular dünyasına ait olarak mekanik zorunluken duyusal bakımdan koşulsuz bir nedenselliğe dayanabilir, yani özgür olarak düşünülebilir (Kant,1999, s.114).

Kant, “özgürlüğün nedenselliği” nin insan için bir gerçeklik taşıyıp taşımadığını *Pratik Aklın Kritiği*’ nde ahlak felsefesi bakımından yeniden ele alır. Filozofun idealist felsefesinin ilk tezi zaman-mekân idealitesi iken ikincisi akıl sahibi bir varlık olarak insanın doğaya (görünüş dünyası) yasalar koymasıdır. Üçüncüsüne bakacak olursak aklın ideleridir. Bu ideler akıl sahibi olan varlığın mutlak olanı araması ve istemesi ile ortaya çıkıyor (Heimsoeth, 2007, s.136).

Kant’ın özgürlük ile ilgili düşünceleri kendisinden sonra gelen filozofları da etkilemiştir. Alman idealizmi, Schelling, Hegel gibi birçok düşünür Kant’ın etkisi altında kalmıştır. Kant, özgürlük üzerine düşüncelerini felsefe sisteminin çatısını tamamlayan son yapı taşı olarak görür. Kant’a göre bütün deneyimler nedensellik ilkesine bağılı olduğu için insan özgür olduğunu kendi deneyimiyle bilemez. Deneyimlerimiz ve duyular dünyası bize görünüş dünyasının bir parçası gibi hissettirir, bir doğa varlığı olduğumuzu gösterir. Deneyimlerimize bağılı olan bir özgürlük duygusu bize kendimizi tam özgür hissettiremez. Kant, bu düşüncelerden dolayı Spinoza’yı haklı bulur, Spinoza’nın “eğer insan özgür olduğunu kesin biliyorsa bu bilgi deneyimden değil, bambaşka bir yerden gelmektedir” düşüncesine katılır.

İnsanın “yapmalısın!” buyruğunu kendi içinde duyması aklın fenomenidir. Bu buyruk gerçektir, insan bu buyruğa göre hareket etmese dahi onun kendisinden istediği şeyi bilir.

Kant, şu soruya yönelir: “Kategorik bir buyruğun olanağının temeli nerededir?” ancak ona göre buyruğun olanağının temelini sorgulamak ile nereden geldiğini sorgulamak farklı şeylerdir. Kategorik buyruk pratik aklın derin bir fenomenidir. Bu olanak kendini “yapmalısın!” buyruğuna göre hareket edebilen varlıkta bulur. Kant’ın “yapmalısın, çünkü yapabilirsin!” şeklinde ulaştığı sonuç mantıksal değıl bir postulatır. Kant’a göre aklımızda bir ahlak yasası bulunmasaydı, özgür olduğumuzu savunmaya hakkımız yoktur (Heimsoeth, 2007, ss.137-138).

Teorik Aklın Kritiğı’nde özgürlük aklın idesi iken ve gerçekliğı gösterilmezken ahlak alanında gerçeklik kazanır. Hiçbir koşula bağılı olmayan “yapmalısın!” buyruğunun bilinmesi insanı özgürleştirir ve bu da ahlak yasası ile olanaklıdır. İnsanın “kendi başına amaç” yanı görmezden gelinemez bu da insanın “özgürlük nedenselliğı”ne sahip olduğunu ve gerekli görürse ahlak yasasına uyabilecek bir varlık olduğunu gösterir. Kant’a göre insan özgür ahlak yasasının hiçbir anlamı olmayacaktı. Özgürlük, pratik akıl bakımından, buna sahip akıl sahibi varlıklar için “gerekli” bir şeydir. Kant’a göre özgürlük basamaklı ya da gelişigüzel bir şey değildir, böyle olsaydı olumsuz anlamda olurdu. İnsanın kendi istemiyle özgür olması yasaya uymamak değildir autonom olarak uymaktır. Autonom (öz yasallık) akıl sahibi varlığın kendi istencinin yasasına uyması olumlu anlamda özgürlüktür.

Kant’ın Eğitim Felsefesi

İnsan doğası ve eğitim.

İnsan doğası konusunda felsefede iki karşıt eğilim vardır. Özcülük ve tarihselcilik. Tarihselciler, insan doğası kavramını reddederek insanın değışmez bir doğasının olmadığını yaşadığı çağı, kültüre göre değıştığını savunur. Özcülüğe göre ise, değışmez bir insan doğası mümkündür. Tarihselcilik eğilimini kabul eden filozoflardan biri de Dilthey’dir. Ona göre, “İnsanın doğasının bütünlüğü sadece tarihtedir.” Tarihselcilere göre insanı bilme imkânının soyut ve genel doğa düşüncesi ile ilgisi yoktur. İnsan sadece tarihsel süreç içerisindeki eylemleri ile varlık gösterebilir.

Varoluşçu filozoflardan biri olan Sartre’da insan doğası düşüncesine karşı çıkan filozoflardanır. Peki, Sartre neden insan doğası kavramına karşı çıkar? Bunun nedenini anlamak için öncelikle varlıkla ilgili düşünceleri bilinmelidir. Sartre varlığı; “kendisinde varlık” ve kendisi için varlık” olmak üzere ikiye ayırır. Yaratıcı Tanrı fikrini reddeden Sartre, insanın önceden yaratılmış olduğu düşüncesini reddettiğı gibi tüm insanlarda sabit ve aynı olan insan doğası anlayışını da reddeder. Sartre önce Tanrı’nın varlığını kabul etmiyor sonra da evrenin yaratılmış olduğunu ve insanın doğası ile ilgili düşünceleri reddediyor. Sartre

insanı özgür bir varlık olarak gördüğü için değişime açık olması gerektiğini savunur. Bundan dolayı da sabit bir insan doğası anlayışını reddeder.

İnsan doğası ile ilgili birçok filozof düşüncelerini beyan etmiştir. Özellikle Hobbes ve Locke' un düşünceleri felsefe tarihinde önemli bir yere sahiptir. Hobbes insanın doğası gereği bencil bir varlık olduğunu savunur ve bu düşüncesi ile Kant'tan ayrılır. Kant insanın doğası gereği iyi olduğunu savunur. Her iki filozof da insanın doğası gereği değişebilir olduğunu kabul eder. Bu değişimin de iyiye gitmesini sağlayan şey eğitimidir. Yine insan doğası ile ilgili düşüncelerini ortaya koyan filozoflardan biri olan Locke insanın doğuştan bencil olmadığını, aksine doğal durumda özgür olduğunu savunur. Locke, doğa durumundaki özgürlüğün düzensizlik olmadığını savunur.

Kant, felsefesinin merkezinde bulunan insan, yalnız nedensellik kanunları çerçevesinde belirlenmiş bir varlık değildir. Kant insanın nedensellik yasasına tabi olan doğal bir varlığın varlığını kabul etmekle beraber insanın akıl varlığının varlığını da kabul eder. İnsan sadece doğa kanunlarının etkisinde değildir, dual bir yapıya sahip olduğu için aynı zamanda doğal alanda otonomdur.

Kant, insan doğası ile ilgili düşüncelerini Rousseau'nun *Emil* romanından yola çıkarak geliştirmiştir. Kant, sonraki dönemlerde zihninde ahlaka ilişkin görüşlerini netleştirdikçe Rousseau'nun fikirlerinden büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Kant, insanın içgüdülerinin zayıf olduğunun ve bundan ötürü ideal insana ulaştırmada yetersiz olduğunu savunur. Kant, eğitimin gayesinin kişiyi belli bir topluma göre yetiştirmek olmadığını aksine çocuğu insanlık gayesine göre yetiştirmek olduğunu iddia eder. Ayrıca Kant, eğitimcinin insanlığa layık bir ideale sahip olması gerektiğini savunur. Toplumun baskılarından, zorlamalarından çocuğu uzaklaştırmanın eğitimcinin görevi olduğunu ileri sürer.

Kant'ta Rousseau gibi insan doğasının kötü olmadığını savunur. İnsanın içinde iyilik vardır ve bu iyilik ile dünyaya gelir bu iyiliği açığa çıkaracak olan kişi de eğitimcidir. Kant'a göre; "Dünyadaki bütün iyiliklerin kaynağı eğitimidir. İnsanda gizil olarak bulunan bütün yetenekler ve tohumlar daima daha iyi yönde geliştirilmelidir. İnsanın doğasında kötülük yoktur kötülüğün sebebi doğayı kontrol altına tutamamaktır" (Kant,1992, s.15).

İnsanın doğuştan iyi olduğunu savunan Kant, her ne kadar doğuştan iyiliğe sahip olsak da bu iyilik potansiyelinin ancak eğitim ile açığa çıkabileceğini savunur. İnsanda potansiyel halde bulunan bu iyilik eğitim ile şekillenebilir. Kant'a göre kötülüğün yegâne sebebi, insan doğasını kurlsız bırakmaktır. İnsanı yabanileşmeye terk edersek doğal eğilimlerine göre eylemlerde bulunmaya başlarlar ve bu da kötülüğün açığa çıkmasına neden olur (Yayla,2005,

ss.77-79). Bundan dolayı Kant, “insanın insan oluşu ancak eğitim sayesinde; eğitim ne yapabildiyse insan işte ancak odur” der (Kant,1992, s.6).

Kant, ahlak felsefesi ile ilgili görüşlerini netleştirdikçe Rousseau’nun etkisinden uzaklaşır. Kant’ın son dönem görüşlerine bakacak olursak ona göre insan doğası ne iyi ne de kötüdür. “İnsan ahlakı, doğal olarak iyi midir? Kötü müdür? İnsan doğal olarak ne iyidir ne de kötüdür. İnsan sadece ahlak yasası ve ödev bilincini geliştirmiş bir akla sahip olduğu zaman ahlaki bir varlık olur” (Kant,1992, s.108). İnsanda onu kötülüğe sevk edecek eğilimler vardır ve insan dünyaya geldiğinde ahlakı tam olarak oluşmamıştır. İnsanda var olan doğal eğilimler onu yasaya aykırı yönde davranmaya yönlendirebilir. Ona göre ahlaki açıdan iyi olmak ancak erdemle mümkündür. Erdem, doğal eğilimlere teslim olmamaya, ahlak yasasına itaat etmeye çalışır. İdeal eğitim, iradenin maddi isteklerden uzak durmasını sağlayan, bunun yerine ahlak yasasına uygun tarzda yetiştirilmesine olanak tanıyan tarzda olmalıdır.

Genel olarak bakılacak olursa insan doğasına yüklenenler ile bir kişilik oluşturulabilir. Bir insanın doğası aynı olsa bile yüklenenleri farklı olduğu için farklı kişilikler ortaya çıkar. Bu yüzden eğitim ile insan doğası arasında bir ilişkiden söz etmek mümkündür. İnsan doğasını kabul etmeyen pozitivist ve tarihselci yaklaşımlar çocuğun toplum içinde eğitildiğini savunurken, bunun aksini savunan düşünürler, çocuğun kendi doğasına göre eğitildiğini böylece kişiliğinin oluştuğunu savunurlar.

Fiziki eğitim.

Kant’a göre eğitim, fiziksel ve pratik olmak üzere ikiye ayrılır. Fiziksel eğitim insanların hayvanlarla olan ortak özelliğini gösterir, bakım ve beslenme gibi temel ihtiyaçlar. Kant’a göre bu eğitim negatif bir özellik taşır çünkü daha çok bebeklik ve çocukluk dönemlerinde geçerlidir (Çilingir, Küçükali,2004, s.84).

Kant, “eğitimin ilk aşamasının tamamen negatif olması gerektiğini” savunur. Ona göre doğanın verdiklerine ilk dönemlerde bir şey eklenmemelidir. Fiziksel eğitim pasif iken pratik ve ahlak eğitimi aktiftir. Peki, fiziksel eğitim neden pasiftir? İnsanın ilk yıllarına denk gelen bu eğitimde başkalarına muhtaçlık söz konusudur yani bu eğitim diğer insanlara bağlıdır.

Kant’a göre fiziki eğitim çocuğun bakım ve gözetimine dayandığı için genelde ebeveynlerin ya da dadıların işidir. Kant beslenme konusunda en önemli besinin anne sütü olduğunu savunur. Eski dönemlerde insanların ilk anne sütünü sağlıklı bulmalarını da eleştirir. Nitekim Rousseau’nun bu duruma dikkat çektiğini ve hekimlerin araştırması sonucunda ilk sütün bebeğe bir zararı olmadığını kanıtladığını da söyler. Filozofa göre tabiatla boş hiçbir şeyi yoktur. Çocuğun mizacının anne sütü ile belirlendiği düşüncesini de eleştirir.

Peki, anne sütü ile değil de hayvan sütüyle de beslenebilir mi? Kant’a göre anne sütü cevher bakımından hayvan sütünden üstündür. Otlarak beslenen hayvanların sütüne maya asidi ilave edildiğinde pıhtılaşır ve kesilir ancak anne sütü için böyle bir durum söz konusu değildir. Çocuğu emziren anne ya da dadıların sadece sebze, meyve ile değil et ile de beslenmeleri gerektiğini savunur. Hatta bu durumla ilgili şöyle bir örnek verir: Asya’ da bir Rus kabilesi var ve bu kabile nadiren et dışında başka bir besin yer. Buna rağmen o kadar çelimsizler ki gelişmiş bir genç bir çocuk ağırlığındadır ve çok uzun yaşayamazlar. Öte taraftan İsveçliler ve Hint kabileleri nadiren et yemelerine rağmen insanları iri ve uzundur. Bu da gösteriyor ki bebeği emziren kişi bünyesine en uygun olan beslenme tarzını bulmalıdır (Kant, 2013, ss.59-61).

Kant, beslenme konusuna açıklık getirdikten sonra çocukların bakımında kundaklama, beşiğe konma gibi çocuğun doğal eğilimini engelleyen yöntemlere değinir. Kant’a göre çocukların kanı yetişkinlerin kanından daha sıcak olduğu için sarıp sarmalama (kundaklama) yöntemine gerek yoktur. Çocuk, yetişkinlerin hoşlandığı sıcaklık derecesinde boğulacaktır. Kant’a göre çok sıcak tutucu, kalın elbiseler giymek vücut direncini düşürecektir. O yüzden çocuklar için soğuk ve sert bir yatak ayrıca soğuk banyolar yeterli olacaktır (Kant, 2013, ss.61-62).

Kant, açlığın sadece hareket ve meşguliyet sonucunda olması gerektiğini savunur ve ebeveyn tarafından yemeğe zorlanılmasını yanlış bulur. Kant, iyi ya da kötü alışkanlıkların oluşumunun teşvik edilmemesi gerektiğini savunur. Kant, bebek kundaklama konusunun ilkel kavimler arasında da olmadığını, söz gelimi Amerikan yerlilerinin toprağa çukur açtıklarını ve içerisini kuru yaprak ve otlar doldurarak çocuğu o çukura koyduklarını böylece bebeğin temiz ve kuru kaldığını söyler. İtalyanların “*arcuccio*” dedikleri deri parçalarıyla kaplı bir sandık yaptıklarını ve bebekleri buna koyduklarını söyler. Anne bebeği emzirirken dahi çıkarmaz. Bu sandığın yapılma nedeni ise bebeğe bir zarar gelmemesi mesela gece annesiyle uyurken boğulma tehlikesinden korur (Kant, 2013, s.63).

Erken dönem eğitime mahsus bir diğer yanlış alışkanlık ise bebeğin sürekli sallanmasıdır. Kant’a göre sallama tamamıyla kötü bir alışkanlık değildir yanlış olan ileri geri sallamadır. Çoğu zaman dadılar, çocuk ağlamayı bıraksın, sussun diye sallamak suretiyle çocuğu sersemletirler. Ağlama sağlıklı bir şeydir. Çocuk doğduğunda ilk nefesi aldığı sırada damarlarındaki kanın yönü değişir ve bu da çocuğa bir acı hissi verdiğinden çocuk ağlamaya başlar, ağlarken sarf edilen enerji sayesinde de bedenin organları güçlenir. Ağlayan bir bebeğin hemen yanına koşup ninnilerle susturmaya çalışmak iyi bir şey değildir çünkü bebek ağlayarak isteğinin yerine getirildiğini görünce daha fazla ağlar (Kant, 2013, ss.63-64).

Kant, çocuğa tabiatın kendisine verdiklerini kullanmayı öğretmeyi yanlış bulur hatta bunun için suni araçların kullanılmaması gerektiğini savunur. Çocukların yürümesi için kullanılan yürütme kayışının da gereksiz olduğunu, en iyi usulün çocuğun yürümeyi öğrenene kadar emeklemeye izin verilmesi gerektiğini söyler. Çocuk zaten bir süre sonra ellerini kendisini dengeli ve sağlam hale getirmek için kullanacaktır. Ne kadar suni araç kullanılırsa çocuklar o araçlara o kadar bağımlı hale gelir. Genel manada ne kadar az araç kullanılırsa ve çocukların kendi kendilerine öğrenmelerine izin verilirse o kadar iyi olur. Çocuklar o zaman zaten bütüncül ve eksiksiz biçimde öğreneceklerdir. Kant'a göre bir çocuğun kendi kendine yazı yazmayı öğrenmesi dâhi mümkündür. Bu, bizim kullandığımız harf dizisine uygun bir alfabe olmasa dâhi kendi alfabesini icat edebilir.

Kant, kimi çocukların dünyaya kusurlarıyla geldiğini söyler. Bu çocukların kusurlarını gidermek için bazı suni araçlar kullanılıyor, korse gibi. Bu gibi araçlar bedenin hem iç hem de dış kısımlarının sağlıklı şekilde gelişmesini engellediği için zararlıdır. Kant'a göre tabiat insanların özgürlüklerini muhafaza etmesini ister ancak suni tasarılar tabiatın dengeli ve akıllı varlıklar oluşturmadaki hedefini saptırır. Ona göre eğitimin yapabileceği tek şey çocukların kadınlaşmalarını önlemektir. Bu da ancak kadınsılığın zıttı olan sertliğin alışkanlıklarına alıştırmakla mümkündür (Kant, 2013, ss.64-66).

Filozof çocukların her şeye alıştırmaya çalışılmasını yanlış bulur. Rusların çocukları dayanıklılaştırmak için kullandığı yöntemlerin yanlış olduğunu çünkü bu yöntemler yüzünden genç öldüklerini söyler. Alışkanlık, herhangi bir eğlence veya eylemin doğamızın zorunlu bir parçası olana kadar sürekli tekrar etmesidir. Tütün, konyak gibi sıcak içecekler, yüksek derecede güçlü uyarıcılar olduklarından çocuklar daha kolay alışkanlık haline getirir. Bu yüzden dikkatli ve titiz şekilde onları bu alışkanlıklardan uzak tutmak gerekir. Kant'a göre bu tür alışkanlık edinenleri bundan uzaklaştırmak, terk etmelerini sağlamak zordur. Bu gibi alışkanlıklar vücudun değişik uzuvlarında hasara yol açar.

İnsanlar ne kadar alışkanlıklara bağımlı hale gelirse o kadar özgürlüklerinden uzaklaşmış olur. Bu yüzden de çocukların üzerlerinde bu tür alışkanlıkların kökleşmesine izin verilmemelidir. Kant'a göre hayatın erken dönemlerinde neyi alışkanlık haline getirmişse ilerleyen yaşlarda da bu ona çekici gelecektir. Kant, bu özelliğin insan ve hayvanda ortak olduğunu söyler.

Çoğu anne-baba çocuklarının istedikleri zaman yemek yemelerinde, uyumalarında, kalkmalarında bir sakınca görmez. Bu düzensizliğin ortadan kaldırılması için bir beslenme alışkanlığının olması gerekir. Bazı ebeveynlerde çocuklarını soğuğa, kötü kokulara,

gürültülere alıştırmaya çalışır ancak bu gereksiz bir çabadır. Gerekli olan onları alışkanlık edinmekten korumaktır (Kant, 2013, ss.66-67).

Kant’a göre katı bir eğitim bedenin güçlenmesini sağlar. Söz gelimi sert bir yatak yumuşak bir yataktan daha sağlıklıdır. Kant’ın katı eğitimden kastı kişiyi rahata alışmaktan, gevşeklikten alıkoymaktır. Kant, fiziksel eğitimin “pozitif” yönünün kültür olduğunu ve bununla da insanın zihinsel yeteneklerini geliştirdiğini savunur. Bu şekilde duyular, hayal gücü, hafızanın eğitilmesi sağlanıyor bundan sonrada daha yüksek ve karmaşık zihinsel yetilere geçilir. Bunların gerçekleşmesi için insanın özgür kılınması gerekiyor. Bu aşamada sadece özgürlük ya da eğitilmişlik yeterli olmayacaktır. Bunların yanında düşünmeyi de öğretmek gerekir. Peki, çocuğun özgürlüğünün sınırı nedir? Kant, bu soruya çözüm getirirken “yasal sınırlar içinde özgürlük” ten yola çıkar. Bir çocuğun eylemleri kendisine ve başkalarına zarar vermediği sürece serbest bırakılabilir. Çocuğa kendi amaçları ve başkalarının amaçları arasında denge sağlamayı öğretmeliyiz. Sonrasında zamanı gelince gerçek anlamda özgürlüğü kullanabileceği anlatılabilir (Çilingir, Küçükali, 2004, s.85).

Kant’a göre çocuklara sabrı öğretmek için her şeyi reddetmek doğru değildir. Bunun yerine onun kabul edeceği kadar vermek gerekir. Kant, anne-babalar çocukların iradelerinin kırılması hakkında bir sürü şey söylerler, fakat bozulma olmadıkça iradelerinin kırılmasına gerek yoktur. Ona göre asıl bozulma çocukların istediklerini yaptırmak için ağlamalarıdır. Kant’a göre bu bozulma çok nadiren tedavi edilebilir. Kant, çocuğun ağlamasını kesebiliriz ancak bu kez de öfkesini yutar, o öfkeyi besleyip ikiyüzlülüğü ve kin tutmayı öğrenir der.

Kant, erken çocukluk dönemindekilere “ayıp sana, yazıklar olsun! Bunu yapmamalıydın” gibi sözlerin etkili olmayacağını çünkü bu evredeki çocuğun henüz utanma duygusuna sahip olmadığını söyler. Bu yüzden bu gibi ifadeler çocuğun ürkek ve çekingen bir kişiliğe sahip olmasına neden olur. Bu duygulara kapılan çocuklar genelde gerçek kişiliklerini gizlerler. Bir nevi sinsilik huyu doğar. Söz gelimi her daim anne-babasına yakın olmasına rağmen onlardan çekinip evin hizmetçileriyle yakınlık kurabilir. Kant’a göre çocuklarla sürekli oynamak, öpüp, okşamak da doğru değildir. Bu davranışlarımızla çocukların inatçı, bencil, hilekâr olmasına neden oluruz ve ebeveynler çocukların gözündeki saygılarını yitirirler. Öte yandan çocuk ağladığında hiçbir şey elde edemeyeceğini bilirse dürüst ve mütevazı olacaktır. Küstahlık tahammül edilemez bir davranıştır. Kant’a göre birçok insan dış görünüşleriyle insanları kendilerinden kabalık beklemeye sevk eder. Kant, insanların çoğu zaman yüksek zümreye mensup olanların burunlarının havada olduğundan söz ettiklerini belirtir ve devamında şu örneği verir:

Çalışan sınıfların çocuklarının yüksek zümreye mensup olanların çocuklarından ahlakça daha bozuk oldukları söylenebilir. Çalışan sınıflar çocuklarıyla tıpkı maymunlar gibi oynarlar, onlara şarkı söyler, öpüp okşar, hatta onlarla dans ederler. Her ne zaman ağlasa hemen onun yanına koşmakla, onunla oynamakla vs. çocuklarına iyilik yaptıklarını düşünürler, oysa o, bunun karşılığında daha sık ağlamaktan başka bir şey yapmaz. Diğer taraftan çocuğun ağlamasına kulak asılmaz ise sonunda ağlamasını kesecektir. Hiç kimse netice vermeyen bir işi sürdürmeyi istemez. Çocuk bir kez istediği her şeyin böylelikle yerine getirildiğine alıştı mıydı, daha sonra isteklerinin önüne set çekmeye girişmek için vakit artık çok geçtir. Hâlbuki çocuğun ağlamasına kulak asmazsanız bir müddet sonra bundan yorulacaktır. İstekleri her zaman yerine getirilirse hem kişiliği hem davranışları bozulacaktır (Kant, 2013, s.71).

Kant’a göre uzun süre sadece ağlayarak istediklerini yaptıran bir çocuk gün geçtikçe bir zorbaya dönüşür ve eğer bu durum sona ererse kırılp mahzunlaşır. Kant, tüm bu açıklamalardan sonra haz ve acı duygusunun eğitimini de ele alır. Kant’a göre rahat düşkünlüğü kişiye zarar verir bu yüzden de erken yaşlarda çalışmayı öğretmeliyiz. Kant, tatlar ve zevkler konusunda çocukların titiz olmasına izin verilmemelidir der. Bazı ebeveynler çocuklarının istediği şeyi hemen yerine getirmeyip sabrı öğrettiklerini zanneder. Kant’a göre “sabır iki yönlüdür ya her türlü umudu terk etmeye ya da devam etmek için yeni bir cesaret kazanmaya dayanır.” Kant’a göre ilki zorunlu değildir doğru olduğu sürece ikincisini arzu etmeliyiz. Çocuklar yıldırılıp sindirilmemelidir, çoğu ebeveynin bağırma ya da söylenme tarzında bu görülür. Mesela parmağını emen bir çocuk bunu neden ayıp ya da utanılacak bir şey olduğunu bilemez, bunun neden uygunsuz bir şey olduğu söylenebilir. Doğa insanlara yalan söyledikten sonra kendini ele versin diye utanç hissini vermiştir. Yalan söyledikten sonra utanmaları gerektiği söylenebilir (Kant, 2013, ss.72-73).

Kant, çocukların iradelerinin kırılmasını yanlış bulur. Çocukların başta körü körüne itaat ettiğini ancak sonraki dönemlerde iradelerine bağlı olarak hareket ettiğini söyler. Çocuklar ilk bebeklik dönemlerinde ağlayarak keyiflerine hizmet ettirir. Kant’a göre çocukların ağlayarak herhangi bir şeyi elde etmelerine müsaade edilmemelidir. Ebeveynler ilk dönemlerde bunları yaparak çocuklarını şımartır. Sonraki evrelerde ise bunun önüne geçebilmek için istedikleri her şeyi çocuklarından esirgerler. İsteklerini, ebeveynlerinin üstün gücünü hissettirmek için reddetmek yanlıştır. Kant’a göre çocukların istediği her şeyi yerine getirmek onların tabiatını bozar ancak kasten isteklerine karşı çıkmak da bütünüyle yanlış çocuk yetiştirme şeklidir. Kant, çocuğun oyuncağı olmamak için isteklerine karşı koymak; onların öfkelerini göstermelerini engeller ancak bu kendilerini dizginlemelerini sağlamak yerine içlerindeki öfkeyi güçlendirecektir der.

Kant’a göre her ne kadar seyrek olarak rastlansa da bazı çocuklar doğuştan inatçı ve dik başlıdır. Kant, böyle bir durumda şu şekilde davranılması gerektiğini söyler: “Söz gelimi

bizi sevindiren bir şeyi reddediyorsa, biz de onu sevindiren bir şeyi reddetmeliyiz.” Kant’a göre bir çocuğun cesaretini, iradesini kırmak onu köleleştirirken engelleme onu uysallaştırır. Kant, insanlığın zayıflıklarının çoğunun eğitim eksikliğinden değil yanlış izlenimlerden kaynaklandığını söyler. Örneğin; örümcek ve kurbağa korkusunun doğuştan değil dadılar yüzünden çocuklarda görüldüğünü savunur. Dadısı örümcek görünce korkunca çocuk da etkileniyor ve bu etkilenim çoğu zaman hayatı boyunca devam ediyor. Ebeveyn veya dadıda etkilenmeyen bir çocuk muhtemelen örümcekten korkmayıp eline alabilirdi (Kant, 2013, ss.74-76).

Kültür ve öğretim.

Kültür, fiziki eğitimin “müspet” bölümüdür. Kant’a göre kültür, zihni melekelerin kullanımına dayanır ve özellikle de insanı hayvanlardan ayırır. Kant’ın fiziki eğitimde de değindiği üzere çocuklar böyle bir kullanım fırsatına erişmek için suni yardımlardan vazgeçmelidir. Yürüteçler, çekçekler bir kenara bırakılmalı ve çocuk yürümeyi öğrenene kadar emeklemesine izin verilmelidir. Kant’a göre suni araçların kullanımı doğal akışı bozup, çevikliğe ve esnekliğe engel olacaktır. Örneğin; bir mesafeyi göz kararıyla ölçebilecekken bir ip veya sicim isteriz ya da zamanı güneşin konumundan kestirebilecekken saat isteriz yahut konumumuzu gündüz güneşin gece de yıldızların yardımıyla bulabilecekken pusula isteriz. Kant’a göre yapılması gereken şey, doğal yeteneğin geliştirilmesinin yolunu bulmaktır. Bazen öğretim gerekliken bazen de çocuğun akli kendi kendisine araçlar geliştirebilir (Kant,2013, ss.78-80).

Kant’a göre bedenin eğitimi bakımından fiziki eğitimde uyulması gerekenler ya isteyerek yapılan hareketlerden yararlanma ya da duyu organlarının kullanımı ile ilgilidir. İlkiyle ilgili olarak istenen şey çocuğun kendi kendine yardım etmesidir ve bunu yapabilmek içinde güç, beceri, çeviklik gereklidir. Kant, bu durumla ilgili şöyle bir örnek verir:

İsveçlilerin ilk çocukluk dönemlerinden itibaren kendilerini dağlara tırmanmaya alıştırmıştır. Önce mesafeyi gözleriyle şöyle bir ölçtükten sonra tam bir özgüvenle en dar patikalara gözlerini kırpmaksızın atılırlar. Yarıların üzerinden sıçarlar ve bütün bunları güçlerinin takatlerinin ötesinde olduğunu göstermeme düşüncesiyle yaptıklarını okumak hayranlık uyandırıcıdır (Kant,2013, s.80).

Kant’a göre çoğu insanda hayali bir düşme korkusu vardır. Bu korkuya o kadar kapılırlar ki bu korku onların uzuvlarını gerçekten felç eder. Kant, bu korkunun yaşla birlikte arttığını söyler. Çocuklar için atlama, ağırlık kaldırma, koşma, güreşme gibi egzersizler yapmak çok tehlikeli değildir tam tersine sağlıklıdır. Çocuklar yetişkinlere göre yere çok sert çarpmazlar ve kemikleri esnek olduğundan güçlerini kendilerini sınamak için kullanmaktan çekinmezler.

Mesafeye fırlatma, hedefi vurma gibi fırlatma egzersizleri duyuların kullanımını özellikle de görme yeteneğini etkilediğinden çocuklar için en iyisidir. Genel olarak becerinin gelişimiyle duyuların kullanımını birleştiren oyunlar en iyisidir. Örneğin; görme yeteneğini, mesafe ve ebatı doğru değerlendirmede, güneşin yardımıyla farklı bölgelerde konumu belirlemede kullananlar iyi bir eğitim yapmaktadır. Yer-mekân hafızasına sahip olanlar ormandan geçerken ağaçlara dikkat ederek yollarını bulabilirler ya da belli bir şeyi nerde okuduğunu değil kitabın hangi bölümünde okuduğunu hatırlayabilirler. Örnek verilecek olursa müzisyenler beste yaparken müzik aletine ihtiyaç duymadan müzik anahtarlarını gözlerinin önüne getirebiliyor (Kant,2013, s.81).

Kant, çocuk oyunlarının her yerde aynı olduğunu savunur. Almanya’da karşılaşılan bir oyunla Fransa ve İngiltere’de de karşılaşılabılır. Körebe oyununu ele alçak olursak, bu oyunda bir duyu organımızdan yoksun olsaydık ne yapardık bunu bilme arzusu vardır. Kant’a göre bazı çocuk oyunları yetişkinlere ilham verir. Örneğin; topaç çevirme oyunundan ilham alan Segner, gemiden yıldızların yüksekliğini ölçebilmek amacıyla bir ayna geliştirmiştir. Kant’a göre çocuklar, trampet, davul gibi gürültülü aletleri severler ancak bunlar sakıncalıdır. Bu tür gürültülü aletler başkaları için rahatsızlık oluştururlar. Bunun dışında salıncakta sallanma, uçurtma uçurma, kamışı keserek çalgı aleti yapma gibi oyunlar özellikle erkek çocukları için diğerlerinden vazgeçerek uğraş verdikleri için ileride karşılaşacakları daha büyük mahrumiyetlere karşı kendilerini farkında olmadan eğiteceklerdir. Bu oyunlarla kendilerini sürekli meşgul ettikleri için bu oyunlar sadece oyun olmaktan öte gayesi olan oyunlardır. Bu şekilde çocuğun vücudu güçlenip, sertleşecektir (Kant,2013, s.82).

Kant’a göre disiplin eğitimden önce gelmelidir. Burada bedenini eğitirken aynı zamanda onların toplum için uygun hale gelmelerini de göz önünde bulundurmalıyız. Kant, bununla ilgili Rousseau’nun şu sözüne değinir: “Önce bir sokak çocuğunu bulmadıkça, asla yetenekli bir adamı yoğuramazsınız” (Kant,2013, s.84). Kant da Rousseau ile aynı düşüncededir ona göre de canlı ve hayat dolu bir çocuk küstah, ukala bir çocuktan daha çabuk iyi insan olur.

Kant, bir çocuğun akranlarıyla sorun çıkaran biri olmaması gerektiğini söyler. Başkalarının davetinde kaba ve küstah olmak yerine dürüst ve açık sözlü olmalıdır. Yetişkinler çocuklara işe yaramayacak türden fikirler vererek ya da kendilerini öne çıkarmaları yönünde telkinde bulunarak onların tabiatını bozmamalıdır. Kant, çocuğun zayıflığını görmesine izin vermeliyiz, ancak kendi üstünlüğümüzü göstererek onu bunaltmamalıyız der. Çocuk kendi bireyselliğini bir dünyanın içinde, topluma ait şekilde geliştirebilir. Kant, dünyanın hepimiz için geniş ve yeterli olduğunu kanıtlamak için Tristram

Shandy'deki Toby'nin kendisini rahatsız eden sineğe söylediği şu sözleri kullanır: “Defol muzır yaratık dünya her ikimiz için de yeteri kadar geniş” (Kant,2013, s.84).

Kant’a göre kültür toplumsal bir olgu olduğu için, insanları başkalarıyla kurulan bir yaşam olmadan eğitmek mümkün değildir. Kant, negatif kültür olarak disiplinin sadece karakter eğitiminde değil, toplumsal kültür ortamında da verilmesi gerektiğini savunur. Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*’nde disiplinden bir baskı diye söz eder. Yeteneklerin birçok bakımdan disipline ihtiyaç duyduğunu belirtir. Kant’ta disipline olmak insan doğasına karşılık gelir ve “hayvani yönü itaat altına alma” olarak nitelendirir. Kant, insan sadece eğitim yoluyla insan olabiliyorsa o zaman insan olma süreci disiplinle başlar der (Çilingir, Küçükali, 2004, s.90).

İnsanın eğitilmesi aynı zamanda okulu da zorunlu kılar. Okulda (eğitim kurumu) insanların toplu şekilde kültürleşmesi, sivilleşmesi (kural, gelenek, örf öğrenme) ve ahlakileşmesi mümkün olur. Aklın tarihsel gelişimine bakıldığında kültür bireye, sivilleşme topluma, ahlakileşme ise dünyada olabilecek en iyi şeye karşılık gelir. Kant’a göre ahlaki kültür disipline değil akıldan kaynaklanan maksimlere dayanır. Eğitim, karakter ve ahlaki maksimler oluşturma sürecidir. Genellemeyen maksimler yerine, genel geçer maksimleri yani ahlak yasasını yerleştirme sürecine eğitim denir (Kant, 2013, ss.90-91).

Ruhun eğitimi.

Kant’a göre ruhun fiziksel eğitimi ahlaki eğitimden ayırt edilmelidir. Tabiat ve özgürlük birbirinden ayrılmalıdır. Kant’a göre beden ve ruhun tabiatı birbirine uzaktır ancak kültür her ikisinin de bozulmasını önlemeyi hedeflerken sanat da her ikisine bir şeyler ilave eder. Bu durumda ruhun eğitimine bir nevi fiziki eğitimde denilebilir.

Kant, ruhun fiziksel eğitiminin ahlaki eğitimden ayırt edilmesi gerektiğini söyler. Kant’a göre ruhun eğitimi sadece tabiatı hedefler, ahlaki eğitim ise özgürlüğü amaç edinir. Bir insanın iyi olabilmesi için iyi eğitilmiş bir ruha sahip olması yetmez ahlaki kültürün de eksik olmaması gerekir.

Kant, ruhun fiziki eğitimini ikiye ayırır: Serbest eğitim ve okul eğitimi. Serbest eğitim eğlence iken okul eğitimi iştir. Vaktin oyunlarla geçirilmesine boş vakit denilirken mecburiyet ile geçirilmesine iş denir. Kant, en iyi yöntemin bulunması için değişik eğitim tasarımlarının hazırlandığını söyler. Bazı yöntemler çocuklara her şeyin sanki oyundaymış gibi öğretilmesi gerektiğini savunur. Bir makaleye göre çocuklar önünde sonunda iş hayatına başlayacakları için erken yaşlardan itibaren işe alıştırılmalıdır. Kant’a göre bu saçma bir görüştür. Ona göre çocuğun oyun saati de olmalıdır. Serbest eğitimin de okul eğitiminin de belli saatleri

olmalıdır. Okul eğitiminde çocuğa disiplin altında diye bakılır. Kant’a göre işle meşguliyet hoş bir şey değilken, oyunlarda herhangi bir amaç gözetilmediği için uğraşın bizzat kendisi hoştur. Söz gelimi yürüyüşe çıkılınca herhangi bir yere yetişme amacı yoksa o yürüyüş bizim hoşumuza gider. Bir yere yetişme amacı güdüyorsa en kestirme yolu seçeriz (Kant, 2013, ss.87-88).

Kant’a göre insan çalışmak zorunda olan tek hayvandır. Bu yüzden çocukların çalışmayı öğrenmesi gerekir. Kant, bu duruma şöyle bir örnek verir:

Göğün bize, çalışmak zorunda kalmaksızın bütün ihtiyaçlarımızı sunarak büyük alicenaplık göstermiş olup olmayacağı sorusu kesinlikle olumsuz cevaplanmalıdır. İnsan meşguliyete ihtiyaç duyar, bu belli ölçüde bir sınırlama gerektiren bir meşguliyet olsa bile. Âdem ve Havva cennette kalmış olsaydılar orada birlikte oturup pastoral şarkılar söyleyerek tabiatın güzelliğini hayran hayran seyretmekten başka bir şey yapmazlardı demek de bir o kadar yanlış bir görüştür. Eğer böyle olsaydı, orada azap içerisinde can sıkıntısından kıvranırlardı, nasıl ki başka insanlar da aynı durumda ise (Kant, 2013, s.89).

Kant çocukların eğlence ve oyuna zaman ayırdıkları kadar çalışmaya da zaman ayırmaları gerektiğini söyler. Okul mecburi kültür yeridir ve eğitim zorlayıcı olmalıdır. Kant, akli melekelerin özgür eğitiminin sürekli olması gerektiğini savunur. Kant, akli melekelerin tek başına değil başkalarıyla (hayal gücü gibi) ilişki içinde eğitilmesi gerektiğini vurgular. Kant, okul eğitiminin üstün melekelerle uğraştığını söyler. Aşağı melekelerin kendi başlarına kıymeti olmadığını söz gelimi iyi bir hafızaya sahip olan biri yargı gücüne sahip değilse işe yaramaz.

Kant “Ne kadar hatırlarsak o kadar çok biliriz” sözünün doğruluğuna inanır. Bundan dolayı hafızanın eğitime önem verir. Eşyanın düzeni o şekilde dizayn edilmiştir ki anlayış gücünü zihin izlenimi takip eder ve hafızanın bu izlenimi saklaması gerekir. Bu durum diller için de geçerlidir. Biz dilleri ya konuşarak öğreniriz ya da şeklen ezberlemeye çalışırız. Kant, her ne kadar sözcüklerin öğrenilmesi zor olsa da gençler okudukları yazarda bu sözcüklerle karşılaştıkça öğrenir der. Kant, hafızada en iyi saklanan(depolaran) şey mekanik yöntemle öğrenilendir, coğrafya da en iyi mekanik şekilde öğrenilir der. Mekanik usulün uygun olmadığı alanlarda vardır, tarih gibi. Tarih de anlayış gücünü doğru yargılamada kullanmanın en iyi yoludur.

Kant, ezber konusuna da değinir. Ona göre ezberleyerek öğrenmek her ne kadar lüzumlu da olsa sadece hafızayı kullanma amacıyla yapmanın eğitime faydası yoktur. Bir konuşmayı, hitabeyi ezberleyerek öğrenmek küstahlığı teşvike hizmet eder ayrıca hitabet sadece yetişkinler için uygundur. Kant’a göre hafıza sadece depolanacak kadar önemli olan ve gerçek hayatta işimize yarayacak şeylerle meşgul edilmelidir. Kant, roman okumanın hafızayı

zayıflattığını söyler. Roman okuma çocuklara eğlenceden öte bir şey sağlamaz. Kant, başkalarına anlatmak için roman okumanın gülünç bir durum olduğunu düşündüğünden her türlü romanın çocuklardan uzak tutulması gerektiğini savunur. Çocuklar roman okurken şartları kendileri için yeniden düzenleyip kendilerine ait bir iç roman oluştururlar ve bu şekilde de hayal güçlerini tutsak etmiş olurlar, düşüncenin kullanımına da yer vermezler (Kant, 2013, ss.91-92).

Kant'a göre özellikle okulda dikkat dağınıcı şeylere izin verilmemelidir. Bu sonraki dönemlerde alışkanlık haline gelebilir. Dikkat dağınıklığının tutsağı olmuş bir çocuğun en mükemmel yeteneklerinin dâhi zayı olduğunu savunur. Çocuklar her ne kadar dikkatsiz iseler de dikkatlerini çabuk toplarlar. Dikkatsiz oldukları durumlarda bir kötülük tasarlanmış olabilir ve o kötülüğü nasıl gizleyeceğini düşünüyor olabilir. Bu durumda olan bir çocuk yarı yarıya işitir, yanlış cevap verir ve okuduğunu anlamaz.

Kant, hafıza eğitimine genç yaşta başlanması gerektiğini savunur. Hafızanın yanında anlayış gücü de eğitilmelidir. Peki, hafıza nasıl eğitilir? Kant bununla ilgili şu üç maddeyi ortaya atar;

1. Masal ve hikâyelerdeki isimler öğrenilmeli
2. Okuma ve yazma ile (çocuklar okumayı içlerinden yapmalı)
3. Okumadan önce konuşarak öğrenilen dillerle eğitilir.

Kant'a göre anlama gücünü geliştirmeyi amaçlayan her şey için kurallar olmalıdır. Ona göre kuralları ayırmak gerekir ve bu durum zihni bakımdan faydalıdır. Kant'a göre kavramlarla düşünme özelliği sadece mekanik olarak değil bir kuralı takip etmeyle ilerleyebilir. Kant, bu kuralları belli bir kalıba sokarak ezberlemenin faydalı olduğunu savunur. Kant, eğer bir kuralı hafızamızda tutarsak onun pratiğini unutsak dâhi yolumuzu çok geçmeden tekrar buluruz der. Burada şu sorular akla gelir. Kurallar önce mi yoksa uygulandıktan sonra mı incelenmeli? Yoksa kural ve uygulama birlikte mi öğrenilmeli? Kant ikinci sorunun sadece tavsiye olduğunu çünkü kuralın kendisi öğrenilmeden uygulamasının mümkün olmadığını söyler. Kurallar ezberlendiği sırada belli kümeler halinde ezberlenmeli. Belli bir düzen olmadan hafızada tutunmaları güçtür (Kant, 2013, ss.92-94).

Kant buradan sonra eğitimin genel amacını ve onu elde etmenin yöntemini sistematik şekilde ortaya koymaya çalışır.

1. Zihni melekelerin genel eğitimi. Bu eğitim beceri ve mükemmeliyeti hedefler ve amacı zihni melekelerin güçlendirilmesidir. Bu kültür;

- a. Fiziki ise, her şey egzersiz ve disipline bağlıdır ve çocuğun herhangi bir maksimi öğrenmesi gerekmez, başkalarının kılavuzluğunu takip etmesi yeterlidir.
 - b. Ahlaki ise, maksimlere dayanır disipline değil. Ahlaki eğitim cezalar, tehditlerle öğretilmez. Kant'a göre burada önemli olan çocuğun sadece alışkanlıktan değil, kendi maksimlerinden ötürü doğru davranmasıdır. Doğru olduğu için doğru davranıp davranmadığını görmeliyiz.
2. Belirli zihni melekelerin eğitimi. Anlama gücünün aşağı yetilerinin (duyular, hayal gücü, hafıza, dikkat) eğitimini kapsar.

Kant, hayal gücünün ve dikkat gücünün eğitimi için şunlara dikkat edilmesi gerektiğini söyler.

Çocuklar genellikle çok canlı bir hayal gücüne sahiptirler ki masal yahut hikâyeler okumak suretiyle genişletilmesine yahut daha kesif hale getirilmesine lüzum yoktur. Tersine ihtiyaç duyulan şey dizginlenip kurallarla sınırlandırılmadır, ama aynı zamanda bütünüyle de boş bırakılmamalıdır.

.... Dikkat gücü hususunda bu melekenin genel güçlendiriciye ihtiyaç duyduğuna işaret edebiliriz. Düşüncelerimizi bir nesne üzerine sabitleme gücü zihnimize ait bir kabiliyet olmaktan çok bir zayıflıktır ki bu durumda eğilip bükülmez ve istendiğinde faal hale getirilmeye ayak direr. Dikkat dağılması her türlü eğitimin düşmanıdır. Hafıza dikkatimize dayanır (Kant,2013, s.96).

Kant'a göre çocuklar kavrayış gücünü aşan şeyler hakkında akıl yürütmeye teşvik edilmemelidir. Kant, anlayış gücü bir şeyi anlamadan tekrar etmememiz için gereklidir. Anlamadıkları şeyi dinleyen ve okuyan çok fazla insan vardır. Kant, zihni melekelerini eğitmenin en iyi yolu her şeyi (dilbilgisi kurallarını öğrenmek, harita çizmek gibi) kendi başımıza yapmamızdır der. Kant'a göre en eksiksiz öğrendiğimiz ve hatırladığımız şey kendi kendimize öğrendiğimiz şeylerdir. Kant, aklın eğitiminde Sokratik yöntemin (doğurtma) kullanılması gerektiğini savunur. Çocuklar çoğu zaman akıllarını kullanma gereği duymazlar. Bu yüzden de onları kendi fikirlerini ortaya çıkarmak için akla dayalı olarak konuşturmaya çalışmalıyız. Sokrates'in soru-cevap yöntemini kullanarak çocukta var olan bilgiyi açığa çıkarmalıyız. Bu yöntem kimi zaman yavaş olduğu için diğerlerinin de bir şeyler öğrenmesini sağlayacak şekilde idare etmesi güçtür (Kant, 2013, ss.97-98).

Ahlak eğitimi.

Ahlaki eğitim, maksimler üzerine oturtulmalıdır. Ahlak, kötü alışkanlıklardan uzak tutarken, eğitim de zihni eğitir ve kişiyi düşünmeye sevk eder. Çocuklar kendilerini sürekli değişen davranışlara hareketle değil de maksimlerle uyumlu şekilde davranmaya alıştırılmalıdır. Maksimlerin çocuklara aktarımında birtakım güçlükler vardır ve bu durumda ebeveynlere ve öğretmenlere büyük iş düşmektedir.

Bir çocuğun yalan söylediğini düşünelim, yalan söyleyen çocuğa hemen ceza verilmemelidir. Aşağılama ve küçümsemeyle karşılanmalıdır. Ayrıca çocuğa eğer yalan söylerse ileride kendisine kimsenin inanmayacağı da söylenmelidir. Çocuğun kötü davranışlarını cezalandırır ve iyi davranışlarını ödüllendirirsek çocuk sadece ödül için iyi davranışlar sergilemeye başlayacaktır. Çocuk hayata atılıp iyiliğin her zaman ödüllendirilmediğini, kötülüğün de cezalandırılmadığını gördüğünde kendi yararı için hareket eden bir insan olacaktır.

Ahlaki eğitim sayesinde çocuğa neyin iyi neyin kötü olduğu aşılmalıdır. Kant’a göre çocukta, ahlakı tesis etmek istiyorsak muhakkak cezayı ortadan kaldırmalıyız. Kant, ahlak ve disiplinin aynı konuma getirilmemesi gerektiğini savunur. Ona göre ahlaki eğitimdeki ilk amaç şahsiyetin teşekkülüdür. Şahsiyet de “maksimler”e uygun davranmadaki istekliliğe dayanmaktadır. Kant’a göre çocuk ilk başta maksimlere itaat eder ve bu maksimlerde kurallardır. Bu maksimler öznel kurallardır ve kişinin öz idrakinden kaynaklanır. Kant, hiçbir okul kuralının ihlaline izin verilmemesi gerektiğini de belirtir (Kant, 2013, ss.107-108).

Kant, çocukların kişiliklerini oluşturmak istiyorsak her şeyin zamanı belirlenmelidir. Uyuyacakları, çalışacakları, eğlenecekleri zamanlar belli olmalıdır. Kant’a göre bu zamanlara apaçık şekilde uyulmalıdır bunlar ne uzatılmalı ne de kısaltılmalıdır. Çocukların önemli olmayan konuları seçmelerine izin verilebilir fakat bu durum bir kez kural haline getirildi mi bundan sonra da bu şekilde devam etmelidir. Kant, çocuklara yurttaş kişiliği değil de çocuk kişiliği kazandırılması gerektiğini savunur.

Kant’a göre yol yordam bilmeyen insana güven olmaz. Böyle kişileri anlamak ve güvenmek güçtür. Kant, her zaman kurallara göre hareket eden insanları ayıpladığımız doğrudur, ancak çoğu kez onları ortada bir sebep yokken ayıplarız. Bize göre her ne kadar böyle bir dakiklik lüzumsuz görülse de bu durumun kişiliğin oluşumunda büyük bir katkısı vardır.

Kant için bir çocuk itaat etmeyi öğrenmelidir. Bu itaat iki şekilde görülür. Birincisi efendinin buyruklarına mutlak itaat iken ikincisi, iyi ve makul irade olarak hissettiği şeye itaattir. Kant’a göre her ne kadar ihtiyari-iradi itaat önemli ise de birinci itaat de lüzumludur. Çocuklar ileride her ne kadar beğenmeseler de bir yurttaş olarak itaat etmek zorunda kalacaklardır.

Çocuklar belli zorunluluk yasalarına itaat etmeyi öğrenmelidir. Bu yasa okullarda sürekli olarak göz önünde bulundurulması gereken bir yasa olmalıdır. Söz gelimi bir öğretmen bir çocuğa ötekilerden daha düşkün olmamalıdır. Böyle bir durum söz konusu

olduğunda bundan yasanın genelliği zarar görecektir. Çocuk öteki çocukların kendisiyle aynı kurallara tabi olmadığını fark ederse inatçı ve itaatsiz olacaktır (Kant, 2013, ss.108-110).

Kant, çoğu zaman çocukların tercih şanslarını kullanmaları gerektiğini söylerler. Bu bazı durumlarda işe yarasa da çoğu zaman suistimal edilmektedir. Çocuklara ödev verilmesi gerektiğini savunan Kant'a göre bu durum hayatları boyunca onların yararına olacaktır. Kant, çocuklar bir insan olarak vazifelerinin olduğunu anlamasalar dahi, bir çocuk olarak bazı vazifeleri olduğunu bilmelidirler.

Kant, bir çocuk emirlere karşı geliyorsa bu ondaki itaat eksikliğinin göstergesidir. Bu durum da beraberinde cezayı getirir. Bu ceza da maddi ya da manevi olmalıdır. Çocuğun onurunu kırıcı cezalar verildiğinde manevidir. Çocuk yalan söylediği zaman çocuğa aşağılama ifadesiyle dolu bir bakış atılması yeterli bir ceza olacaktır. Maddi ceza ise çocuğun isteklerini reddetme ve ona acı vermeye dayanır. Kant'a göre çocuklara ödül vermek onları bencil yapar. Kant, "itaatsizliğin sonu her zaman cezadır" der (Kant, 2013, s.110).

Kant'a göre maddi cezalar manevi cezanın yetersiz kaldığı durumlarda kullanılmalıdır. Manevi cezanın hiçbir faydası yoksa ve sonunda maddi cezaya başvurmak zorunda kalırsak bilinmelidir ki iyi bir kişilik teşekkül etmeyecektir.

Çocuklara ceza verilirken öfkeli olunmamalıdır çünkü böyle bir durumda çocuk cezayı öfke sonucu olarak görür ve kendilerini de bu öfkenin birer kurbanı olarak düşünür. Cezanın çocukları ıslah etmek amacıyla verildiği gösterilmelidir. Kant'a göre maddi ceza çok sık kullanılırsa çocuk dik başlı ve inatçı olacaktır (Kant,2013, ss.110-112).

Kant, gelişme dönemindeki gencin itaati ile çocuğun itaatinin ayırt edilmesi gerektiğini savunur. Gencin itaati ödevin kurallarına boyun eğmeye dayanırken çocuklara ödevden söz etmek gereksiz bir çabadır. Çocuklar ödevi yerine getirmedikleri zaman ceza olarak dayak atılacağını düşünürler. Kant, çocukları sadece içgüdü yönlendirebilir. Büyüdükçe ödev fikri devreye girmeli. Kant'a göre çocuklarda özsaygı kökleşmedikçe utanma fikri de yerleşmez.

Kant, çocukların kişiliğinin oluşmasında ikinci önemli özellik dürüstlüktür. Ona göre dürüstlük kişiliğin özüdür. Söz gelimi yalan söyleyen birinin kişiliği yoktur. Çocuklarda yalan ise canlı bir hayal gücüne sahip olmalarından kaynaklıdır. Anneler bu yalan söyleme olayını önemsiz bir mesele olarak gördüklerinden çocukları bu alışkanlığın pençesinden kurtarmak babaların işidir. Kant'a göre çocukların söylediği yalanlar bir felakete neden olmadığı sürece onlara doğruyu söyletmek için cezalandırmamalıyız. Kant, "saygının esirgenmesi yalan için yegâne uygun cezadır" der (Kant, 2013, s.112).

Kant, cezayı ikiye ayırır. Menfi ve müspet. Menfi cezalar tembellik veya ahlaksızlık karşısında kullanılırken müspet cezalar şeytanlık yapılmış işler için kullanılır. Kant, çocukların öteki çocuklarla arkadaşlık kurması gerektiğini ve tek başına kalmaması gerektiğini savunur. Kant'a göre çocuklar açık yürekli olmalıdır. Çocuklar okulun dar sınırlarından kurtulmalıdır. Çocuk serbest bırakıldığı zaman doğal esnekliğine kavuşur. Çocukların tam özgürlüğe ulaştığı an ise birbirlerini yenmeye çalıştıkları oyunlardır. Kant, birçok kişi gençlik yıllarının hayatlarının en iyi dönemi olduğunu düşünse de gençlik yılları aslında en sorunlu dönemlerdir. Katı bir disiplin vardır ve nadiren özgürlüğe sahip olabiliyorlar (Kant,2013, ss.112-114).

Kant'a göre her ne kadar çoğu ebeveyn çocuklarının çok bilmişliğinden hoşnut olsa da en doğrusu onlara yaşlarına uygun şeyler öğretmektir. Kant, bir çocuk maymun misali büyüklerin tavırlarını taklit etmemelidir, yalnızca çocuk anlayışına sahip olmalıdır (Kant,2013, s.115).

Pratik eğitim.

Kant'a göre pratik eğitime üç unsur hâkimdir: beceriklilik (maharet), akıllılık (basiret) ve ahlaklılık. Beceriklilik öğrencilerin yeteneklerini artırmasına, akıllılık amacına ulaşmak için yaşamın pratik kurallarını öğrenmesine, ahlaklılık ise iyi davranışa sahip olmasına yöneliktir (Çilingir, Küçükali, 2004, s.87). Kant, beceri noktasında çocuğun yüzeysel olmamasına dikkat edilmesi gerektiğini savunur. Sonradan başaramayacağı şeyler için bilgiçlik taslamamalıdır. Kant, tamlik ve kapsamlılık becerinin ayrılmaz bir parçası olmalı ve tamlik zaman içerisinde alışkanlığa dönüşmelidir der.

Beceri kabiliyet için gereklidir. Kant'a göre akıllılık, hemcinslerimizi kendi amaçlarımız için kullanma sanatına dayanır. Söz gelimi bir çocuğun basiret sahibi olması için önce duygularını gizlemeyi öğrenmesi gerekir, ondan sonrada karşısındakinin kişiliğini okuması gerekir. Kant'a göre görgü, göstermelik bir davranış sanatıdır. Her ne kadar başkalarının kişiliğini okumak güç olsa da bunu ihtiyatımızı kaybetmeden yapmayı öğrenmeliyiz. Kant bunu yapmanın yolu da ikiyüzlü davranabilmektir der. Kant ikiyüzlülüğü “sefilane bir kestirme yoldan başka bir şey değildir” diye tanımlar. Başkalarının kişiliğini okuyabilmek için öncelikle kusurlarımızı gizlemeli ve dışa dönük görüntümüzü korumalıyız (Kant, 2013, ss.113-114).

Kant'a göre basiret, mizaç meselesi iken ahlaklılık bir şahsiyet meselesidir. İyi bir kişiliğin oluşumuna dönük ilk adım tutkularımızı bir kenara bırakmaktır. Aynı zamanda bizden esirgenen şeyler olmadan yaşamının yolunu öğrenerek arzularımızın ihtirasa

dönüşmesine izin vermemeliyiz. Kant'a göre vazgeçmek cesarete ve cesaret de ruh yatkınlığına ihtiyaç duyar. Bu yüzden engellenmeye, geri çevrilmeye, reddedilmeye kendimizi alıştırmalıyız.

Kant için duygudaşlık bir mizaç meselesidir. O duygudaşlık ile merhameti birbirinden ayırır. İlki duygusal olarak acının paylaşımını kapsarken, diğeri kişiyi yardım etmeye sevk eder. Kant'a göre çocukların üzerine aşırı duygusal bir duygudaşlık yüklenmemelidir. Duygu paylaşımı sadece ince hissiyata sahip kişilere mahsustur. Çocuklara, muhtaçlara yardım etmeleri için para kesesi vermek doğrudur ancak bunu sadece ebeveynlerinin parası ile yapıyorlarsa bir kıymeti yoktur.

Kant'a göre eğitimin nihai hedefi kişiliği oluşturmaktır. Kişilik, bir şeyi başarma azmine ve ardından da onu hayata geçirmesine dayanır. Kant'a göre bir kişi bir söz verirse durum kendi için ne kadar elverişsiz olursa olsun o sözü tutmalıdır; çünkü bir kişi verdiği sözü tutmaz ise onu yerine getirmede zaaf gösterirse kendi kendisine güveni kalmaz.

Diyelim ki bir insan sabahleyin çalışmak veya şu ya da bu işi yapmak yahut da yürüyüşe çıkmak amacıyla erken kalkmak için kendi kendisine söz versin. Baharda sabahları henüz çok soğuk olduğu ve erken kalkmanın sağlığına zarar verebileceği için, yazları da kendisine uyuma izni verdiği ve uykunun tatlı olduğu için mazeretler üreterek kendisini sözün icrasından muaf tutsun. Böylelikle sonunda nefesine hiç itimadı kalmayınca kadar, günden güne kendisine verdiği sözün tahakkukunu erteleyip savsaklayacaktır (Kant,2013, s.116).

Kant, kararlarını gerçekleştirmeyi erteleyenler arkalarında hayata dair çok az şey bırakırlar der. Kant'a göre sefih ve kötü bir hayat sürenlerin dönüşüm geçirmesi, değişmesi, iyi ve doğru şeylere yönelmesi mucizeyi beklemek gibidir.

Kant, çocuklarda ahlaki kişiliğin temelini oluşturmak için bazı kurallara dikkat etmemiz gerektiğini savunur. Bu ahlaki kişiliğin temelini oluşturmak için de çocukların yerine getirmek zorunda oldukları ödevler örneklerle birlikte sunulmalıdır. Kant, buradan, kişinin kendisine karşı olan ve başkalarına karşı olan ödevlerinin ayrımını yapar (Çilingir, Küçükali, 2004, s.87). Çocuğun kendisine karşı ödevleri, gösterişli elbiseler giymek, debdebeli akşam yemekleri yemekten ibaret değildir. Arzularını ve isteklerini tatmin etme arayışı da değildir. Bu ödevler çocuğun belli bir ağırbaşlılığa sahip olduğunun ve kişiliğindeki insanlığın bu ağırbaşlılığı ihlal etmeyecek şekilde davranmasının vazifesi olduğunun farkındalığına dayanır (Kant, 2013, s.118).

Çocuğun başkalarına karşı ödevi ise çocuğun erken yaşlardan itibaren başkalarının haklarını dikkate alması, onlara saygı duymayı öğrenmesidir. Eğitimciler de bu saygının eylemlerinde gerçekleşip gerçekleşmediğine dikkat etmelidir. Mesela bir çocuk kendinden

daha yoksul bir çocuğa kaba davranmışsa ona “Böyle yapma, onu inciteceksin; ona acımalısın, o fakir bir çocuk” vb. söylemlerde bulunmamalıyız. Davranışı insan haklarına aykırı olduğu için ona aynı aşağılayıcı tavırla karşılık vermeliyiz. Cömertlik henüz iktidarı dâhilinde olmadığından çocuğa cömertlikten söz etmenin faydası yoktur.

Kant’a göre okulların hiçbirinde çocuklara doğruluk ve dürüstlük değerlerini öğretecek doğru davranış kılavuz kitabına rastlanmaz. Çocuklar doğru ve yanlış herkesin anlayabileceği şekilde ihtiva etmelidir. Kant, bu durumla ilgili şu örnekleri verir:

Bir insanın vadesi gelmiş muaccel bir borcu olsa, fakat yardıma muhtaç bir başkasını görse ve merhamete gelip alacaklısının hakkı olan parayı tutup bu kişiye verse doğru mu yapmış olur yoksa yanlış mı? Yanlış yapmış olur, çünkü cömertlik yapıp yardımda bulunacaksak eğer önce borçtan kurtulmalıyız.

.... Mecburiyet bir yalanı mazur gösterebilir mi yahut haklı çıkarabilir mi? Hayır! Tek bir durum gösterilemez ki bir yalan mazur gösterilebilsin. Eğer bu kurala sıkı sıkıya bağlı kalınmamış olsaydı, bilhassa çocuklar en küçük bir bahaneyi bir mecburiyet olarak kullanırlar ve yalan söylemek için kendilerine sık sık izin verirlerdi. Eğer bu türden bir kitap olmuş olsaydı ona çalışmak için günde bir saatin ayrılması çok yararlı olabilir ve böylelikle çocuklar doğru davranış derslerini öğrenip içlerine yerleştirebilirlerdi (Kant, 2013, s.120).

Kant’a göre yardımseverlik öğretilirken, çocuklara başkalarının üzüntü ve kederini hissetmekten çok, onlara yardımın vazifeleri olduğu hissi verilmelidir. Kant, çoğu insanın merhamete geldikleri için aldatıldıklarını ve katı yürekli hale geldiklerini söyler. “Çocuklar duyguyla değil, vazife fikriyle dolu olmalıdır.” Fakirlere ve yardıma muhtaçlara iyilik yaparken aslında sadece görevimizi yerine getiriyoruz. İnsanlar arasındaki eşitsizlik tesadüfi şartlardan kaynaklanır.

Kant, kendi değerini başkalarınıninkiyle karşılaştırmak çocukta sadece kıskançlık duygusu uyandırır. Bunun yerine kendi aklının tasavvuruyla mukayese etmelidir. “Bak falanca çocuk ne kadar iyi ne kadar terbiyeli!” gibi sözler çok yanlış bir düşünme tarzı üretir. Bu sözler çocuk da sadece kıskançlık duygusuna yol açar. Bir insan kendi değerini başkalarının kıymetiyle değerlendirirse ya kendini üstün göstermeye ya da başkalarını küçük düşürmeye çalışır. Böyle bir durumda da başkalarının hata ve kusurlarını gün yüzüne çıkarmaya çalışırız (Kant, 2013, ss.120-121).

Peki, insan tabiatı itibariyle ahlaken iyi midir kötü müdür? Kant’a göre insan doğuştan ne iyi ne de kötüdür çünkü insan tabiatı gereği ahlaki bir varlık değildir. İnsanın ahlaki bir varlık olması için önce aklı ödev ve yasa fikrini geliştirmelidir. İnsanın aklı ve dürtüleri onu farklı yönlerle sürükler bu yüzden de her türlü kötülüğe karşı bir yatkınlığı vardır. O ancak erdemle yani kendini sınırlayarak ahlaki anlamda iyi olabilir (Kant, 2013, s.123).

Kant, gençler toplum içerisine girmeye başlarken bazı ayrımlar yapmaya başlarlar bunlardan biri de insanların eşitsizliği bilgisine dayanır. Kant’a göre bunun önüne geçmenin yolu çocukluktan başlar. Çocuk anne-babasının hizmetçilere emir verdiği tanık olursa aynı şeyi yapabilirler. “İnsanlar arasındaki eşitsizliğin bilinci çocuğa toplumsal haklar bakımından eşitsizlikle birlikte öğretilmelidir” (Kant, 2013, s.133).

Kant’a göre gençler kendilerini değerlendirirken başkalarıyla kıyaslamadan yapmalıdır. Kant gençlere öğretilmesi gereken değerleri şu şekilde sıralar:

- ✓ Her hususta dürüst ve titiz olmayı
- ✓ Her meseleyi ölçüp biçerek doğru karara varmayı
- ✓ Harici şartlar konusunda kanaatkârlığı
- ✓ İş hayatında sabrı
- ✓ Neşeli, iyi huylu olmayı, sakin-vakur olmayı
- ✓ Bir işi isteklerimize uygun olduğu için değil, gerçekleştirmekle vazifemizi yerine getirdiğimiz için kabul etmeyi
- ✓ Başkalarını sevmeyi ve dünya vatandaşlığı hissiyatını
- ✓ Dünyanın ilerlemesine sevinmeyi
- ✓ Hayatın iyi şeylerinin hazzına çok fazla kıymet vermemeyi öğretmeliyiz.

Son olarak da “insanın kendisini her gün hesaba çekmesinin lüzumu gösterilerek hayatın sonuna vardığına onun edeceği değer konusunda bir kestirmede bulunmaya teşvik etmeliyiz” (Kant, 2013, ss.133-134).

Kant, çocuğun eğitim sürecinde din ile ilgili sorularına da tatmin edici cevap vermek gerektiğini söyler. Kant, kendisi ve dünya hakkında henüz bir şey bilmeyen birine ilahiyat öğretilemez, ödev hakkında bir bilgiye sahip olmadığından Tanrıya karşı olan vazifelerinin farkında değildir. Kant, çocuklar Tanrının ismini hiç duymamış onunla ilgili hiçbir şey işitmemiş olsalardı, onlara ilk olarak insanlığın hedefini, amacını öğretmek, yargılarını kesinleştirmek, tabiatın düzenini göstermek, evrenin varoluşuna dair bilgileri eklemek isterdim sonra Tanrıyı anlatırdım der.

Kant’a göre çocuklara öğretilecek şeylerin bir sırası olmalıdır. Toplumun mevcut durumu böyle bir yola izin vermez. Bu yüzden de çocuklara erken yaşta dini telkinler verilmelidir ve bu seçilen yol tabiatla uyum içerisinde olmalıdır. İlk olarak her şeyi tabiata atfetmeliyiz sonra da tabiatın varlığını, düzenini Tanrıya bağlamalıyız.

Kant, dini şu şekilde tanımlar: “Din, önemini bir kanun koyucuya borçlu olan içimizdeki yasadır. Tanrı bilgisine tatbik edilmiş ahlaktır” (Kant,2013, s.126). Kant’a göre din

ve ahlak birleştirilmelidir. Tanrıyı hoşnut etmenin tek yolu iyi bir insan olmaktır. Bir çocuğu din konusunda eğitirken içindeki yasadan başlanılmalıdır. Kant’a göre kötü huylu bir insan aşağılık biridir ve bu aşağılama doğuştandır ancak Tanrı ahlaksızlığı yasakladığı için ortaya çıkmaz. Kant, Tanrısal yasa ve tabiatın yasasını bir ve aynı görür. Bu yüzden de onun için din, ahlak alanına aittir (Kant, 2013, ss.126-127).

Kant, içimizdeki yasaya vicdan deriz ve vicdan eylemlerimizin bu yasaya tatbikidir. Vicdanı Tanrının temsilcisi olarak görmeseydik vicdanın kınamaları sonuç vermezdi. Kant’a göre ahlaki dürüstlük olmadan din hurafeden ibarettir. Çocuklar bütün dini düşünceleri kavrayamadıkları için onlara gerekli olduğu kadarıyla öğretilmelidir. Mesela çocukların dua kalıpları ezberlemeleri faydasızdır, Tanrıyı doğru şekilde anlatmak istiyorsak onun iradesine uygun hareket etmelerini sağlamalıyız. Kant “çocuk, Tanrıya hayatın efendisi olarak, insanları esirgeyen onları gözeten ve onların yargıcı olarak saygı duymasını öğrenmelidir” (Kant, 2013, s.128). Çocuklara aynı zamanda kötünün içinde iyiyi keşfetmeyi öğretmeliyiz. Mesela avcı hayvanlar ve böcekler temizlik ve düzen için örnektir, bunlar gibi kötü insanlarda yasayı takip edebilmek için bir uyarıdır.

Yani dua eden birini gören bir çocuğa kime ve ne için dua ettiğini öğretmeliyiz. Bu dini menfi olmalıdır, sayıca çok fazla olmamalıdır. Bununla birlikte çocuklara insanları dini bağlılıklarına göre değerlendirmemeleri gerektiğini de öğretmeliyiz (Kant, 2013, s.128).

Kant’ta üniversite kavramı.

Fakülte kavramı facile kökünden türetilmiştir ve “servet, güç, beceri” anlamlarına gelir. Kant, 1798’e kadar II. Friedrich’in çıkardığı yasa gereği din konusunda sessiz kalmıştır. II.Friedrich’in ölümünden sonra toplumda eleştiri özgürlüğü ortaya çıktığından ötürü Kant, üniversiteler ve devlet arasındaki çatışmaları ele aldığı *Fakültelerin Çatışması* adlı makaleyi yayımlamıştır. Kant’ın yaşadığı dönemde Prusya Devleti’nde üniversitelerde ayrımlar yapılmaktaydı. Fakülteler üst ve alt fakülteler olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Teoloji, hukuk ve tıp üst fakültedeyken, felsefe alt fakültededir. Felsefe fakültesi de Saf Akıl Bilgileri Bölümü ve Tarihsel Bilgi Bölümü olarak ikiye ayrılmıştır. Kant’a göre üniversite kurumu bir ideaya göre kurulmuştur.

Kant, *Fakültelerin Çatışması* adlı makalesinde akademisyenler hakkında sadece akademisyenlerin yargıda bulunabileceğini belirtmiştir. Kant’a göre gerek fakültelerin konumu gerekse de üniversitelerin yapısı gelişi güzel belirlenmemiştir, devlet eliyle yani yönetimin talimatlarıyla oluşturulmuştur. Kant, üniversitelerin alt ve üst fakülteler olarak ayrılması devlete göre şekillendirilmiştir ve üst fakülteler genelde devleti ilgilendirmektedir.

Üst fakülteler, eğitilmiş topluluğun yetiştirilmesini sağlar ve bu fakültelerin öğrettiği konular halkın üzerinde kalıcı etki oluşturacak araçlarla ilgilidir. Bu yüzden de devlet üst fakülteleri denetleme görevini üstlenme gereği duymuştur. Kant'a göre devletlerin amacı her zaman halkın üzerinde kalıcı güç oluşturmak ve kendi yönetimlerini kalıcı hale getirmektir. Bu amacı gerçekleştirmek içinde gerekli araçları seferber eder. Devlet daha en başından yönünü koşullu buyruklar ile tespit eder (Gözkan, 2005, s.3).

Meşru yönetimin yolunun, devletin çıkarlarına uygun olmalarında bulan üst fakültelerin dışında, bilimin çıkarlarına yönelik çalışmalar yapan alt fakülteler de vardır. Bunlardan biri de Felsefe Fakültesidir. Kant için üniversitelerde devletin buyruklarından bağımsız bir fakülte bulunmak zorundadır. Bu fakülte hiçbir güçten emir almadığı gibi, vereceği bir emir de olmamalıdır. Alt fakülte olarak nitelendirilen felsefe fakültesinin her şeyi değerlendirme özgürlüğü vardır ve hakikatle ilgilenmek zorundadır. Kant'a göre akıl yapısı gereği özgür olduğundan, başka bir gücün değil kendi yasalarını dinler. Kant, felsefe fakültesi üst fakültelerin devlete sağladığı yararı sağlayamadığından dolayı bir çatışma yaşanır. Bu çatışmanın nedeni ise üst fakülteler fayda ve çıkarı birinci sırada ele alırken yararlılık felsefe fakültesi için ikinci sıradadır, alt fakülteler eşitlik, özgürlük kavramlarını temele alırlar (Gözkan, 2005, s.4).

Kant'a göre üst fakülteler iş adamı, doktor, din adamı yetiştirirken alt fakülteler bilim adamı yetiştirmektedir. Kant üst fakülteler için şunları söyler;

Kutsal Kitap İlahiyatçıları kendi derslerini akıldan değil, Kutsal Kitap'tan hareketle çizerler; Hukuk Profesörü kendisinininkini doğal yasadan hareketle değil bir ülkenin kanunundan hareketle oluşturur; Tıp Profesörü ise halkın üzerinde uyguladığı sağaltım metodunu insan bedeninin fizyolojisinden değil tıbbi mevzuat üzerinden çizer. Bu fakültelerden herhangi biri, kendi öğretisini akıldan türetilen şeylerle karıştırmaya cüret ettiği anda hem bu öğretiler aracılığıyla emirlerini buyuran yönetimin otoritesine aykırı davranmış olur hem de yönetim tarafından korunan öğretiyi ışıltılı tüylerinden acımasızca soyan, bunu da eşitlik ve özgürlük temelinde ele alan felsefe fakültesinin alanına da tecavüz etmiş olur. Yüksek fakültelerin bundan dolayı, kendi dengi olmayan daha aşağı fakültelerin alanına girmemek ama aynı zamanda onlarla ilişkilerini de düzeyli bir mesafede tutmak konusunda çok büyük dikkat göstermeleri gerekmektedir. Yasalarının itibarı bu şekilde aklın esnekliğinden zarar görmemiş olur (Kant,2015b, s.91).

Peki neden devlet felsefeyi alt fakülte yaparken teoloji, hukuk ve tıp fakültesini üst fakülte yapmıştır? Kant'a göre devlet kendi istekleri çerçevesinde halkın mutluluğunu düzenlemek için ve bu düzenlemeyi gerçekleştirecek akademisyenler, uzamanlar, yöneticiler yetiştirmek için kendi çıkarlarına hizmet edecek teoloji, hukuk, tıp fakültelerini üst ancak aklın yönlendirmesinde olan felsefe fakültesini alt fakülte yapmıştır. Filozofa göre toplum da

kendi çıkarlarına ve mutluluğuna çok değer verir. Felsefe bu istekler dışında kalır ve bir tek aklın yönlendirmesine önem verir. Özgürlük ilkesine bağlı olarak hareket eder.

Kant, alt-üst sıralamasının çelişkili olduğunu ve buna itiraz edebilmek için de aklın itirazının olması gerektiğini savunur. Kant’a göre üst fakültelerin yönetici olduğu bilimler sisteminde üniversite sadece teknik bir birlik sağlarken felsefenin yönetici olduğu bilimler sisteminde üniversitede erekların rasyonel birliği sağlanabilir. Kant’a göre üniversite, aklın kamusal alanda özerk bilgilerin bütünlüğünü sağladığı bir kurumdur. Kant, üniversite kurumunda, öğrenci özerk yargılar ile konuyu anlamalıdır. Felsefe fakültesi de özgür olduğu için hükümetin değil de aklın buyruklarını kabul etmelidir. Kant, yarar için çaba harcamak yerine özgürlük ve mutluluk için çaba harcanmalıdır.

Kant’a göre kamusal aklın ve özgürlüğün somut hale geleceği kurum üniversitedir. Bu yüzden de üniversite kamusal aklın güvencesi sorumluluğunu almalıdır. Kant, alt ve üst fakülteler arasında çatışmaların meşru olması içinde ayrıca önerilerde bulunmuştur. Tüm fakültelerin öğretimlerini herkesin önünde özerk şekilde tartışmayı kabul etmesi gerekir. Üst fakülteler devlet tarafından ayrıcalıklı statüde olmamalıdır. Kant bu çatışmayı Fransız parlamentosundaki sağ kanat, sol kanat çatışmasına benzetir hükümetin buyruklarını ve halk tarafından desteğinin sürmesini sağlayan sağ kanadın (üst fakülteler) karşısında aklın ilke ve ereklarını savunan sol kanat (alt fakülte) gereklidir (Gözkan, 2005, s.5).

Kant’a göre devletler, din kurumları, sermaye sahipleri ya da işletmeciler eleştirel akıldan korkmamalıdır, tam tersi bünyelerinde bu tarz akıllı bireyler bulundurmak onların da yararınadır. Kant’ın üniversite kavramından yola çıkarak “universitas” idesine katkılarına bakacak olursak; “universitas” nicelik bildiren zihinsel kategorilerin sonucudur. Bu kavram çokluğun birliği olarak tanımlanabilir. “Nesne ve özne, bilim ve ahlakın değil aynı zamanda üniversite kurumunun da temel belirleyicisi olmuştur. Universitas kavramı ile universitas kurumu arasında zorunlu bir ilişki vardır. Söz gelimi satrançta atın hareketinin “L” olarak tanımlanması gibi bunlar arasındaki zorunluluk da doğal değil, uzlaşım sal sorumluluktur. Kurum olarak üniversite, “aklın kamusal kullanımının” baş kurumudur. Kant’a göre “bir kurumun üniversite olabilmesi için, barındırdığı bilimlerin kurucu ilkelerinin bilinmesi ve bir bütünlük oluşturacak şekilde ilişkilendirilmesi gerekir” ve filozof üniversitelerde hiyerarşik bir düzenin olması gerektiğini savunur (Bilgiç, 2011, s.162).

Kant’tan sonra üniversite ideası Fransız Devrimi ile yeniden yapılandırılmıştır. Üniversiteler devletlerin ihtiyaçları doğrultusunda değişime uğramıştır. Sanayi devrimi ile birlikte üniversiteler teknoloji ile daha ilişkili hale gelmiştir. Kant’ın üst fakülte ve alt fakülte hiyerarşisinin, felsefe fakültesinin lehine değiştirilmesi gerektiği yönündeki düşüncesi tam

tersine gerçekleşmiştir. Üst fakültelere mühendislik, işletme, iktisat gibi fakülteler eklenmiştir ve bu şekilde daha kuvvetli hale getirilmiştir. Jacques Derrida Kant'ın felsefe ve tıp fakülteleri arasındaki çatışmayı konu aldığı bölüme atıfta bulunarak şunları söyler:

Hani bir tel örgüyü ya da yol üzerindeki bir engeli veya derin bir çukuru geçerken adımlarımızı çok iyi ayarlamamız gerekir ya, eğer sağlaksak ve sağ bacağımızla adımımızı güvenli bir şekilde atmak istiyorsak, önce sol bacağımızı bir kaldıraç noktası (hypomochlium) gibi yerleştirmemiz gerekir ya, işte Kant, buna atıfta bulunuyor. Eğer sol bacağımızı atacağımız başlangıç noktasını iyi hesaplayamazsak, sağ bacağın hamlesi boşa gidebilecektir. Öyleyse sağlam ve doğru ilerleyebilmek için, sol ayağı dikkatle yerleştirmek ve daha sonra (gelecekte) atılacak tüm adımların sağlam zeminini her seferinde sol ayağın kaldıraç noktası üzerine kurmak yapmamız gereken şeydir (Gözkan,2005, s.10).

J. J. Rousseau' nun Kant'ın eğitim anlayışına etkisi.

Cassirer, Kant'ın eğitim anlayışını incelerken Kant'ın “Eğitim Üzerine” adlı eserinin Rousseau'nun “Emil, Eğitim Üzerine” adlı eserinden ciddi oranda etkilendiğini tespit etmiştir. Kant'ın öğrencisi Herder'in şu sözlerinde de Rousseau'dan etkilendiğini görebiliriz

Öğretmenim olan bu filozofu tanımak bana mutluluk vermiştir. Öyle inanıyorum ki, gençlik yıllarında da saçlarına akların en çok doluştuğu yaşlılık yıllarında da kendisine hep eşlik eden neşeli bir gençlik tazeliğine sahipti. Onun düşünceler inşa eden alını, gölgesiz bir kişilik saydamlığının ve dostluğun yansıdığı yerd. Dudaklarından derin düşüncelerle dolu sözler dökülürdü. Bu sözler latife, hiciv doluydu ve onun öğretici dersleri daima sonradan sohbet konusu olurdu. O, Leibniz, Wolff, Baumgarten, Hume'u aynı canlılıkla tartışır ve Kepler, Newton gibi fizikçilerin buldukları doğa yasalarını ele alırdı. Bunun yanında o zamanlar yayınlanmış olan Rousseau'nun kitaplarını, “Emile ve Heloise” ele alıp işlerdi. O tüm bunları doğanın keşfi bakımından değerlendirir ve sağlam bir doğa bilgisi ve insanın ahlaksal değeri açısından bunların ne ifade ettiklerine değinirdi (Cassirer, 1996, s.96).

Kant Rousseau'nun aksine çok disiplinli ve düzenli bir hayat sürmüştür. Russell'in belirttiğine göre Kant, kapılarının önünden geçerken birçok kişi saatlerini ayarlarmış. Kant her zaman yaptığı öğlen yürüyüşünü ilk defa terk edip Rousseau'nun “Emile” kitabını okumuştur. Bu benzerliğin en belirgin delili “Eğitim Üzerine” adlı kitabının fiziksel eğitim bölümünde görülür. Rousseau'nun düşünceleri Kant için önem arz etmektedir. Bunun en canlı örneği de eğitimle ilgili derslerinde Rousseau'dan doğrudan alıntı yapmasıdır (Cassirer, 1996, s.90).

Kant, Rousseau kadar detaylı ve bütünsel bir eğitim anlayışı ortaya koymamıştır. Hatta Kant'ın eğitimle ilgili ortaya attığı tezler genel ahlak felsefesi ile çakışır. Kant, sonraki dönemlerde ahlak felsefesini tam anlamıyla kesinleştirip Rousseau'nun görüşlerinden uzaklaşmıştır. Rousseau ve Kant eğitim anlayışlarının çok fazla ortak noktası bulunmaktadır. Her iki filozof da insanın başlangıçta saf, temiz olduğunu ve eğitimin insan için gerekli bilgiyi

eğitim ile sağlar. Kant da Rousseau gibi insan doğasının başlangıçta saf ve temiz olduğunu bu yüzden de eğitime ihtiyaç duyduğunu savunur. Kant’a göre insanın doğal yetenekleri kendi çabasıyla geliştirilmelidir çünkü insanın içine bu amaç için herhangi bir içgüdü yerleştirilmemiştir. Kant, insan, bakım ve eğitime ihtiyaç duyar, bir nesil bir sonrakini eğitir.

Kant’a göre insanoğlunun en zor sanatı eğitim ve yöntemdir. Kant insanı diğer canlılardan ayırır. Hayvanlar içgüdülere sahiptir ve bununla yaşamını sürdürür ancak bu durum insan için söz konusu değildir. Hayvanlar içgüdülerine insanlarda akıllarına göre hareket ettiğinden insan, hayvana göre daha fazla bakıma ve korumaya muhtaçtır. İnsan yaşamını devam ettirebilmek için akla ihtiyaç duyduğundan doğuştan getirdiği yetenekleri eğitim ile geliştirmek zorundadır. Bu düşüncelerle de Kant ve Rousseau’nun insanın eğitime muhtaç varlık olduğunu, bunun da bir süreci gerektirdiği noktasında benzer görüşlere sahip olduğunu görürüz. Rousseau’ya göre de insan doğduğunda temizdi ancak toplumsal yapı ve kurumlar (özellikle eğitim) insanın doğallığını ve ahlakını bozar. Toplumsal sistemlerin ve davranış biçimlerinin çocuğa dikte ettirilmesi onun özgür ve doğal gelişimini engellemek demektir. Oysa eğitim bunu amaçlamamaktadır. Kant, Rousseau’dan etkilenecek insanın doğasında kötülük olmadığı görüşünü benimsemiştir. İnsanın içindeki iyiliği açığa çıkaracak faktör eğitimidir (Kolay, 2015, ss.73-74).

Rousseau için eğitim çok da gerekli değildir çünkü ona göre insan doğaya uygun yaşadığı sürece eğitime ihtiyaç duymaz. Rousseau bu yüzden büyük şehirlerde verilen eğitimin fitrata aykırı olduğunu savunur. Çocukların böyle bir ortamdan uzaklaştırılması gerektiğini savunduğundan kızını şehirden uzaklaştırıp doğal köy hayatında yetiştirmiştir. Kant da her ne kadar Rousseau kadar kesin e net olmasa da insan doğasına vurgu yapar. O Rousseau gibi zamanının eğitim anlayışını reddetmez. Sadece sistemde köklü değişiklikler yapılması gerektiğini vurgular.

Kant AMT eserinde fiziksel eğitimden söz eder. Fiziksel eğitim, doğal yasaların hâkim olduğu alanda beslenme ve büyümeden zihinsel gelişime kadar olan insanın fiziksel yapısıyla ilgili süreçtir. Kant’ a göre fiziksel eğitim “negatif” bir özellik taşır çünkü bu eğitim bebeklik ve çocukluk aşamasında geçerlidir. Kant’ta Rousseau gibi eğitimin ilk aşamasında doğanın verdiklerine aşırı müdahalede bulunulmaması gerektiğini savunur. Her iki filozof da on iki yaşına kadar yani kişiliğin oluştuğu dönemde, çocukların yönlendirilmemesi ve ahlaki bir eğitim verilmemesi gerektiğini savunur.

Rousseau, insanların tüm gereksinimlerini tek başına karşılama imkânına sahip olduklarını savunur. Doğal durumda insanlar arasında özel mülkiyet, eşitsizlik ve adaletsizlik sorunu söz konusu değildir.

Toplumsal koşulların farklılaşmasıyla, modern yaşam, teknolojik ilerlemeler ve kültürel etkinlikler gibi değişmelerle insanlık kültürü doğasından uzaklaşmış. Duyguların ve değerlerin akla göre şekillenmesiyle insanlık mutsuzluğa sürüklenmiş, tüm bunlar eşitsizlik ve adaletsizliğe zemin oluşturmuştur. Bu bağlamda özgürlük sorununu merkeze alan Rousseau, özgürlüğü sağlamak için toplumsal bir sözleşmeye ihtiyaç duymuştur. Rousseau'ya göre, bu sözleşmeyle birlikte, insanlar arasında bir uyum olacak böylece eski doğal durumundaki gibi özgürlük ve eşitlik sağlanmış olacaktır. Toplumsal sözleşme, doğal özgürlüğün ortadan kaldırılması değil, geneli kuşatan bir özgürlük anlayışının ortaya çıkması demektir. Aslında Rousseau, doğal yaşama dönüşün olanaksız olduğunu bilmektedir. Ona göre, insanın yapacağı şey bencilliğe değil, eşitlik ve özgürlüğe dayalı bir toplumsal sözleşme zemininde erdemli bir yaşama ulaşmak suretiyle doğal mutluluk yerine bir ahlâkî mutluluk gerçekleştirmektir (Kolay,2015, s.76).

Kant'ın Rousseau'dan çıkarsadığı prensiplerden biri de ölçülülüktür. Rousseau'nun ölçülülük prensibinin iki anlamı vardır. Birinci anlamı, öğretmen öğrenciye davranışının ölçülü olması, ikinci anlamı ise çocuğun eylemlerinin yaşı ile uyumlu olmasıdır. Rousseau'nun ölçülülük anlayışının her iki boyutunun yansımalarını da Kant'ın eğitim anlayışında görmekteyiz. Kant'a göre çocuğa aşırı ilgi ve hoşgörü göstermek çocuğun karakterini bozarken onların isteklerine sürekli karşı çıkmak da yanlış bir eğitim stratejisidir. Kant'ta Rousseau gibi çocukla kurulan ilişkide dengeli olmaya vurgu yapmıştır. İkinci anlamda ölçülülük kavramına bakıldığında da Kant üzerinde Rousseau etkisine şahit olmaktadır. Kant'a göre eğitim çocuğun yaşı ile orantılı olmalıdır. Kant, önemli olan çocuğun iyi bir doğaya sahip olmasıdır, bir yetişkin gibi akıllı olması değil. Bu konuda Rousseau ise şunları söyler:

Doğa çocukların büyüyip adam olmadan önce onların çocuk olmalarını istiyor. Bu düzeni bozmaya kalkarsak ne olgunluğu ne de tadı olan ve çürümekte gecikmeyecek turfanda sebzeler üretiriz: Genç bilginlere ve yaşlı çocuklara sahip oluruz. Çocukların kendilerine özgü görme, düşünme ve hissetme biçimleri vardır, bunların yerine kendimizinkini koymak istemekten daha akılsızca bir şey olamaz ve ben çocuğun on yaşındayken düşünme yetisine sahip olmaksansa, beş kadem boyunda olmasını yeğlerim (Rousseau, 2011, s.88).

Burada doğaya uygun olması gereken eğitimin aynı zamanda ölçülülüğü de gerekli kıldığını görmekteyiz. Aynı şekilde Kant'ta çocuğun yaşına uygun ölçülü eğitimin gerekliliğini doğacılıkta bulmaktadır. Rousseau'nun eğitim anlayışına göre deneyimleme yoluyla öğrenme, öğretmenin anlatması ya da kitaptan öğrenmeden daha üstündür. Kant Rousseau kadar kesin hatlarıyla ortaya koymamış olsa da çocuğun öz deneyiminin önemine vurgu yapar. Söz gelimi Kant, eğitimde kullanılan suni araçların gereksiz olduğunu savunur. Eğitimde ne kadar az araç kullanırsak çocuğa o kadar fazla kendi deneyimiyle öğrenme fırsatı sağlamış oluruz. Daha önce belirttiğimiz gibi Kant, çocuğun kendi kendine yazı yazmayı dahi öğrenebileceğini savunmuştur. Kant'a göre çocuk kendi deneyimiyle öğrenme sağlarsa daha

kalıcı olur (Kant, 2013, s.26). Kant'ın da Rousseau gibi öz deneyimi savunduğunu çıkarsayabiliriz.

Rousseau'ya göre çocukların kendi iradeleri ile eylemde bulunmasına izin verilmelidir. Eğitim, öğretme ve kurallar dikte etmekten ziyade yol göstermelidir. Rousseau'ya göre eğitimin asıl amacı, insanların kendini tanıması, hayatı yaşaması ve mutlu olmasıdır. Rousseau, çocuk kendi başına düşünmeyi öğrenmelidir bu yüzden de her türlü otorite gösterimlerinden uzak durulmalıdır. Çocuk kendi aklını kullanmayı öğrenmelidir. Bu durum Kant için de aynıdır. Hatta Aydınlanmanın parolası olan “sapare aude!” (Aklını kullanma cesaretini göster!) önermesi bunun kanıtıdır. Rousseau'ya göre insan aklı sayesinde görevlerini yerine getirme kabiliyetine sahiptir. Neyin iyi neyin kötü olduğunu bize gösteren tek ölçüt akıldır. Rousseau'ya göre ahlakilik aklın gelişiminden sonra olgunlaşır ve açığa çıkar. Bireyin ahlaki eğitimi insanın o andaki durumuna göre düzenlendikten sonra toplumla ilişkilendirilmelidir. Rousseau'ya göre ahlaki eğitim meslek, iş, alet kullanımı gibi birçok eğitimden sonra verilmelidir (Kılıç, 2014, s.44).

Kant'ın Rousseau'dan etkilenmesi, felsefi düşüncesinin temelini doğa felsefesi ve varlık metafiziğine değil, ahlak alanına yönlendirmesine zemin hazırlamıştır. Kant'a göre disiplin çocuğa erken yaşlarda oyun içinde verilmelidir. Kant, tekrar edilen davranışların alışkanlıklara, alışkanlıkların da karaktere dönüşeceğini savunur. Böylelikle sonradan kötü alışkanlıklar kazanması engellenmiş olur. Kant'a göre gençlik dönemlerinde her istediğini yapmasına izin verilen kişi hayatı boyunca kanun tanımazlığı alışkanlık haline getirir. Kant, için disiplin, bilgiden daha önemlidir. Bilgi eksikliği zaman içinde giderilebilir ancak kötü karakterin giderilmesi zordur. Kant, çocuğa eğitimde disiplinin zamanında verilmesi gerektiğini belirten düşünceleriyle Rousseau'dan ayrılır. Kant, zamanla Rousseau'nun fikirlerinden uzaklaşmıştır. Eğitimin konusu kişiyi belli toplumlara göre yetiştirmek değildir, evrensel bir kimliğe göre yetiştirmektir. Burada eğitimcilere büyük bir görev düşüyor, eğitimci insanlığa layık bir ideale sahip olmalı ve çocuğu bu ideale göre eğitmelidir (Kolay, 2015, s.80).

Kant ve Rousseau'nun hümanizm anlayışı incelenecek olursa, Rousseau hümanist eğitim anlayışını insan doğasının doğuştan iyi olduğu fikrine dayandırır. Empati ve acıma duygusu hümanist eğitimin temel amaçlarındandır. Kant'ta Rousseau'nun hümanizm anlayışına paralel olan düşünceler ortaya koymuştur. Kant'ta hümanizm, insan doğasında var olan iyilik kapasitesinin eğitim yoluyla geliştirilmesine dayanır. Kant'a göre insan doğuştan ne iyidir ne de kötüdür eğitim insanın içinde bulunan iyiliğe yönelme kapasitesini geliştirir. Kant'ın hümanizmi, kozmopolitinizim fikri ile harmanlanmıştır. Kant'a göre çocukların

kendileri ya da ülkeleri ile ilgili olmasa da dünyanın ilerlemesi konusunda heyecan duymaları gerekir (Kant, 2013, s.55). Kant'ta Rousseau gibi bencillik, çıkar duyguları yerine duyarlılık ve bağlılık duygularının aşılması gerektiğini savunur.

Rousseau'nun eğitim felsefesinin önemli kavramlarından biri de özgürlüktür. Ona göre çocuk kuvvetli bir bedene sahip olmalıdır ancak onun esiri olmadan bağımsız hareket etmeyi öğrenmelidir. İnsan toplum aracılığıyla diğer insanlara bağlıdır ve bu bağlılık bireye görev ve sorumluluk yükler. Özgürlük, bu yüklerden insanı kurtarabilir. Bu yüzden de çocuk yaptığı her eylemde kendi özgürlüğünün farkında olmalı, farkında değilse eğitici tarafından uyarılmalı. Bu özgürlük sınırsız değildir, toplumsal baskıyla uyum içerisinde olmalıdır. Her iki filozofta eğitimin özgürleştirici işlevine vurgu yapmıştır. Kant'a göre özgürlük, yasalara ve ilkelere dayanmalıdır. Buradaki amaç ise, ahlaki anlamda iyi eylemlerde bulunan insanlar yetiştirmektir. Kant'a göre eğer insanın doğası belli yasalara ve ilkelere göre eğitilirse, insanın kötülük yapmasının önüne geçilebilir. Rousseau Kant'tan farklı olarak insanın doğuştan iyi olduğuna inanır ve çocuğun başkalarına zarar vermediği sürece eylemlerine müdahalede bulunulmaması gerektiğini savunur. Rousseau'ya göre çocuk eylemlerinde özgür bırakılırsa sezgisel olarak kötülük yapmayacaktır. Kant, Rousseau gibi düşünmez ona göre toplum toptan kötü olamaz. Rousseau iyi bir eğitimin ancak toplumdan uzaklaşmakla mümkün olduğunu söyler. Kant ise onunla aynı fikirde değildir. Ona göre ahlakilik ancak toplum içerisinde ortaya çıkabilir, tek başına yaşayan toplumdan soyutlanmış bir insan için evrensel ahlak yasasının bir anlamı yoktur (Rousseau, 2011, s.357).

Her iki filozofa göre de eğitimin nihai amacı özerk bireyler yetiştirmektir. Rousseau'ya göre “otonomi, bireyin kendi aklının yol göstericiliğinde, dışsal faktörlerin etkisinde kalmadan ve hırs, tutku gibi duyguların esiri olmadan yaşamını yönlendirmesidir” (Rousseau, 2011, s.351). Kant, AMT'de özerk bir bireyin eylemlerinin doğal eğilimleri tarafından yönlendirilmediğini, evrensel yasa olabilecek maksimler tarafından yönlendirildiğini savunur. Kant'a göre eğitimin amacı çocuklara evrensel ahlak yasasını anlatmaktır. Aynı zamanda içlerindeki otonomi potansiyelini açığa çıkarmalarının önünü açmaktır. Kant'a göre birey, ancak ödev ve yasa kavramlarının farkına vardığı zaman ahlaki bir birey olabilir. Bu yüzden eğitim, öğrencilere doğru prensipler aşılamaı hedeflemelidir. Kant'a göre öğrencilerin otonomi kapasitelerinin geliştirilmesinde öğretmenler önemli rol oynar. Kant, *Eğitim Üzerine* eserinde de belirttiği üzere Sokratesçi bir metot benimsemektedir. Ona göre öğretmenin amacı, öğrencilerde var olan ahlaki ve rasyonel bilgileri açığa çıkarmaktır, onlara bilgi sunmak ya da dayatmak amaçları arasında olmamalıdır. Kant'ın eğitim anlayışı, Rousseau'ya paralel olarak çocukları özerk bireyler

olarak yetiştirmeyi hedefler. Rousseau'nun eğitim felsefesinin temelinde de özerk bireyler yetiştirmek vardır (Badamchi, 2016, ss.174-176).

Rousseau ve onu takip eden düşünürler öğrenci merkezli ve demokratik bir eğitim anlayışını benimsemişlerdir. Öğrenci yaparak ve yaşayarak öğrenmelidir yani öğrenme kişinin ilgi ve yeteneğine göre seçilmelidir. Öğretmen bilgi aktaran, ezberleten olmamalıdır, çünkü insan öğrenmeye hazır olduğunda öğrenir. Rousseau'nun bu düşünceleri günümüz eğitim sistemindeki ilerlemeci ve yapılandırmacı yaklaşma öncülük etmiştir. Kant'ta bireyin bilgi edinmede pasif olmaması gerektiğini, bilgiyi geçmiş bilgileriyle ilişkilendirdiğini savunur. Kant, ahlak felsefesindeki temel ilke ve değerleri eğitim alanına taşıyarak, ahlak eğitiminin çocuğa uyması gereken kuralları baskıya dayalı olarak değil, anlamaya dayalı olarak öğretilmesi gerektiğini savunur (Kolay, 2015, ss.84-85).

Kant ve Rousseau arasındaki ilişki her zaman olumlu anlamda olmamıştır. Kant bazı konularda Rousseau'nun eğitim anlayışına eleştiriler getirmiştir. Mesela Kant eğitimin temelini akıl ile toplum olarak görürken Rousseau akıl ile doğa olarak görmüştür. Rousseau bu yüzden insanı toplumdan soyutlayarak insanın içinde gizil halde bulunan akli açığa çıkarmak istemektedir. Kant bunu eleştirir çünkü ona göre yeni doğmuş bir bebek hayvandan farklı değildir, toplumdan izole edilerek hakiki eğitim verilemez.

Kant ve Rousseau'nun eğitim anlayışları ayrı ayrı incelendiğinde Kant'ın Rousseau'dan yüksek oranda etkilendiğini görebiliriz. Bu etkilenim Kant'ın kendine özgü düşünceleri olmadığı anlamına gelmez. Böyle bir düşünce filozofa haksızlık olur ki zaten Kant eğitim anlayışını özellikle bir eser ortaya koyarak sunmamıştır. Derslerinin toplamı sonucu ortaya çıkan “Eğitim Üzerine” eseri filozofun üzerine düşündüğü ve anlamlandırarak ortaya koyduğu bir eser değildir. Öğrencilerinin söylemlerinden de yola çıkarak Kant'ın eğitim felsefesi ile ilgili derslerinde Rousseau, Russell, Hume, Baumgarten vb. filozoflardan doğrudan alıntılar yaptığını söyleyebiliriz. Kant nereye kadar Rousseau'dan doğrudan etkillenmiştir? Sorusunu inceleyecek olursak, doğacılık, deneyimleme, yoluyla öğrenme, ölçülülük gibi kavramlarda doğrudan bir etkilenim söz konusu iken otonomi ve hümanizm prensipleri Kant'ın ahlak felsefesinin temel prensiplerinden olduğundan onun evrenselci ahlak anlayışının birer ürünüdürler. Kant, ahlak felsefesini eğitim anlayışına transfer ettiği için, özgün ve tutarlı bir eğitim anlayışı ortaya koymuştur. Kant'ın eğitim felsefesinin şekillenmesinde Aydınlanma düşüncesinin de oldukça etkisi vardır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, etik tarihinde önemli bir yere sahip olan hatta etik denilince ilk akla gelen Kant'ın ahlak anlayışının eğitim anlayışına ne kadar etki ettiği çözümlenmeye çalışılmıştır. Kant etik filozofu olarak bilindiğinden eğitimle ilgili görüşleri pek bilinmemektedir. Etik tarihi açısından bu kadar önemli olan bir filozofun elbette ki eğitimle ilgili parlak düşünceleri olacaktır. Dönemin filozoflarının özellikle de Rousseau'nun eğitimle ilgili görüşleri belki de Kant'ın düşüncelerinin gölgede kalmasına neden olmuştur. Bu yüzden bu çalışmada Kant'ın ahlak anlayışı bağlamında eğitim anlayışı incelenmiş ve Kant'ın eğitimle ilgili özgün fikirleri gün yüzüne çıkarılmıştır.

Kant, bireyin ahlaki açıdan karar vermesi gerektiğinde zihnini her türlü unsurdan arındırması gerektiğini savunur. Kant'tan önceki filozoflara bakılacak olursa, ahlakla ilgili düşüncelerini ortaya koyarken “mutluluk” kelimesini temele aldıkları görülecektir. Kant, mutluluk kelimesinin herkes tarafından farklı algılandığını bu yüzden de bu kelimenin temel teşkil etmesini doğru bulmaz. Kant bilgi anlayışında, bilginin oluşumu hususunda zihnin kategorilerini ve formlarını ele almıştır. Bilgi alanında ortaya koyduğu bu düşünceyi aynı zamanda ahlak alanına da uyarlama çalışmıştır.

Kant, ahlakla ilgili düşüncelerini “*Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi*” adlı eserinde tüm detaylarıyla ortaya koymuştur sonraki dönemde ele aldığı “*Pratik Aklın Kritiği*” adlı eseri ise Kant ahlakının temel düşüncelerini ortaya koyar. İşte Kant, bu eserin yayımlanmasından sonra çağını etkilemiş ve Kantçılık akımının çıkmasını sağlamıştır. Kant'ın ahlak felsefesi iki ana döneme ayrılır. Eleştiri öncesi ve eleştiri sonrası dönem. Kant, eleştiri öncesi dönemde ahlak sorunlarından ziyade doğa bilimleriyle ilgilenmiştir. Bu dönemde yazdığı yazılarında ahlaksal yaşamın, aklın ilkelerine dayanması gerektiğini savunmuştur. Eleştiri sonrası dönemde ele aldığı yazılarında ahlakı akıldan bağımsız değerlendirir.

Kant, iyi ve yasa kavramlarını ahlak felsefesinin merkezine koyar. İyi istenç, ödev, ahlak yasası, özgürlük vs. Kant'ın ahlak felsefesini oluşturan öğelerdir. Kant'a göre iyi istenç, kendi başına iyi olan, koşulsuz değeri olan bir şeydir. Heyecan, kendine hâkim olma, soğukkanlılık gibi özellikler iyi istencin ilkelerine uymazsa aşırı derecede kötü olabilirler. Kant, iki çeşit iyiden söz eder. Bunların ilki amaca ulaşmada araç olarak kullanılan iyidir, yani faydalı olan ile açıklanabilir. Bu iyinin değeri de faydasından kaynaklanır. İkincisi ise

değerini kendi içinde barındıran iyidir. Kant’a göre bir eylemin kendi başına iyi olması için ödevden gelmesi gerekir. Kant, insan eylemlerini ödevde uygun yapılan, ödevden dolayı yapılan, ödevde aykırı yapılan olarak ayırır. Kant’a göre her ne kadar yararlı olsa bile, ödevde aykırı olan eylemleri bir kenara bırakır. Onun için değerli olan ödevde uygun eylemlerdir. Daha önce ele aldığımız “bakkal” metaforunda da doğrudan doğruya ödevde uygun eylemleri ayrımının ne kadar zor olduğunu ortaya koymuştu. Filozof ödevi, yasaya saygı gereği yapılan bir eylem olarak nitelendirir. Bu eylemler yasaya uygun olarak doğru olduğu için isteniyorsa iyidir.

Peki Kant ahlakı günümüze nasıl yansıtmıştır? Kant etiğinin günümüze etkisini ele alabilmek için yeniden çözümlenmesi gerekiyor. Kant etiği her durumda doğru değerlendirmeyi yapmayı sağlayamasa da bizlere bir ölçüt sunmaktadır. Şüphesiz ki, insanlar yaptıkları eylemleriyle var olurlar günümüzde de karşılaştığımız sorunların daha da karmaşık hale gelmesinin nedeni, insan eliyle yapılan davranışların özünde bencillik duygularını ve çıkar ilişkilerini barındırıyor olmasıdır. Kant’ın sözünü ettiği, bir eylemin ahlaki değerinin onun ulaştığı sonuçta değil taşıdığı niyette saklı olması düşüncesi bugünkü sorunlar karşısında ahlaki tavrın nasıl bir gelecek gösterebileceği konusunda bizlere ışık tutuyor.

İki yüz yıl önce Kant’ın dile getirdiği gibi, bir eylemin ahlaksal değeri, sonucunda değil, eylemin arkasındaki düşünüşte olmalıdır. Kant’ın yüzyıllar öncesinden günümüze taşıdığı ahlak yasası koşullu bir yargıdan değil aksine pratik buyruğa uygun bir biçimde eylemde bulunuyorsak, yaptıklarımızın bir değeri olacaktır anlamını içermektedir. Bu da bir insanın neyi yapması gerektiğinden çok, neyi isteyerek, nasıl eylemde bulunması gerektiğini ifade eder.

Kant, zihnimizin bir köşesinde yasalara uymamız gerektiğini biliriz sıradan bir insan sadece ahlak yasasına dair bilince sahip değildir aynı zamanda iyi istenç, ödev bilinci, duygusunda da sahiptir. Ayrıca Kant’a göre en geride kalmış insan dahi içgüdüsel olarak ahlak bilincine sahiptir. Bunu için bir eğitim gerekmez, en eğitimsiz insan dahi neyin iyi neyin kötü olduğunun ayrımını yapabilir. Sanırım buradan da Sokrates’in “hiç kimse bilerek, isteyerek kötülük yapmaz, kötülük bilginin eksikliğinden ileri gelir” tezine karşı çıktığını söylersek yanlışla düşmüş olmayız. Kant’ın ahlak yasası saf akıldan türetilmiştir, deneyimden değil.

Kant’a göre kişi eğitim sayesinde topluma uyum sağlamayı öğrenir. Kant için eğitimin nihai amacı ahlak yasasına bağlı bir “ahlakileşme” ve “insanileşme” gerçekleştirmektir. İnsanlar neden eylemlerinden sorumludur? Kant’a göre insanların zihinlerinde “ahlak yasası” yani ahlak bilinci vardır. Bundan dolayı da eylemlerinde sorumludur, aynı şeyi devletler için

de yapmış ve böylelikle toplum eğitiminin temellerini atmıştır. Kant'a göre insanın "ahlakileşmesi" için eğitim gereklidir. İnsanlar, ahlak yasasına göre (ödev bilinciyle) eylemlerde bulunmaya, ahlaki açıdan özerk bir kişilik geliştirmeye özen göstermelidir. Çocuklarda erken yaşlarda ödev ve disiplin bilinci oluşturulmalıdır. Çocuklarda ahlaki kişilik oluşturabilmek için çocukların yerine getirmek zorunda oldukları ödevler örneklerle sunulmalıdır. Kant'a göre insanın doğal eğilimlerine uymaması için düzen ve disipline ihtiyaç vardır. "Disiplin insanın içinde var olan vahşiliği ortadan kaldırır. Ona yasaların gücünü hissettirir." Ayrıca Kant, uzun süre tekrar eden davranışların alışkanlığa dönüştüğünü düşündüğünden disiplinin çocuklara erken yaşlarda verilmesi gerektiğini savunur. Kant'a göre bilgi eksikliği hayatın herhangi bir evresinde giderilebilir ancak disiplinsizlikten kaynaklanan ve zamanla karaktere dönüşen alışkanlıklar telafi edilemez.

Kant'ın "insan, eğitilmesi gereken tek canlıdır" sözünden yola çıkılacak olursak, Kant'a göre hayvanlar içgüdüleri sayesinde herhangi bir eğitime ihtiyaç duymadan hayatlarını sürdürebilirler. Bebekler doğum anından itibaren bakıma, korunmaya muhtaçtırlar, kendi başlarına ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olmadıklarından eğitilmeleri gerekir. Eğitimle birlikte doğuştan getirilen yetenekler en üst düzeye ulaştırılabilir. Ona göre "insanın insan oluşu ancak eğitim sayesinde, eğitim ne yapabildiyse insan işte ancak odur". Kant'a göre eğitim bilgilendirmeyi ve kültürlenmeyi de sağladığında, çocuğun yeterlilik düzeyi artacaktır. Kant, çocuğun ancak eğitim ile ölçülü ve uygar bir birey haline gelebileceğini savunur.

Peki, Kant'a göre beslenme ve bakım nasıl olmalıdır? Kant, beslenme konusunda en önemli besinin anne sütü olduğunu savunur. Anne sütünün sağlıklı olduğunu dair safsatalara da inanmaz. Ona göre "tabiat boş olan hiçbir şeyi yaratmaz." Bakım konusunda ise kundaklama, beşiğe koyma gibi çocuğun doğal eğilimlerini engelleyen yöntemlere karşı çıkar. Ona göre çocuğun sarıp sarmalanmaya yani kundaklanmaya ihtiyacı yoktur. Ayrıca Kant, çocuğa tabiatın kendisinin verdiklerini kullanmayı öğretmeyi yanlış bulur. Söz gelimi yürümesi için kullanılan suni araçlar ona yarar değil zarar sağlar. Çocuğun doğasında yürüme eğilimi, var olan bir şeydir ve suni araçlar olmadan da çocuk bunu kendi başına yapabilir.

Kant, Rousseau gibi insanın doğuştan saf ve temiz olduğunu düşünür. Ona göre de insanın doğasında kötülük bulunmaz, kötülüğün tek sebebi insan doğasının iyi eğitilmemesidir. İnsanda sadece iyinin tohumları vardır. Rousseau'ya göre doğduğunda saf ve temiz olan insanın ahlakı, toplumsal yapı ve diğer kurumlar yüzünden bozulmuştur. Bu yüzden de Rousseau, insanın toplumdan (büyük şehirlerden) uzak eğitilmesi, toplumdan soyutlanması gerektiğini savunur. Peki, bu durum Kant için de geçerli midir? Toplumdan soyutlanma kültürleşmeyi engellemez mi? Kant, insanın doğasının saf ve temiz olduğunu

inansa da o, insanları başkalarıyla kurulan ilişkiler olmadan eğitmenin mümkün olmadığına inanır. Ona göre yeni doğmuş bir bebek hayvandan farklı değildir, toplumdan soyutlanarak hakiki eğitim verilemez. Rousseau eğitimin temelini akıl ile doğa olarak görür insanın içinde gizil halde bulunan akılı açığa çıkarmak ister. Kant ise eğitimin temelini akıl ile toplum olarak görür. Kant'ın ahlak felsefesine ilişkin görüşleri netleştikçe Rousseau'nun düşüncelerinden uzaklaşır. Sonrasında “insan doğal olarak iyi midir, kötü müdür?” sorusuna insan ne iyidir ne de kötüdür ancak ahlak bilincine ulaştığı zaman ahlaklı bir varlık olur cevabını verir.

18. yüzyılda yaşamış olan Kant, davranışçı eğitim anlayışına mı sahipti? Kant'ın eğitimle ilgili görüşleri incelendiğinde yapılandırmacı eğitim görüşüne sahip olduğu görülecektir. Yapılandırmacılık her ne kadar son yıllarda popüler olsa da yeni bir fikir olarak kabul edilmemektedir. Yapılandırmacı eğitim, Sokrates, Platon, Aristoteles'in çalışmalarına kadar dayanmaktadır. Rousseau'nun *Emil* kitabı yapılandırmacılığın temelini oluşturmaktadır. Kant'ın *Saf Akılın Eleştirisi* adlı kitabındaki düşüncenin bağımsız olması gerçekliği Newton psikolojisine ters düşmektedir. Kant, zihnin öğrenme etkinliği sırasında kendini gerçekleştirdiğini savunmuştur. Bu nedenle Kant günümüz eğitimcileri tarafından yapılandırmacı olarak görülmektedir. Kant, fiziksel dünya hakkındaki bilgilerin bireyin kendi bilişsel örgütlemesinin sonucu olduğunu savunmuştur. Bu yüzden de Kant ve Piaget modern yapılandırmacılığın ataları olarak kabul edilmektedir. Yapılandırmacılık gözlem ve deneye dayanan pozitivist geleneği reddeder. Yapılandırmacılıkta bilgi ve öğrenme Kant'ın savunduğu gibi özneler arası algılanmaktadır.

Davranışçılık ve bilgiyi işleme kuramı savunucuları, bilginin bireyden bağımsız ve nesnel bir gerçekliğe sahip olduğunu kabul etmektedirler. Kısacası Kant eğitimi davranışçılıktan yapılandırmacılığa geçişte temel teşkil etmektedir. Bu süreçte bireyler tarihsel ve kültürel olarak bilginin şekillendiğini kabul etmektedir.

Peki, Kant eğitimciler için neler söylüyor? Kant'a göre eğitim, zor ve zahmetli bir iştir. Bundan dolayı da eğitimciliği kutsal bir iş olarak nitelendiriyor. Eğitimcide disiplin ve öğretim eksikliği olmamalıdır, tabi kişinin kusursuz olması beklenemez. Dürüst, güvenilir, hatalarını örtbas etmeyen bir kişiliğe sahip olmalıdır. Kant'a göre eğitim geçmişe dayalı kültür değerlerine göre yapılmamalıdır. “Çocuklar mevcut duruma göre değil, insanlık ideeline adapte olacak şekilde eğitilmelidir.” Eğitimciler de bu duruma uygun zemini hazırlayarak çocukları eğitmelidir. Kant'ın eğitimcinin rol ve sorumluluklarını belirlemesi ve öğrencilerin sorumluluklarını yeniden şekillendirmesi yapılandırmacı eğitim görüşüne sahip olduğunu göstermektedir.

Öneriler

- İnsan kişiliğine hiçbir zaman araç olarak değil amaç olarak bakılmalıdır.
- Hem yasa koyucu olunmalı hem de yasalara uyan bir vatandaş gibi davranılmalı.
- Hafıza ile birlikte anlayış gücü de eğitilmelidir.
- Zihnin hem fiziki hem de ahlaki melekeleri eğitilmelidir.
- Anlama gücünün aşağı yetileri de geliştirilmelidir.
- Çocuklar, kavrayış gücünü aşan şeyler hakkında akıl yürütmeye teşvik edilmemelidir.
- Çocuklar, bir işi isteklerine uygun olduğu için değil, gerçekleştirmekle vazifelerini yerine getirecekleri için kabul etmelidirler.
- İş hayatında neşeli, iyi huyu, sakin olmayı öğrenmelidirler.
- Hayatın iyi şeylerinin hazzına çok fazla kıymet vermemelidirler.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1982). *Ahlak öğretileri* (3. baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Akarsu, B. (1999). *Immanuel Kant'ın ahlak felsefesi* (2. baskı). İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Arslanoğlu, İ. (2012). *Eğitim felsefesi* (1.baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ayhan, H. (1986). *Eğitime giriş*. İstanbul: Damla Yayınları.
- Badamchi, D. (2016). Immanuel Kant'ın Jean Jacques Rousseau'dan çıkarsadıkları: eğitim üzerine. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 161-180. <https://www.flssdergisi.com> adresinden edinilmiştir.
- Bilgiç, M. (2011). *Universitas kavramının Kant felsefesindeki yeri ve üniversite kurumu ile ilişkisi* (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No.314087)
- Bozkurt, N. (2008). *Kant* (2. baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Cassirer, E. (1996). *Kant'ın yaşamı ve öğretisi* (D. Özlem, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitapevi. (Çalışmanın orijinali 1988'de yayımlanmıştır.)
- Cevizci, A. (2007). *Aydınlanma felsefesi tarihi* (2.baskı). Bursa: Asa Kitapevi.
- Cevizci, A. (2011). *Felsefe sözlüğü* (1.baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Copleston, F. (1996). *Felsefe tarihi: Kant*. (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.
- Çilingir, L., & Küçükali, R. (2004). Immanuel Kant'ın eğitim anlayışı. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 81-98. <https://www.academia.edu/38676081/> adresinden edinilmiştir.
- Çilingir, L. (2005). *Pratik aklın doğal diyalektiği*. Ankara. Elis Yayınları.
- Çüçen, K. (2012). *Bilgi felsefesi* (4.baskı). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Deleuze, G. (2015). *Kant üzerine dört ders* (T. Kılıç, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık. (Çalışmanın orijinali 2000'de yayımlanmıştır.)
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (4. baskı). Ankara: Anı.
- Ergün, M. (2015). *Eğitim felsefesi* (5.baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Erişgil, M.E. (1997). *Kant ve felsefesi* (1. baskı). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Goldman, L. (1999). *Aydınlanma felsefesi* (E. Arslan, Çev.). Ankara: Doruk Yayınları.
- Gökberk, M. (1980). *Felsefe tarihi* (2.baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Gözkan, B. (2005). Kant ve üniversite idesi. *Cogito Dergisi*, 41-42, 215-226. <https://www.academia.edu/31676250> adresinden edinilmiştir.
- Güçlü, A., Uzun, E., Yolsal, Ü. (2002). *Felsefe sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Heimsoeth, H. (2007). *Kant'ın felsefesi* (T. Mengüşoğlu, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları. (Çalışmanın orijinali 1967'de yayımlanmıştır.)
- İşıkoğlu, N. (2005). Eğitimde nitel araştırma. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 20, 158-165. <https://www.researchgate.net/publication/317519350> adresinden edinilmiştir.
- İsbir, E. (20018). Aydınlanma döneminde eğitim. 3. *Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu*. [https:// www.academia.edu/38014113](https://www.academia.edu/38014113) adresinden edinilmiştir.
- Kant, I. (1992). *Kant on Education* (A. Churton, Trans.). England: Key Texts.

- Kant, I. (1999). *Pratik usun eleştirisi* (İ. Z. Eyüboğlu, Çev.). İstanbul: Say Yayınları (Çalışmanın orijinali 1989’da yayımlanmıştır.)
- Kant, I. (2003). *Ethica* (O. Özügül, Çev.). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Kant, I. (2004). *Arı usun eleştirisi* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kant, I. (2009). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi* (İ. Kuçuradi, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu (Çalışmanın orijinali 1982’de yayımlanmıştır.)
- Kant, I. (2013). *Eğitim üzerine* (A. Aydoğan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları (Çalışmanın Orijinali 2007’de yayımlanmıştır.)
- Kant, I. (2015a). “*Aydınlanma nedir? sorusuna yanıt*”, *seçilmiş yazılar* (N. Bozkurt, Çev.). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Kant, I. (2015b). Fakültelerin birbirleriyle ilişkisi üzerine (E. Oralgöl, Çev.). *ViraVerita E-dergi*, 2, 89-104.
- Kant, I. (2016). *Yargı yetisinin eleştirisi* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi (Çalışmanın orijinali 2006 ‘da yayımlanmıştır.)
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-88.
- Kılıç, C. (2014). *Eğitimci olarak kant* (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir. (Tez No.357500)
- Kolay, M. (2015). *Kant ve Rousseau’nun insan doğası ve eğitim anlayışları* (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir. (Tez No.111461)
- Kuehn, M. (2011). *Kant* (B. Doğan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Çalışmanın orijinali 2011’de yayımlanmıştır.)
- Küken, G. (1996). *Felsefe açısından eğitim* (1. baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Öktem, Ü. (2007). Kant ahlakı. *Ankara Üniversitesi Dergiler Veri Tabanı*, 18, 11-22. <https://dergiler.ankara.edu.tr> adresinden edinilmiştir.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/113287> adresinden edinilmiştir.
- Özlem, D. (2010). *Etik-ahlak felsefesi* (1.baskı). İstanbul. Say Yayınları.
- Rousseau, J.J. (2011). *Emile ya da eğitim üzerine* (Y. Avunç, Çev.). İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yayla, A. (2005). Kant’ın ahlak eğitimi anlayışı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38(1), 73-86. <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/653/> adresinden edinilmiştir.

ÖZ GEÇMİŞ

Reyhan Çakmak, 1993 yılında Iğdır'ın Tuzluca ilçesinde dünyaya geldi. İlköğretimini, Kurtuluş İlkokulu'nda tamamladı. Lise eğitimine İMKB Lisesi'nde başladı ve 2010 yılında lise eğitimini bitirdi. 2011 yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Öğretmenliğinde lisans eğitimine başladı ve 2015 yılında mezun oldu.

